1970—1976 Henryk Gulbinowicz — adm. apost. w Białymstoku

Od 1976 EDWARD KISIEL
adm. apost. w Białymstoku

1 24 II 1918
2 1943
3 3 V 1976
Prek. bp. tyt. Limata i adm. apost. polskiej części archidiecezji wileńskiej w Białymstoku
4 27 VI 1976

DIECEZJA WŁOCŁAWSKA

ORDYNARIUSZE
1902—1927 Stanisław Zdzitowiecki
1927—1928 Władysław Krynicki
1929—1951 Karol Radoński
1951—1968 Antoni Pawłowski
1968—1969 Jan Zaręba — adm. apost.
1969—1986 Jan Zaręba

Od 1987 HENRYK MUSZYŃSKI

1 30 III 1933
2 1957
3 23 II 1985
Prek. bp. tyt. Villa Regis i sufr. chełmińskim
4 25 III 1985
5 19 XII 1987
Przen. na bp. ord. we Włocławku

BISKUPI POMOCNICZY
1918—1927 Władysław Krynicki (Częstochowa, Kalisz)
1918—1938 Wojciech Owczarek
1939—1943 Michał Kozal
1946—1962 Franciszek Korszyński
1950—1951 Antoni Pawłowski (koad.)
1962—1979 Kazimierz Majdański
1963—1968 Jan Zaręba
Od 1973 Czesław Lewandowski
Od 1981 Roman Andrzejewski

ARCHIDIECEZJA WROCŁAWSKA

ORDYNARIUSZE
1951—1967 Bolesław Kominek delegat Prymasa Polski
1967—1972 Bolesław Kominek — adm. apost.
1972—1974 Bolesław Kominek

Od 1976 HENRYK GULBINOWICZ

1 17 X 1928
2 1950
3 12 I 1970
Prek. bp. tyt. Acci i adm. apost. polskiej części archidiec. wileńskiej w Białymstoku
4 8 II 1970
5 3 I 1976
Przen. na abp. metrop. we Wrocławiu
6 25 V 1986
Mian. kard. tyt. dell'Immacolata Concezione di Maria e Grotarosa

BISKUPI POMOCNICZY
1967—1974 Andrzej Wronka
1967—1973 Paweł Latusek
1967—1983 Wincenty Urban
1973—1978 Józef Marek
Od 1977 Tadeusz Rybak
Od 1978 Adam Dyczkowski
Od 1984 Józef Pazdur
Od 1988 Jan Tyrawa

DIECEZJA ŻMUDZKA

ORDYNARIUSZ
1914—1926 Franciszek Karewicz

BISKUP POMOCNICZY
1919—1926 Józef Skwirecki

DIECEZJA ŻYTOMIERSKA

ORDYNARIUSZ
1916—1925 Ignacy Dubowski

BISKUPSTWO POLOWE

ORDYNARIUSZE
1919—1933 Stanisław Gall
1933—1945 Józef Gawlina

Rozdział V

Lucjan ADAMCZUK

Kościół katolicki buduje swoje struktury organizacyjne na zasadzie terytorialnej. Jednostkami podstawowymi tej struktury są diecezje i parafie, a nadrzędnymi metropolie i dekanaty. Struktury te są bardzo trwałe, jednakże rozwój Kościoła oraz określone sytuacje polityczne wymuszają wprowadzanie zmian. W Polsce konieczność takich zmian wystąpiła po pierwszej i drugiej wojnie światowej.

RYS HISTORYCZNY

W okresie Polski niepodległej do 1795 r. w Kościele katolickim w Polsce istniały 2 metropolie: w Gnieźnie (od 1000 r.), która obejmowała swymi granicami biskupstwa koronne i litewskie oraz we Lwowie (od 1375 r.), w skład której wchodziły biskupstwa łacińskie na Rusi. Przed 1795 r. utworzono jeszcze jedną i już w okresie niewoli — drugą metropolię; w 1783 r. w Mohylewie nad Dnieprem dla diecezji polskich ziem zabranych oraz w Warszawie (1818 r.) dla Królestwa Polskiego.

Metropolie i metropolici

Każdy metropolita jest arcybiskupem tej diecezji, której pasterzuje. „Urząd metropolity jest związany ze stolicą określoną lub zatwierdzoną przez Biskupa Rzymskiego" (kan. 435). Kościoły partykularne wchodzące w skład metropolii (prowincji kościelnej) nazywają się diecezjami sufragalnymi lub sufraganiami. Biskupi diecezjalni wspomnianych Kościołów partykularnych są określani jako sufragani w stosunku do metropolity.

Diecezje

Diecezję stanowi część ludu Bożego, powierzona pasterskiej trosce biskupa i współpracujących z nim prezbiterów, tak by trwając przy swym pasterzu, zgromadzona przez niego w Duchu Świętym przez Ewangelię i Eucharystię, tworzyła Kościół partykularny, w którym prawdziwie obecny jest i działa jeden, święty, katolicki i apostolski Kościół (kan. 369).

STRUKTURA ORGANIZACYJNO-TERYTORIALNA KOŚCIOŁA

V

BISKUPSTWA W LATACH 1885—1914

LATA 1918—1939

Po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. i zakończeniu działań wojennych w 1920 r. wyłonił się nowy kształt geograficzny Rzeczypospolitej. Pod względem kościelnym granice II Rzeczypospolitej objęły trzy metropolie w całości (gnieźnieńsko-poznańską, warszawską, lwowską) i czwartą w części (mohylewską) oraz 4 archidiecezje, 12 diecezji i niewielkie części 3 dalszych diecezji. Były to:

— w metropolii warszawskiej diecezje: włocławska, sandomierska, płocka, lubelska, kielecka, podlaska i augustowska, czyli sejnieńska;
— metropolia lwowska z sufraganiami: przemyską i tarnowską;
— metropolia gnieźnieńska i poznańska z sufraganią chełmińską;
— niektóre sufraganie metropolii mohylewskiej: wileńska, łucka i duża część diecezji mińskiej;
— nadto wyjęte biskupstwo krakowskie;
— wreszcie części diecezji:
wrocławskiej (Śląsk Górny i Cieszyński), żmudzkiej (okręg brasławski) i spiskiej (Spisz i Orawa).

Niektóre diecezje polskie zostały przedzielone kordonem granicznym:

— z archidiecezji lwowskiej Bukowina znalazła się w granicach Królestwa Rumunii,
— część diecezji wileńskiej w granicach Litwy,
— część diecezji łuckiej w granicach Ukrainy Radzieckiej
— oraz część diecezji chełmińskiej i archidiecezji poznańskiej w granicach Wolnego Miasta Gdańsk i Niemiec.

Jednakże organizacja diecezjalna po zakończeniu wojen nie była ostatecznie urządzona. Diecezje były rozległe, niektóre bardzo ludne, stolice źle usytuowane. Stan ten niewiele się poprawił, kiedy w 1918 r. papież Benedykt XV przywrócił do życia diecezję podlaską ze stolicą w Janowie Podlaskim, mińską na Białorusi i w Kamieńcu Podolskim na Podolu, a w 1920 r. utworzył nową diecezję w Łodzi. Dla całości obrazu trzeba dodać, że jeszcze w 1923 r. papież Pius XI bullą „Pro rectius et utilius" przeniósł stolicę diecezji podlaskiej z Janowa do Siedlec.

W odrodzonym Państwie Polskim znalazły się początkowo 3 metropolie: Gniezno-Poznań, Warszawa i Lwów oraz diecezje wileńska i łucka z metropolii mohylewskiej, a ponadto o charakterze „wyjętym" — diecezja krakowska.

Sprawa rozbudowy ustroju metropolitalnego w Polsce została poruszona w ankiecie skierowanej do biskupów w 1920 r. Spośród 19 biskupów ordynariuszów wypowiedziało się w tej sprawie 15, przy czym 10 wnioskowało utrzymanie trzech dotychczasowych metropolii, 5 (Tarnów, Kielce, Mińsk, Kamieniec Podolski i Włocławek) zaproponowało utworzenie jednej lub dwóch nowych metropolii w Krakowie i Wilnie. Wydaje się, że miało to wpływ na decyzje Konferencji Episkopatu, które wypowiedziały się w 1924 r. za utrzymaniem istniejących metropolii. Ponadto bp krakowski A. S. Sapieha i bp wileński J. Matulewicz nie życzyli sobie tworzenia metropolii w Krakowie lub Wilnie.

DIECEZJE W POLSCE W 1923 R.

I Archidiecezja: Gnieźnieńska
II Poznańska
III Diecezja Chełmińska
IV Archidiecezja Warszawska
V Diecezja: Kujawsko-Kaliska
VI Płocka
VII Sejneńsko-Augustowska
VIII Kielecka
IX Sandomierska
X Lubelska
XI Podlaska
XII Łódzka
XIII Krakowska
XIIIa Administratura Apostolska dla Spiszu i Orawy
XIV Archidiecezja Lwowska
XV Diecezja: Przemyska
XVI Tarnowska
XVII Wileńska
XVIII Łucko-Żytomierska
XIX Mińska
XX Administratura Apostolska dla Górnego Śląska
XXI Wikariat Generalny ks. bp. wrocławskiego dla Śląska Cieszyńskiego

Tabl. I. Organizacja diecezjalna w Polsce w 1924 r.

Diecezje	Dekanaty	Parafie i ekspozytury	Księża diecezjalni	Katolicy
Ogółem	**424**	**4614**	**7977**	**17946922**
Gnieźnieńska	21	217	303	615321
Poznańska	28	319	494	1105826
Chełmińska	24	262	485	854227
Warszawska	19	251	505	1525760
Włocławska	39	390	589	1614000
Płocka	19	252	375	853000
Łomżyńska	12	104	169	395949
Kielecka	25	262	395	1089172
Sandomierska	22	225	374	949244
Lubelska	21	205	339	960718
Siedlecka	18	182	232	660158
Łódzka	6	71	135	607255
Lwowska	27	372	646	977955
Przemyska	35	354	685	1215000
Tarnowska	21	229	455	812172
Krakowska	20	244	645	1000617
Wileńska	28	346	516	1262651
Łucka	11	95	170	195109
Mińska	9	49	95	102809
Brasławska — wikariat biskupi	1	14	15	57100
Śląska — administracja apostolska	14	140	291	1045104
Cieszyńska — wikariat biskupi	4	34	64	47775

Dopiero dzięki inicjatywie biskupów metropolii lwowskiej (z 20 II 1924 r.) projekt założenia nowej metropolii w Krakowie został wznowiony, a następnie zatwierdzony na plenarnej Konferencji Episkopatu w Częstochowie 2 i 3 sierpnia 1924 r. Konferencja zaproponowała, by w skład nowej metropolii krakowskiej weszły obok archidiecezji, diecezje: tarnowska, kielecka, częstochowska i katowicka. Propozycje te zostały przyjęte w konkordacie polskim.

Jeszcze większe trudności wystąpiły w związku z utworzeniem metropolii w Wilnie. Właściwie nie chciał jej ani bp wileński Matulewicz, ani też kapituła wileńska. Jednak rzecznikiem metropolii był rząd polski, a jego pełnomocnik minister S. Grabski wprowadził projekt utworzenia metropolii w Wilnie do konkordatu polskiego. Ostatecznie do życia powołał ją papież Pius XI bullą „Vixdum Poloniae unitas" z 28 X 1925 r., przydzielając jej jako sufraganie diecezje łomżyńską i pińską.

Tak więc organizacja Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce po konkordacie z 1925 r. składała się z 5 metropolii, z których:

2 — pochodziły z okresu przedrozbiorowego (Gniezno-Poznań i Warszawa),
1 — z okresu niewoli narodowej (Lwów),
2 — utworzono w 1925 r. (Wilno i Kraków)

oraz 21 archidiecezji i diecezji, z których:

10 — pochodziło z okresu przedrozbiorowego,
6 — z okresu niewoli narodowej,
5 — utworzonych zostało po 1918 r.

Ponadto w granicach Państwa Polskiego była:

— metropolia halicko-lwowska **obrządku greckokatolickiego** z archidiecezją lwowską i diecezjami przemyską i stanisławowską oraz od 1934 r. z Administraturą Apostolską Łemkowszczyzny,

— arcybiskupstwo we Lwowie **obrządku ormiańskiego**, obejmujące tereny byłego zaboru austriackiego.

Największą terytorialnie była archidiecezja wileńska, zajmująca 53860 km², najmniejszą natomiast diecezja katowicka, obejmująca zaledwie 4216 km². Najbardziej ludną była archidiecezja warszawska licząca 1883 tys. katolików, najmniej liczną diecezja łucka — 334 tys. katolików. W 1935 r. przeciętnie na jedną diecezję przypadało: 931 tys. katolików obrządku łacińskiego, 239 parafii, 547 kapłanów diecezjalnych, a na jedną parafię — 3,9 tys. wiernych, zaś na jednego księdza — 1,7 tys. katolików (według ks. B. Kumora).

Tabl. 2. Sieć parafialna w diecezjach polskich pod koniec 1925 r.

Diecezje	Powierzchnia w km²	Katolicy	Parafie		
			liczba	przeciętna	
				powierzchnia w km²	liczba katolików
Gnieźnieńska	6534	620738	285	22,92	2178
Poznańska	16300	1126149	385	42,34	2925
Chełmińska	16582	860372	275	60,30	3129
Włocławska	12593	870000	253	49,01	3610
Krakowska	8127	1173281	260	31,26	4513
Tarnowska	9500	891862	256	37,11	3484
Kielecka	9507	788822	233	40,80	3386
Częstochowska	8254	871643	184	44,85	4737
Katowicka	4216	1092879	179	23,55	6105
Warszawska	12400	142136	253	49,01	5858
Płocka	13980	737397	239	58,49	3085
Lubelska	16847	985299	211	79,84	4670
Siedlecka	14300	660158	182	78,57	3627
Sandomierska	12150	925516	227	53,52	4077
Łódzka	7450	862348	122	61,07	5183
Wileńska	53960	1202622	359	150,31	3350
Łomżyńska	13700	530124	138	99,28	3697
Pińska	50424	289370	215	234,53	1345
Lwowska	38900	977955	372	104,57	2629
Przemyska	23900	1027973	330	72,42	3115
Łucka	39000	195109	95	410,53	2054

BISKUPSTWA W 1925 R.

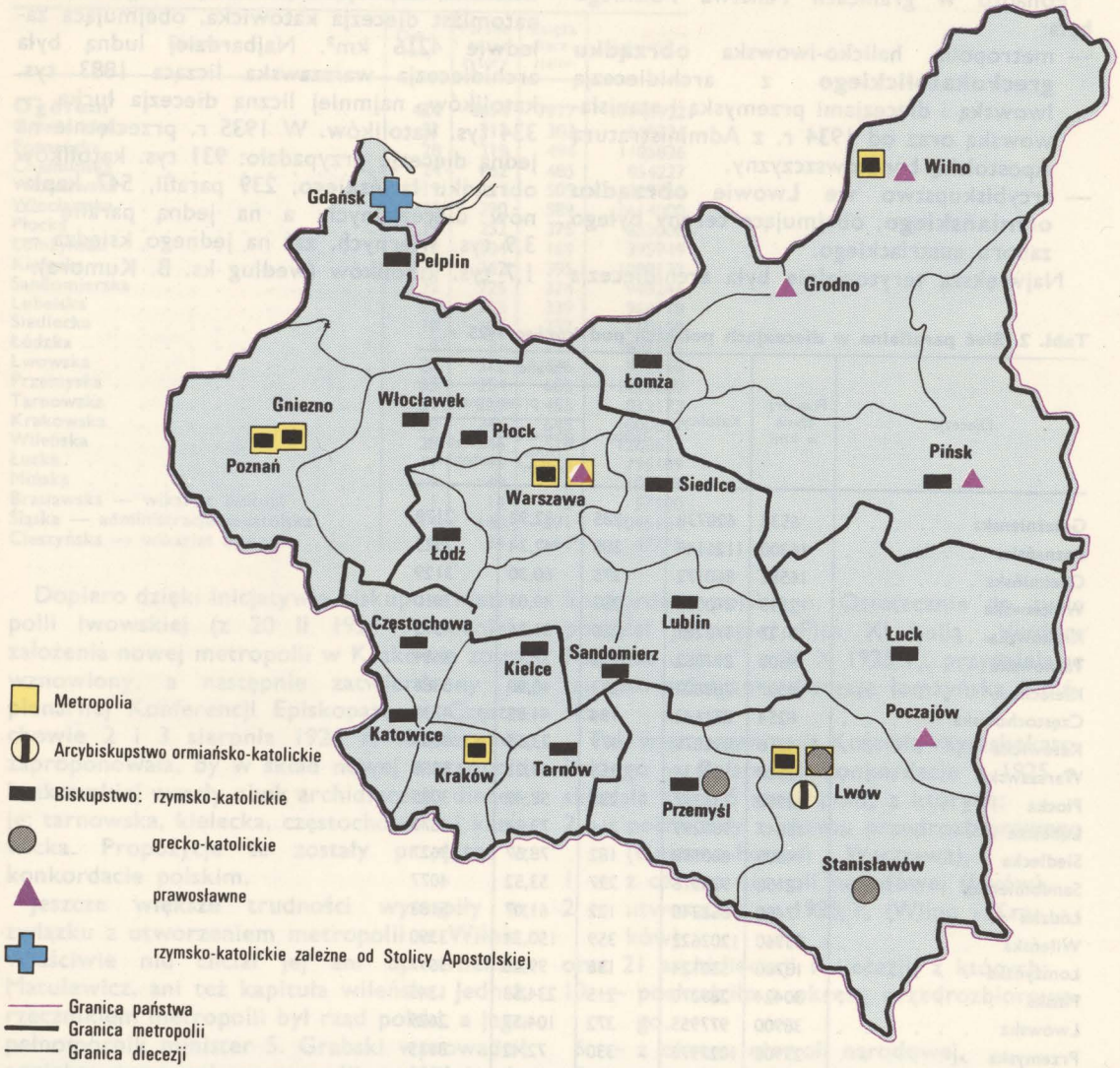

DIECEZJE W POLSCE W 1930 R.

STRUKTURA ORGANIZACYJNO-TERYTORIALNA KOŚCIOŁA

V

„**Kościoły partykularne** — według Kodeksu prawa kanonicznego (kanon 368) — w którym istnieje i z których się składa jeden i jedyny Kościół katolicki, to przede wszystkim **diecezje,** z którymi są zrównane:

— prałatura terytorialna,
— opactwo terytorialne,
— wikariat apostolski,
— prefektura apostolska,
— administratura apostolska ustanowiona na stałe".

Tabl. 3. Parafie i dekanaty rzymskokatolickie w Polsce w latach 1925—1937

Diecezje	Parafie													Dekanaty
	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	
Ogółem	.	.	.	.	.	.	.	.	.	**4999**	.	**5092**	**5170**	**456**
Gnieźnieńsko-poznańska	.	.	.	.	.	.	.	.	.	617	.	622	622	52
Lwowska	373	378	379	380	380	382	383	383	385	392	394	401	408	28
Przemyska	.	.	.	.	.	.	.	.	.	343	.	346	394	35
Wileńska	.	.	.	.	.	.	.	.	.	336	.	343	343	30
Chełmińska	262	269	275	283	290	294	297	297	301	305	312	317	323	29
Tarnowska	.	.	.	.	.	.	.	.	.	271	271	272	272	28
Krakowska	242	262	263	263	263	263	263	263	263	264	270	271	272	20
Warszawska	.	.	.	.	.	.	.	.	.	244	.	247	248	18
Włocławska	.	.	.	.	.	.	.	.	.	245	245	245	246	19
Lubelska	205	211	212	212	214	219	222	225	225	226	226	226	228	17
Kielecka	.	.	.	.	.	.	.	.	.	221	.	227	227	24
Płocka	.	.	224	224	225	226	226	226	226	226	226	226	226	17
Sandomierska	215	216	217	217	218	219	220	221	222	223	223	226	226	20
Podlaska	.	.	.	.	.	.	.	.	.	209	.	221	222	20
Śląska	171	.	.	.	.	182	184	185	189	189	194	194	195	19
Częstochowska	.	.	.	.	.	.	.	.	.	176	.	180	183	16
Pińska	.	.	.	.	.	.	.	.	.	128	128	132	137	18
Łomżyńska	102	131	132	132	132	133	133	133	133	133	133	133	134	15
Łucka	.	.	.	.	.	.	.	.	.	120	.	131	133	16
Łódzka	.	.	.	.	.	.	.	.	.	131	131	131	131	15

ŚREDNIA ODLEGŁOŚĆ OD KOŚCIOŁA W PARAFIACH W 1937 R.

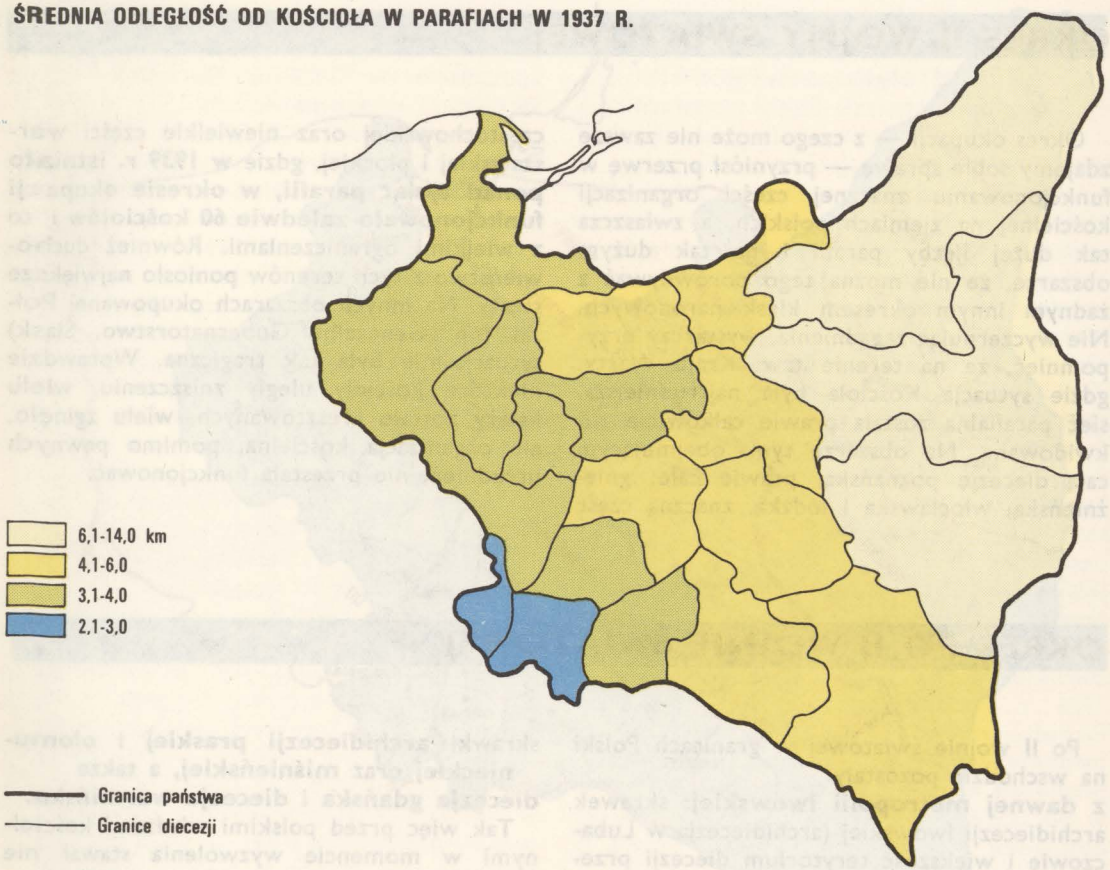

OKRES II WOJNY ŚWIATOWEJ

Okres okupacji — z czego może nie zawsze zdajemy sobie sprawę — przyniósł przerwę w funkcjonowaniu znacznej części organizacji kościelnej na ziemiach polskich, a zwłaszcza tak dużej liczby parafii i na tak dużym obszarze, że nie można tego porównywać z żadnym innym okresem klęsk narodowych. Nie wyczerpując zagadnienia, wystarczy przypomnieć, że na terenie tzw. Kraju Warty, gdzie sytuacja Kościoła była najtrudniejsza, sieć parafialna została prawie całkowicie zlikwidowana. Na obszarze tym, obejmującym całą diecezję poznańską, prawie całe: gnieźnieńską, włocławską i łódzką, znaczną część częstochowskiej oraz niewielkie części warszawskiej i płockiej, gdzie **w 1939 r. istniało ponad tysiąc parafii, w okresie okupacji funkcjonowało zaledwie 60 kościołów** i to z wielkimi ograniczeniami. Również duchowieństwo z tych terenów poniosło największe straty. Na innych obszarach okupowanej Polski (np. Generalne Gubernatorstwo, Śląsk) sytuacja nie była tak tragiczna. Wprawdzie niektóre kościoły uległy zniszczeniu, wielu księży zostało aresztowanych, wielu zginęło, ale organizacja kościelna, pomimo pewnych utrudnień, nie przestała funkcjonować.

OKRES PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ

Po II wojnie światowej w granicach Polski na wschodzie pozostały:

z dawnej metropolii lwowskiej: skrawek archidiecezji lwowskiej (archidiecezja w Lubaczowie i większość terytorium diecezji przemyskiej),

z metropolii wileńskiej: nieznaczna część archidiecezji wileńskiej (archidiecezja w Białymstoku), diecezja łomżyńska i kawałek pińskiej (diecezja w Drohiczynie nad Bugiem).

Na zachodzie i północy zostały przyłączone:
prawie cała **archidiecezja wrocławska,**
wolna **prałatura pilska,**
część **diecezji berlińskiej,**
skrawki **archidiecezji praskiej** i **ołomunieckiej** oraz **miśnieńskiej,** a także **diecezja gdańska** i **diecezja warmińska.**

Tak więc przed polskimi władzami kościelnymi w momencie wyzwolenia stawał nie tylko problem odbudowy sieci parafialnej na większości terenów włączonych w czasie okupacji do Rzeszy, lecz również zadanie przejęcia organizacji kościelnej z rąk Niemców w tej części Ziem Odzyskanych, która była katolicka oraz zbudowania jej prawie od podstaw na terenach uprzednio protestanckich.

Trzeba tutaj podkreślić — o czym także często się nie pamięta, mówiąc o dawności i

STRUKTURA ORGANIZACYJNO-TERYTORIALNA KOŚCIOŁA

V

WOJENNE PODZIAŁY ADMINISTRACYJNE W LATACH 1939—1945

- Stolica diecezji
- Granica państwa z 1939 r.
- Granice diecezji
- Granice okupacyjnych jednostek administracyjnych
- Granica państwa z 1945 r.

trwałości struktur parafialnych w Polsce — że w momencie wyjściowym do stanu dzisiejszego (rok 1944/45) blisko połowa parafii działających obecnie na terenie Polski nie istniała lub z różnych względów nie funkcjonowała. Stan zbliżony do dzisiejszego został osiągnięty w ciągu kilku pierwszych lat powojennych. Odbywało się to w różnym tempie na różnych terenach. Tam, gdzie chodziło jedynie o reaktywowanie sieci parafialnej (np. w Wielkopolsce), dokonywało się to prawie równocześnie z wyzwoleniem tych ziem. Znacznie dłużej trwał proces przejmowania parafii na Ziemiach Zachodnich i Północnych oraz tworzenie katolickiej organizacji kościelnej na terenach, gdzie uprzednio jej nie było. Następowało to w miarę zasiedlania tych ziem. Niemożliwym jest opisanie różnorodnych trudności towarzyszących organizowaniu duszpasterstwa na Ziemiach Odzyskanych wynikających chociażby z dotkliwego braku księży oraz prób rozbijania Kościoła w okresie powojennym. W okresie stalinizmu, w 1945 r. został zerwany konkordat z Watykanem z 1925 r., w związku z czym brak było formalnoprawnej podstawy obrony Kościoła w państwie prokomunistycznym. Tylko tytułem przykładu warto podać, że jeszcze w 1950 r. w ówczesnej diecezji gorzowskiej jeden ksiądz obsługiwał przeważnie dwie—trzy parafie, a często opiekę sprawował nad sześcioma i więcej kościołami.

Można ogólnie stwierdzić, że mimo różnych zmian i trudności wynikających przede wszystkim z intensywnych procesów industrializacji i urbanizacji kraju oraz prześladowań księży i katolików, polskie diecezje zostały zorganizowane zaraz po wojnie i potem były stale umacniane.

W 1945 r. na przyłączonych do Polski terenach zostały utworzone administratury apostolskie: w Gdańsku, Olsztynie, Opolu, Wrocławiu i Gorzowie. W 1951 r. przy nasilonej fali walki z Kościołem zostali odsunięci od sprawowania funkcji kościelnych administratorzy apostolscy na Ziemiach Zachodnich, na ich miejsce zostali wybrani przez kapituły, przy zastosowaniu nacisku władz, wikariusze kapitulni, natomiast nominowanych w 1951 r. przez papieża Piusa XII

DIECEZJE KOŚCIOŁA RZYMSKOKATOLICKIEGO W LATACH 1945—1972

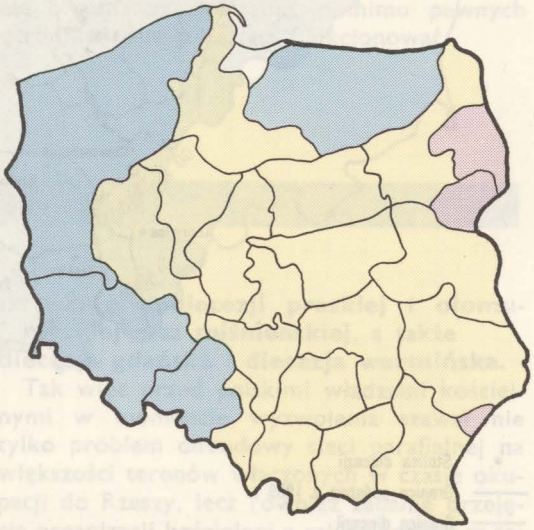

Administratury apostolskie w latach 1945—1972 na zachodzie

Administratury apostolskie od 1945 r. na wschodzie

Diecezje

biskupów rezydencjalnych dla Ziem Zachodnich władze zgodziły się zatwierdzić dopiero po przełomie 1956 r.

Ostateczne dostosowanie granic diecezji do granic państwa polskiego i nominacja pełnoprawnych ordynariuszy mogła nastąpić dopiero po układzie międzypaństwowym Warszawa —Bonn z grudnia 1970 r. Wraz z diecezjami utworzonymi w 1945 r. na Ziemiach Zachodnich oraz częściami diecezji pozostałych w granicach Polski po 1945 r. z metropolii lwowskiej i wileńskiej, do 1972 r. funkcjonowało 25 jednostek o charakterze diecezji.

W 1972 r. zostały erygowane diecezje: opolska, gorzowska, szczecińsko-kamieńska i koszalińsko-kołobrzeska i przydzielone, podobnie jak zależna dotąd bezpośrednio od Stolicy Apostolskiej diecezja gdańska, do polskich metropolii. Wszystkie one wraz z archidiecezją wrocławską i diecezją warmińską otrzymały równocześnie biskupów ordynariuszy (diecezja gdańska w 1964 r.).

Przeprowadzone w 1972 r. na mocy bulli Pawła VI zmiany były ostatnimi zmianami na szczeblu wyższych jednostek organizacji terytorialnej Kościoła rzymskokatolickiego i od tego momentu funkcjonuje w Polsce: 5 metropolii, 7 archidiecezji oraz 20 diecezji.

Organizacja Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce obejmuje 27 jednostek, a mianowicie:

— 24 diecezje, których obszar jest całkowicie położony na terenie kraju
— oraz 3 następujące jednostki:
  1) obszar części archidiecezji wileńskiej zarządzany przez Administratora Apostolskiego z siedzibą w Białymstoku,
  2) obszar części diecezji pińskiej zarządzany przez Administratora Apostolskiego z siedzibą w Drohiczynie,
  3) obszar części archidiecezji lwowskiej zarządzany przez Administratora Apostolskiego z siedzibą w Lubaczowie.

Kanoniczny układ metropolii i diecezji obrządku łacińskiego jest następujący:

— **metropolia gnieźnieńska:** archidiecezja gnieźnieńska oraz diecezje: chełmińska, gdańska, koszalińsko-kołobrzeska, szczecińsko-kamieńska, włocławska;
— **metropolia krakowska:** archidiecezja krakowska oraz diecezje: częstochowska, katowicka, kielecka, tarnowska;
— **metropolia lwowska:** archidiecezja lwowska oraz diecezje: łucka, przemyska;
— **metropolia poznańska** — archidiecezja poznańska;
— **metropolia warszawska:** archidiecezja warszawska oraz diecezje: lubelska, łódzka, płocka, sandomiersko-radomska, siedlecka, warmińska;
— **metropolia wileńska:** archidiecezja wileńska oraz diecezje: łomżyńska, pińska;
— **metropolia wrocławska:** archidiecezja wrocławska oraz diecezje: gorzowska, opolska.

Archidiecezje i diecezje podzielone są na parafie. „Parafia jest określoną wspólnotą wiernych, utworzoną w sposób stały w Kościele partykularnym, nad którą pasterską pieczę, pod władzą biskupa diecezjalnego, powierza się proboszczowi jako jej własnemu pasterzowi" (według L. Müllerowej).

DIECEZJE I METROPOLIE KOŚCIOŁA RZYMSKOKATOLICKIEGO W POLSCE OD 1972 R.

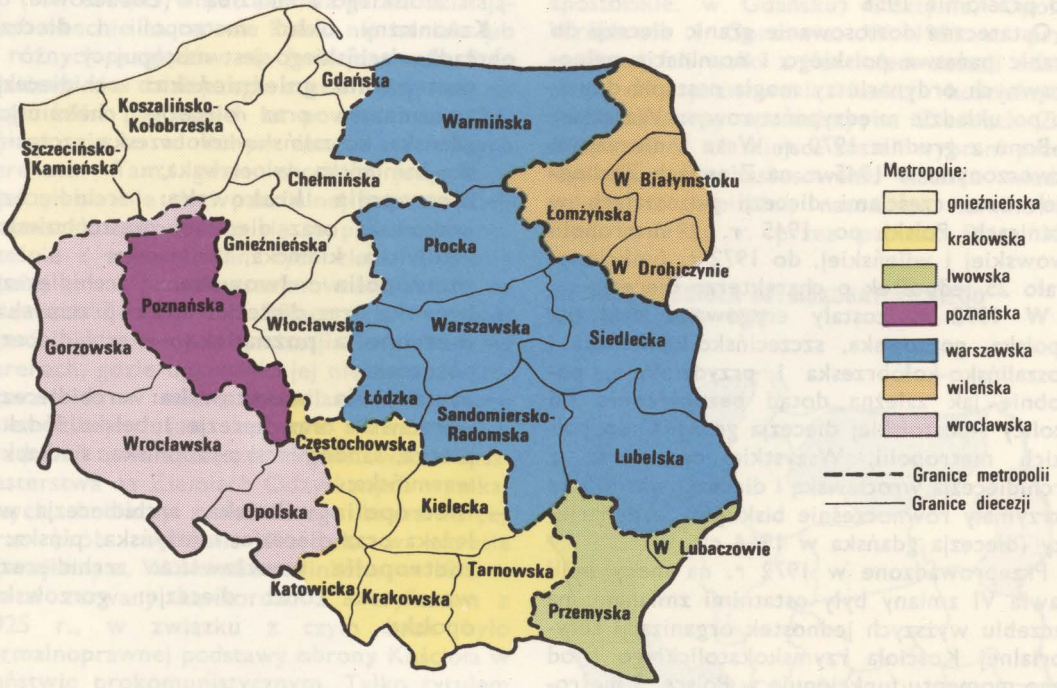

Tabl. 4. Metropolie polskie w 1986 r.[a]

Metropolie	Liczba katolików na			Księża		Liczba katolików na		% obszaru Polski	% ogółu katolików	Dominicantes
	1 parafię	1 ośrodek sakralny	1 księdza diecezjalnego	ogółem	w tym zakonni w % ogółem	1 punkt katechetyczny	1 siostrę zakonną			
Gnieźnieńska	3889	2327	2260	3503	19,5	1574	2064	22,2	17,8	36,6—54,0
Krakowska	4031	3135	1882	5541	31,2	2139	1101	12,7	22,8	40,0—73,2
Warszawska	5036	3268	2384	6134	34,8	1851	1467	32,4	30,2	35,3—57,6
Wrocławska	4307	2079	2623	2992	26,6	1932	1626	14,7	16,1	45,2—57,6
Poznańska	3757	2666	2077	1146	29,0	2091	1010	4,2	5,2	52,5
„Lwowska"	2654	1631	1605	1115	10,3	1443	1207	5,0	4,5	61,9—71,4
„Wileńska"	3910	2786	1430	787	4,4	1037	2778	7,4	3,0	50,5—56,2

a Dane według Ankiety diecezjalnej 1986 r.

Dominicantes — wskaźnik uczestnictwa w niedzielnej mszy św. ustalany jest empirycznie w każdej parafii raz w roku (w listopadzie); wyraża w procentach stosunek liczby obecnych na mszy św. do liczby wiernych w parafii — zobowiązanych do uczestnictwa (bez dzieci do lat 7).

Tabl. 5. Metropolia warszawska w 1986 r.

Diecezje	Powierzchnia w km²	Katolicy	Parafie	Ośrodki sakralne	Księża diecezjalni	Księża zakonni	Punkty katechetyczne	Siostry zakonne	Dominicantes
Ogółem	**101496**	**10843952**	**2153**	**3328**	**4548**	**1586**	**5857**	**7391**	x
Lubelska	16847	1532637	358	389	888	206	1222	962	39,2
Łódzka	7450	1592000	174	347	443	144	412	842	35,3
Płocka	13980	950885	267	404	502	62	728	417	40,3
Sandomiersko-radomska	12000	1339000	347	448	669	90	850	730	53,9
Siedlecka	14300	854430	262	429	504	53	843	479	57,6
Warmińska	24519	1460000	334	663	515	175	786	447	42,6
Warszawska	12400	3115000	411	648	1027	856	1016	3514	42,1

METROPOLIA WARSZAWSKA

Metropolia warszawska obejmuje największy obszar Polski, prawie 1/3 kraju. Mieszka w niej prawie 1/3 katolików. Ma najwięcej księży, jak również największy procent księży zakonnych. Jednak tutaj przypada najwięcej katolików na 1 parafię i 1 ośrodek sakralny. Stosunkowo duży wskaźnik sióstr (1467 katolików przypada na 1 siostrę). Niski i średni procent „dominicantes".

Tabl. 6. Metropolia gnieźnieńska w 1986 r.

Diecezje	Powierzchnia w km²	Katolicy	Parafie	Ośrodki sakralne	Księża diecezjalni	Księża zakonni	Punkty katechetyczne	Siostry zakonne	Dominicantes
Ogółem	**69310**	**6366874**	**1637**	**2736**	**2817**	**686**	**4044**	**3084**	x
Chełmińska	16582	1608281	450	576	780	146	955	955	51,0
Gdańska	1936	623000	94	142	198	89	249	258	46,6
Gnieźnieńska	6200	1079718	355	405	637	90	796	614	54,0
Koszalińsko-kołobrzeska	19245	967200	221	615	346	118	613	313	43,6
Szczecińsko-kamieńska	12754	981000	225	616	293	139	630	193	36,6
Włocławska	12593	1107675	292	382	563	104	801	751	41,0

METROPOLIA GNIEŹNIEŃSKA

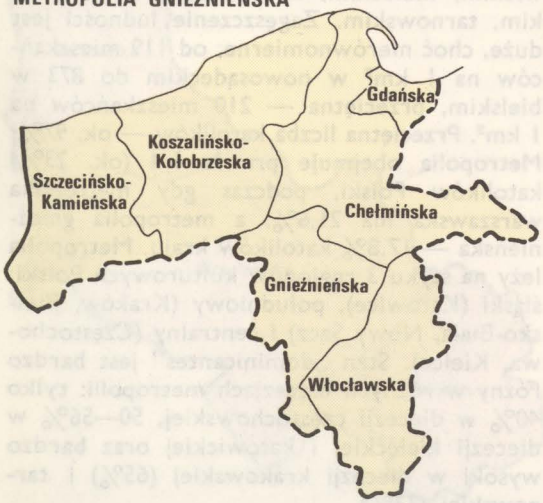

Metropolia gnieźnieńska — druga co do wielkości powierzchni oraz liczby katolików. Średni (dość wysoki) wskaźnik katolików na 1 ośrodek i księdza diecezjalnego. Mała liczba sióstr (2064 katolików przypada na 1 siostrę). Niski i średni procent „dominicantes".

Tabl. 7. Metropolia krakowska w 1986 r.

Diecezje	Powierzchnia w km²	Katolicy	Parafie	Ośrodki sakralne	Księża diecezjalni	Księża zakonni	Punkty katechetyczne	Siostry zakonne	Dominicantes
Ogółem	**39874**	**8183041**	**2030**	**2610**	**4347**	**1194**	**3825**	**7426**	x
Częstochowska	8524	1406450	355	478	743	135	854	1066	40,0
Katowicka	4216	2357177	411	467	894	120	449	1438	56,2
Kielecka	9507	957994	312	324	578	66	880	523	50,3
Krakowska	8127	2153420	486	708	1014	729	1017	3061	65,7
Tarnowska	9500	1290000	466	633	1118	144	625	1338	73,2

METROPOLIA KRAKOWSKA

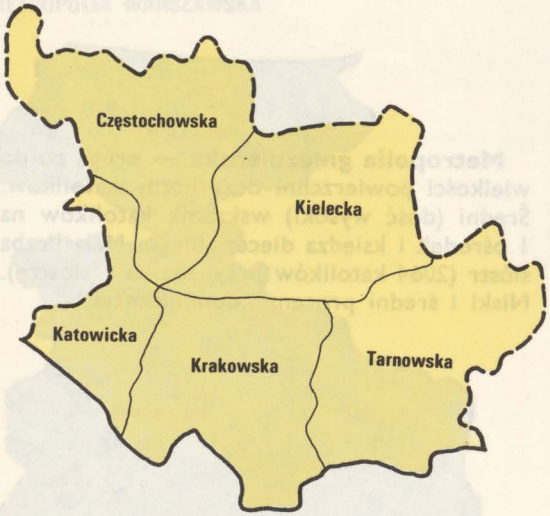

Metropolia krakowska obejmuje następujące diecezje: częstochowską, katowicką, kielecką, krakowską, tarnowską. Powierzchnia metropolii wynosi 39874 km² (ok. 13% powierzchni kraju). Obszar ten pokrywa się w pewnym przybliżeniu z następującymi województwami: bielskim, częstochowskim, katowickim, kieleckim, krakowskim, nowosądeckim, tarnowskim. Zagęszczenie ludności jest duże, choć nierównomierne; od 119 mieszkańców na 1 km² w nowosądeckim do 873 w bielskim, przeciętna — 210 mieszkańców na 1 km². Przeciętna liczba katolików — ok. 97%. Metropolia obejmuje prawie 1/4 (ok. 23%) katolików Polski, podczas gdy metropolia warszawska ma 21,6%, a metropolia gnieźnieńska — 17,8% katolików kraju. Metropolia leży na styku 3 regionów kulturowych Polski: śląski (Katowice), południowy (Kraków, Bielsko-Biała, Nowy Sącz) i centralny (Częstochowa, Kielce). Stan „dominicantes" jest bardzo różny w różnych diecezjach metropolii: tylko 40% w diecezji częstochowskiej, 50—56% w diecezji kieleckiej i katowickiej oraz bardzo wysoki w diecezji krakowskiej (65%) i tarnowskiej (73%).

Tabl. 8. Metropolia wrocławska w 1986 r.

Diecezje	Powierzchnia w km²	Katolicy	Parafie	Ośrodki sakralne	Księża diecezjalni	Księża zakonni	Punkty katechetyczne	Siostry zakonne	Dominicantes
Ogółem	**45915**	**5759514**	**1337**	**2770**	**797**	**2195**	**2980**	**3542**	×
Gorzowska	15572	1127000	236	668	151	393	792	309	45,2
Opolska	9713	1754220	480	607	251	701	787	1325	57,6
Wrocławska	20630	2878294	621	1495	395	1101	1401	1908	516

METROPOLIA WROCŁAWSKA

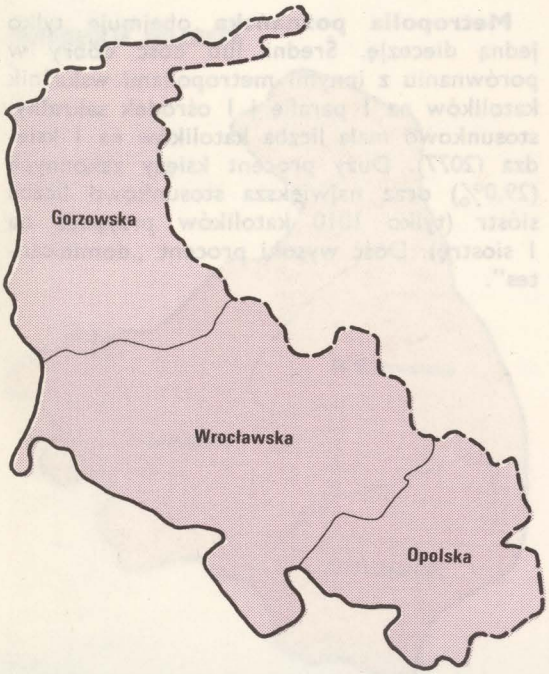

Metropolia wrocławska zajmuje ok. 15% obszaru Polski i mieszka tu ok. 15% katolików. Dość dużo katolików przypada na 1 parafię (4307), jednak stosunkowo mała liczba katolików przypada na 1 ośrodek sakralny (2079). Średni procent księży zakonnych (26,6%) oraz średni wskaźnik sióstr zakonnych (1626 katolików przypada na 1 siostrę). Dość wysoki procent „dominicantes".

Tabl. 9. Metropolia poznańska w 1986 r.

Diecezja	Powierzchnia w km²	Katolicy	Parafie	Ośrodki sakralne	Księża diecezjalni	Księża zakonni	Punkty katechetyczne	Siostry zakonne	Dominicantes
Poznańska	13000	1845000	491	692	888	258	882	1825	52,5

METROPOLIA POZNAŃSKA

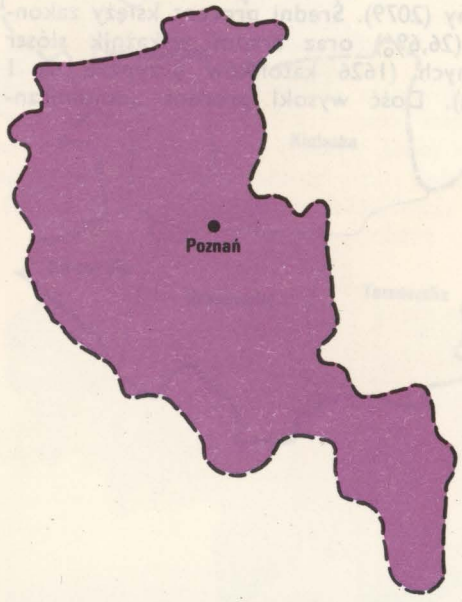

Metropolia poznańska obejmuje tylko jedną diecezję. Średni lub dość dobry w porównaniu z innymi metropoliami wskaźnik katolików na 1 parafię i 1 ośrodek sakralny, stosunkowo mała liczba katolików na 1 księdza (2077). Duży procent księży zakonnych (29,0%) oraz największa stosunkowo liczba sióstr (tylko 1010 katolików przypada na 1 siostrę). Dość wysoki procent „dominicantes".

Tabl. 10. Metropolia wileńska w 1986 r.

Diecezje	Powierzchnia w km²	Katolicy	Parafie	Ośrodki sakralne	Księża diecezjalni	Księża zakonni	Punkty katechetyczne	Siostry zakonne	Dominicantes
Ogółem	**23294**	**1077424**	**275**	**386**	**752**	**35**	**1037**	**387**	×
W Białymstoku	5550	357086	75	92	280	10	321	122	56,2
Łomżyńska	13000	627034	160	220	376	24	578	216	52,0
W Drohiczynie	4744	93304	40	74	96	1	138	49	50,5

METROPOLIA WILEŃSKA

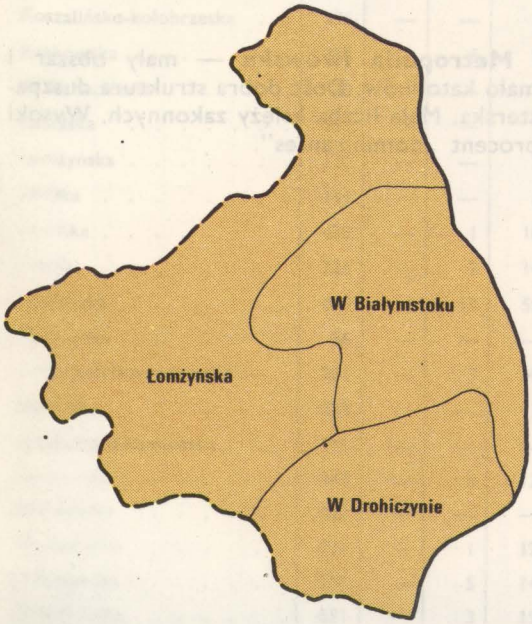

Metropolia wileńska — mały obszar i jeszcze mniej katolików. Nie najlepsze struktury duszpasterskie, chociaż tutaj przypada najmniejsza liczba katolików na 1 księdza. Najmniejsze wskaźniki księży i sióstr zakonnych. Dość wysoki procent „dominicantes".

Tabl. 11. Metropolia lwowska w 1986 r.

Diecezje	Powierzchnia w km²	Katolicy	Parafie	Ośrodki sakralne	Księża diecezjalni	Księża zakonni	Punkty katechetyczne	Siostry zakonne	Dominicantes
Ogółem	**15810**	**1682513**	**605**	**984**	**1000**	**115**	**1112**	**1330**	×
Przemyska	14000	1605673	569	889	907	110	1002	1290	61,9
W Lubaczowie	1810	76840	36	95	93	5	110	40	71,4

METROPOLIA LWOWSKA

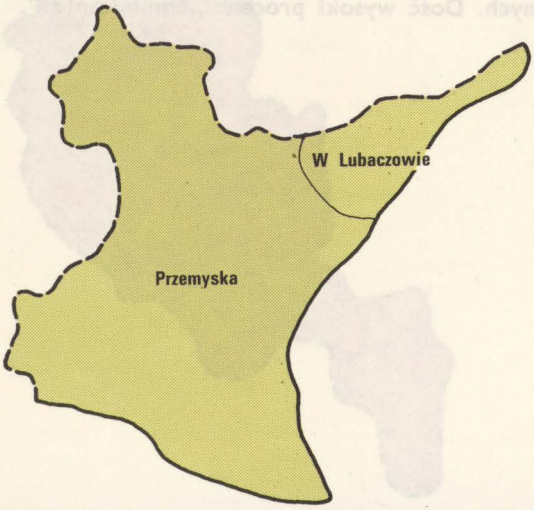

Metropolia lwowska — mały obszar i mało katolików. Dość dobra struktura duszpasterska. Mała liczba księży zakonnych. Wysoki procent „dominicantes".

Tabl. 12. Parafie według wieku utworzenia

Diecezje	Ogółem	Wiek											
		X	XI	XII	XIII	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII	XIX	XX	brak danych
Ogółem	**6392**	**2**	**60**	**223**	**650**	**1113**	**614**	**309**	**260**	**223**	**369**	**2417**	**152**
W Białymstoku	59	—	—	—	—	1	6	16	7	3	2	24	—
Chełmińska	373	—	3	7	65	104	9	11	10	9	17	135	3
Częstochowska	252	—	2	5	22	42	29	7	6	2	10	127	—
W Drohiczynie	46	—	—	—	—	1	12	6	7	3	1	16	—
Gdańska	62	—	—	2	2	18	3	—	1	—	8	28	—
Gnieźnieńska	307	1	3	25	47	59	40	8	12	7	5	96	4
Gorzowska	181	—	—	1	17	22	6	10	10	7	7	100	1
Katowicka	313	—	—	3	21	45	7	6	4	8	30	179	10
Kielecka	253	—	9	16	38	65	25	10	24	11	11	42	2
Koszalińsko-kołobrzeska	136	—	—	1	4	13	1	2	6	4	9	96	—
Krakowska	373	—	5	8	38	72	27	8	15	25	31	131	13
W Lubaczowie	20	—	—	—	—	1	—	2	2	4	1	10	—
Lubelska	251	—	—	2	3	30	51	16	15	15	10	109	—
Łomżyńska	120	—	—	2	3	5	27	20	3	16	16	25	3
Łódzka	149	—	—	6	10	17	24	11	8	9	11	52	1
Opolska	439	—	1	10	84	73	30	12	14	8	52	151	4
Płocka	226	—	2	14	25	55	38	26	9	12	12	25	8
Poznańska	408	1	17	55	106	91	28	5	7	3	5	90	—
Przemyska	56	—	—	—	—	6	9	4	4	5	4	23	1
Sandomiersko-radomska	261	—	3	10	16	51	48	18	19	11	9	72	4
Siedlecka	238	—	—	3	2	6	44	27	20	8	10	113	5
Szczecińsko-kamieńska	116	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	114	—
Tarnowska	344	—	6	12	31	92	17	12	7	4	8	152	3
Warmińska	263	—	—	—	8	76	5	7	6	4	25	127	5
Warszawska	337	—	1	12	20	43	56	27	13	14	14	127	10
Włocławska	258	—	5	14	21	70	53	20	14	9	11	32	9
Wrocławska	551	—	3	15	66	55	19	18	17	22	49	221	66

Tabl. 13. Parafie utworzone w XX wieku według roku erygowania

Diecezje	Ogółem	1900—1910	1911—1920	1921—1930	1931—1940	1941—1945	1946—1950	1951—1955	1956—1960	1961—1965	1966—1970	1971—1972
Ogółem	**2417**	**147**	**264**	**416**	**310**	**134**	**287**	**221**	**317**	**65**	**107**	**149**
W Białymstoku	24	3	6	7	2	1	4	—	1	—	—	—
Chełmińska	135	10	12	37	35	1	14	3	10	2	2	9
Częstochowska	127	17	20	15	27	1	1	5	32	—	9	—
W Drohiczynie	16	1	3	6	—	1	3	1	1	—	—	—
Gdańska	28	2	1	6	3	—	13	—	1	1	1	—
Gnieźnieńska	96	3	2	22	14	1	10	1	6	5	20	12
Gorzowska	100	—	1	8	3	18	23	21	17	1	4	4
Katowicka	179	11	15	37	16	9	8	12	45	10	14	2
Kielecka	42	—	8	5	16	—	4	—	8	1	—	—
Koszalińsko-kołobrzeska	96	1	1	8	2	7	16	37	16	1	6	1
Krakowska	131	11	13	20	16	10	19	14	13	3	5	7
W Lubaczowie	10	—	1	—	1	—	4	—	—	1	2	1
Lubelska	109	2	40	28	16	2	12	1	4	—	—	4
Łomżyńska	25	5	9	6	1	—	2	—	2	—	—	—
Łódzka	52	7	5	17	6	—	9	4	2	—	1	1
Opolska	151	27	21	31	31	16	14	5	4	—	2	—
Płocka	25	5	6	4	3	—	—	—	1	1	2	3
Poznańska	90	1	3	34	20	2	10	2	7	—	—	11
Przemyska	23	1	4	4	2	1	3	2	—	—	5	1
Sandomiersko-radomska	72	1	7	14	20	3	7	1	16	3	—	—
Siedlecka	113	3	41	32	21	1	9	1	2	—	1	2
Szczecińsko-kamieńska	114	3	3	2	2	8	16	46	25	4	2	3
Tarnowska	152	5	8	42	16	5	12	36	14	2	8	3
Warmińska	127	9	3	7	4	13	27	3	29	10	3	19
Warszawska	127	6	12	15	22	4	15	18	16	11	7	1
Włocławska	32	3	8	3	3	—	3	2	4	—	3	3
Wrocławska	221	10	11	6	8	30	29	6	41	9	10	61

RODZAJ PARAFII W POLSCE W 1972 I 1986 R.

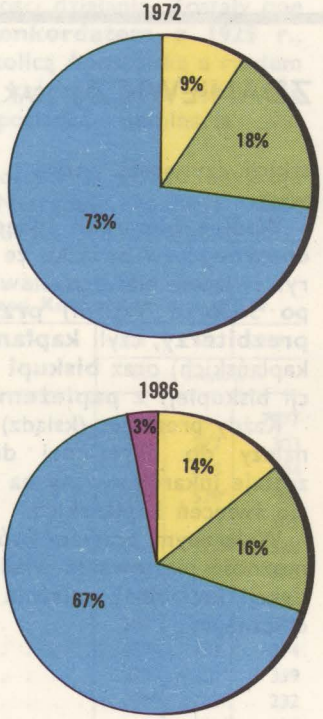

Tabl. 14. Dekanaty i parafie
Stan w dniu 31 XII

Diecezje	1982	1987	1982	1987	1982	1987
	dekanaty		parafie		kościoły filialne	
Ogółem	**745**	**830**	**7715**	**8459**	**218**	**177**
w Białymstoku	8	8	71	76	2	1
Chełmińska	40	41	408	454	2	2
Częstochowska	35	45	298	351	8	12
W Drohiczynie	4	4	36	36	3	4
Gdańska	8	12	82	95	5	1

Tabl. 14. Dekanaty i parafie (dok.)
Stan w dniu 31 XII

Diecezje	1982	1987	1982	1987	1982	1987
	dekanaty		parafie		kościoły filialne	
Gnieźnieńska	28	31	343	357	—	—
Gorzowska	22	23	224	236	6	2
Katowicka	37	42	358	413	—	—
Kielecka	31	32	285	300	11	16
Koszalińsko-kołobrzeska	21	23	205	216	10	6
Krakowska	34	34	385	457	51	35
W Lubaczowie	4	4	35	37	—	1
Lubelska	30	33	291	357	6	—
Łomżyńska	16	20	139	156	8	6
Łódzka	25	25	164	178	—	—
Opolska	40	40	465	482	—	1
Płocka	26	24	263	268	—	—
Poznańska	46	46	466	481	15	14
Przemyska	47	55	522	587	—	—
Sandomiersko-radomska	27	30	284	326	22	29
Siedlecka	22	22	249	262	—	1
Szczecińsko-kamieńska	18	29	171	234	—	—
Tarnowska	34	38	435	471	12	1
Warmińska	32	34	319	334	5	—
Warszawska	32	43	350	396	37	21
Włocławska	30	32	280	291	1	3
Wrocławska	48	60	587	608	14	21

Źródła wykorzystane przy opracowywaniu rozdziału

1. Kościół w II Rzeczypospolitej, Praca zbiorowa pod red. Z. Zielińskiego i S. Wilka, KUL Lublin 1981
2. L. Müllerowa: Sieć parafialna Kościoła katolickiego w Polsce w 1980 r., TN KUL Lublin 1982
3. Chrześcijaństwo w Polsce, Praca zbiorowa pod red. J. Kłoczowskiego, KUL Lublin 1981
4. Kościół katolicki w Polsce 1945—1972, oprac. ks. W. Zdaniewicz SAK, Pallottinum 1978
5. Kościół katolicki w Polsce 1982, oprac. ks. W. Zdaniewicz SAK, Pallottinum 1983
6. Kościół katolicki w Polsce 1987, oprac. ks. W. Zdaniewicz SAK, Pallottinum 1989
7. M. Pirożyński, S. Szczęch: Rocznik Statystyczny Kościoła katolickiego w Polsce, rok pierwszy 1937, Lublin 1938

Rozdział VI

ks. Edward JARMOCH, ks. Witold ZDANIEWICZ SAK

Księża diecezjalni to ogół osób duchownych stanowiących zhierarchizowaną wspólnotę, złożoną z podporządkowanych sobie stopni i z wyznaczonym zakresem posiadanej władzy kościelnej — pozostając w łączności z biskupem, tworzą **prezbiterium diecezji.**

W ujęciu teologicznym „kapłan" to człowiek wezwany przez Kościół, aby czynnie pośredniczył między Bogiem a ludźmi przez Ofiarę mszy św. i swój bytowy związek z Chrystusem, Jedynym Pośrednikiem żyjącym w Kościele.

Z koncepcji teologicznej wynika, że kapłan katolicki jest człowiekiem powołanym do pełnienia funkcji pośrednictwa w społeczności religijnej oraz do sprawowania tych wszystkich czynności, które z tej funkcji wypływają.

Według hierarchii święceń **do stanu duchownego** (w związku ze zniesieniem tonsury, święceń niższych i święceń subdiakonatu po Soborze Vat. II) **przynależą: diakoni, prezbiterzy,** czyli **kapłani** (z tytułu święceń kapłańskich) oraz **biskupi** (z tytułu konsekracji biskupiej) **z papieżem włącznie.**

Każdy prezbiter (ksiądz) z obowiązku przynależy do określonej diecezji, do której zostaje inkardynowany na stałe, przez przyjęcie święceń kapłańskich.

Wyłącznym prawem osób duchownych jest możność piastowania władzy święceń i jurysdykcji kościelnej, zależnie od stopnia hierarchicznego.

DUCHOWIEŃSTWO OKRESU DWUDZIESTOLECIA MIĘDZYWOJENNEGO

Jednym z zasadniczych zadań stojących przed Kościołem polskim od 1918 r. było wielkie dzieło odbudowy i dostosowania do nowych potrzeb całej polskiej organizacji kościelnej, podzielonej dotąd zaborami. Trzeba było tworzyć nowe diecezje, zwiększyć liczebność duchowieństwa oraz zapewnić mu odpowiednie przygotowanie i wykształcenie. Trzeba było myśleć o założeniu seminariów duchownych i zapewnieniu im kadry odpowiednio przygotowanych wykładowców. Okres niepodległego bytu państwowego (1918—

—1939) stworzył dla Kościoła katolickiego w Polsce takie możliwości działania. Zostały one zagwarantowane **Konkordatem z 1925 r.**, zawartym między Stolicą Apostolską a rządem polskim, na mocy którego m.in. wszystkie diecezje mogły posiadać seminaria duchowne.

W tym czasie Kościół w Polsce uzyskuje swobodę działania. Następuje regulacja granic diecezjalnych, rozbudowa sieci parafialnej oraz powstają seminaria duchowne, które przyczyniają się do wzrostu liczebności duchowieństwa. W okresie tym następuje wzrost powołań kapłańskich.

W 1939 r. liczba księży obrządku łacińskiego w Polsce zwiększyła się do prawie **12,2 tys.** (w tym 1,8 tys. księży zakonnych), co wobec ok. **23 milionów wiernych** oznaczało, iż na jednego księdza przypadało przeciętnie ok. 1900 osób.

Tabl. 1. Duchowieństwo diecezjalne obrządku łacińskiego przed Konkordatem z 1925 r.

Diecezje	1918	1920	1925
	księża diecezjalni		
Ogółem	.	.	**7977**
Gnieźnieńska	284	277	303
Poznańska	578	605	484
Chełmińska	539	528[c]	485
Warszawska	.	.	505
Włocławska	556[a]	574[d]	589
Płocka	375	349	375
Łomżyńska	233[b]	233	169
Kielecka	380[b]	380	395
Sandomierska	333[a]	333	374
Lubelska	229	310[c]	339
Podlaska	209[a]	215	232
Łódzka	—	121[d]	135
Lwowska	.	.	646
Przemyska	699[a]	681[c]	685
Tarnowska	464[a]	479	455
Krakowska	604	625	645
Wileńska	534	557	516
Łucka	.	216[c]	170
Mińska	.	.	95
Wikariat Brasławski	—	—	15
Administracja Górnego Śląska	.	.	291
Wikariat Cieszyński	.	.	64

a 1919 r. *b* 1920 r. *c* 1921 r. *d* 1923 r.

Uwaga. Podział administracyjny Kościoła i nazwy diecezji dotyczą 1924 r.; niektóre wymienione diecezje bądź nie istniały jeszcze, bądź miały inną nazwę.

Tabl. 2. Duchowieństwo diecezjalne obrządku łacińskiego w latach 1927—1939

Diecezje	1927	1930	1933	1936	1939
	księża diecezjalni				
Ogółem	**8312**	**8513**	**8872**	**9676**	**10154**
Gnieźnieńska	302	299	306[f]	1024	381[h]
Poznańska	514	539	536[f]		653[h]
Krakowska	712[c]	716	751	607	616[h]
Lwowska	610	599[e]	627	687	754
Przemyska	668	652	697	737	746[i]
Warszawska	505[a]	505[a]	505[a]	640	640[k]
Wileńska	440	455	474	508	549
Chełmińska	487[a]	553[e]	626[g]	645	697
Tarnowska	479	500	504	548	622
Śląska	357	375	412[g]	437	477[h]
Lubelska	353	381	413[f]	427	466
Włocławska	368	368	352	421	432
Sandomierska	385[b]	398	404	458	478
Podlaska	277[d]	306[e]	306[e]	395	407
Płocka	375[a]	319[f]	338	348	368
Częstochowska	260[b]	278	297[f]	364	381
Kielecka	286	299	324	347	370
Łódzka	209[b]	229	283	320	335[h]
Łomżyńska	366	294[e]	340[g]	345	356[i]
Łucka	177[b]	192	191	227	226[h]
Pińska	182[d]	186[f]	186[f]	191	200[i]

a 1925 r. *b* 1926 r. *c* 1928 r. *d* 1929 r. *e* 1931 r. *f* 1932 r. *g* 1934 r. *h* 1938 r. *i* 1937 r. *k* 1936 r.

Tabl. 3. Duchowieństwo diecezjalne obrządku łacińskiego według sprawowanych funkcji w 1937 r.
Stan w dniu 1 I

Diecezje	Kapituła i Kancelaria Kurii	Proboszczowie	Wikariusze	Profesorowie uniwersyteccy	Profesorowie i przełożeni seminariów duchownych		Prefekci szkół		Zajęci pracą społeczną i organizacyjną	Redaktorzy pism	Kapelani i rektorzy kościołów	Kapelani wojskowi	Emeryci	Na studiach specjalnych	Za granicą		Chorzy, bez urzędu, inni poza diecezją
					wyższych	niższych	średnich	powszechnych							we Francji wśród emigracji	w innych krajach	
Ogółem	**176**	**4781**	**2019**	**52**	**178**	**42**	**446**	**632**	**66**	**22**	**124**	**97**	**460**	**113**	**33**	**41**	**238**
Chełmińska	7	319	159	2	11	5	28	9	5	2	5	7[a]	27	7	1	14	14
Częstochowska	4	183	97	—	3	2	19	25	3	1	2	1	10	3	—	—	8
Gnieźnieńsko-poznańska	28[b]	523	226	3	17	—	58	2	10	2	42	4	22	9	19	3	45
Kielecka	7	222	71	3	11	—	11	7	2	2	1	3	10	5	—	—	8
Krakowska	10	260	141	7	3	—	24	72	5	2	8[c]	8	42	2	2	1	12
Lubelska	8	228	69	1	8	5	20	22	2	1	7	3	25	10	—	5	11
Lwowska	9	339	93	7	4	—	38	86	2	—	—	7	86	4	—	—	20
Łomżyńska	5	132	78	—	10	6	7	10	2	1	—	1	10	7	1	3	3
Łódzka	7	127	89	—	10	—	22	13	4	1	8	1	3	17	1	2	11
Łucka	7	129	17	1	8	—	9	12	1	1	4	8	4	4	—	1	13
Pińska	5	84	27	—	7	2	14	7	—	—	—	3	4	2	—	—	13
Płocka	6	215	73	1	16	6	14	10	1	—	1	4	8	7	1	2	1
Podlaska	7	210	87	1	10	2	12	5	4	2	2	4	11	9	1	—	14
Przemyska	11	343	144	1	10	—	23	89	—	—	7	19	58	3	2	—	21
Sandomierska	6	225	118	2	10	2	17	36	3	2	—	4	14	6	2	—	8
Śląska	14	192	131	1	—[d]	—	43	11	3	—	—	1	25	3	1	1	2
Tarnowska	7	266	149	3	9	2	16	42	4	1	2	5	44	3	—	1	4
Warszawska	12	245	149	5	15	8	36	70	11	1	19[c]	6	20	10	—	—	9
Wileńska	9	303	59	7	5	—	21	55	2	—	13	6	20	4	1	5	13
Włocławska	7	236	42	7	10	2	14	49	2	3	3	2	17	9	1	3	8

a W tym 4 kapelanów morskich. *b* W tym 8 urzędników Kancelarii Prymasa Polski. *c* W tym 1 kapelan młodzieży uniwersyteckiej. *d* Profesorowie i przełożeni seminarium — w rękach misjonarzy.

Tabl. 4. Duchowieństwo innych obrządków w 1937 r.
Stan w dniu 1 1

Diecezje	Księża biskupi	Księża inkardynowani do diecezji
Obrządek grecko-ruski		
Ogółem	7	2298
Lwowska	3	981
Przemyska	2	695
Stanisławowska	2	546
Administracja Apostolska Łemkowszczyzny	—	76
Obrządek ormiański		
Lwowska	1	21
Obrządek bizantyjsko-słowiański		
Administracja Apostolska	1	39

DUCHOWIEŃSTWO POLSKIE W CZASIE OKUPACJI HITLEROWSKIEJ (1939—1945)

Klęska 1939 r. i okupacja hitlerowska przyniosły Kościołowi w Polsce zniszczenia i ograniczyły jego działalność w skali dużo większej niż na innych okupowanych obszarach Europy.

Eksterminacja duchowieństwa polskiego nie była przypadkowa. Historyczne związki z narodem, rola Kościoła katolickiego w walce o zachowanie polskości w czasach zaborów, nieprzejednana postawa wobec okupanta niemieckiego po 1939 r. — wszystko to wpłynęło na hitlerowskie zamysły włączenia duchowieństwa polskiego do przemyślanego planu wyniszczenia, któremu poddano środowiska aktywne społecznie, w tym przede wszystkim inteligencję. Warto przypomnieć, że już 22 sierpnia 1939 r. na odprawie wyższych dowódców wojskowych, Hitler zapowiedział dokonanie likwidacji „polskiej warstwy kierowniczej, a szczególnie polskiego duchowieństwa".

Na Ziemiach Zachodnich wcielonych do Rzeszy, zwłaszcza na Pomorzu i w tzw. „Okręgu Warty", systematyczna likwidacja Kościoła i wręcz fizyczna eksterminacja osób duchownych, przybrała szczególne rozmiary. Na przykład w „Okręgu Warty" zamknięto prawie wszystkie kościoły, funkcjonować miał tylko jeden kościół na powiat dla Polaków i to o bardzo ograniczonych posługach duszpasterskich. Podobne ograniczenia w działalności duszpasterskiej parafii miały miejsce i w innych rejonach kraju.

Duchowieństwo polskie w czasie okupacji hitlerowskiej doznało ogromnych strat osobowych. Przed 1 września 1939 r. liczba księży diecezjalnych wynosiła ok. 10 tys. Z liczby tej:

— ponad 18% księży diecezjalnych poniosło śmierć,
— prawie co piąty ksiądz poniósł śmierć w wyniku egzekucji, w więzieniu lub w obozie koncentracyjnym,

— prawie co trzeci ksiądz doznał represji ze strony okupanta,
— szacuje się, że prawie połowę księży wyeliminowano z pracy duszpasterskiej.

W znacznej części ginęli księża w sile wieku, najbardziej zaawansowani w twórczej pracy duszpasterskiej. W realizacji wyniszczenia narodu polskiego, rolę głównego instrumentu biologicznego wyniszczenia spełniały obozy koncentracyjne. Miejscem kaźni, w którym duchowieństwo polskie poniosło największe straty osobowe, był obóz zagłady **w Dachau.**

W obozie w Dachau poniósł męczeńską śmierć ksiądz biskup Michał Kozal (1893—1943), sufragan diecezji włocławskiej, którego uroczysta beatyfikacja odbyła się 14 czerwca 1987 r. w Warszawie, w czasie trzeciej wizyty-pielgrzymki Ojca Świętego Jana Pawła II do Ojczyzny.

Tabl. 5. Straty osobowe duchowieństwa diecezjalnego w czasie II wojny światowej

Diecezje	Biskupi	Księża	Alumni diecezjalni
Ogółem	**6**	**1863**	**63**
Chełmińska	2	309	12
Częstochowska	—	62	—
Gdańska	—	6	—
Gnieźnieńska	—	139	—
Kamieniecka	—	3	—
Katowicka	—	61	3
Kielecka	—	15	3
Krakowska	—	34	5
Lubelska	1	50	2
Lwowska	—	76	—
Lwowska — obrządku ormiańskiego	—	2	—
Łomżyńska	—	42	4
Łódzka	—	132	—
Łucka	—	38	—
Mohylewska	—	3	—
Prałatura Pilska	—	2	—
Pińska	—	50	—
Płocka	2	110	4
Podlaska	—	28	—
Poznańska	—	218	6
Przemyska	—	39	—
Sandomierska	—	27	1
Tarnowska	—	27	—
Warmińska	—	2	—
Warszawska	—	83	13
Wileńska	—	82	3
Włocławska	1	216	7
Inne diecezje	—	7	—

Tabl. 6. Duchowieństwo diecezjalne w obozie koncentracyjnym w Dachau

Diecezje	Ogółem — liczba duchowieństwa, które przeszło przez obóz	Zmarli lub zamordowani	Zwolnieni z obozu	Wyzwoleni
Ogółem	**1393**	**750**	**52**	**591**
Chełmińska	99	35	18	46
Częstochowska	65	39	3	23
Gnieźnieńska	128	61	3	64
Katowicka	68	30	15	23
Kielecka	14	5	—	9
Krakowska	29	11	3	15
Lubelska	43	17	—	26
Lwowska	8	5	—	3
Łomżyńska	32	12	—	20
Łódzka	164	112	—	52
Łucka	7	4	—	3
Pińska	1	1	—	—
Płocka	60	29	—	31
Podlaska	27	13	2	12
Poznańska	304	170	7	127
Przemyska	16	9	—	7
Przemyska — greckokatolicka	2	—	—	2
Sandomierska	11	7	—	4
Tarnowska	20	5	—	15
Warszawska	38	24	1	13
Wileńska	7	—	—	7
Włocławska	222	147	—	75
Kapelani wojskowi	24	11	—	13
Duchowni poza krajem	4	3	—	1

DUCHOWIEŃSTWO POLSKIE PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ (1945—1990)

W wyniku ukształtowania się po zakończeniu wojny z Niemcami hitlerowskimi nowej sytuacji politycznej w Europie, Kościół katolicki w Polsce znalazł się w nowej rzeczywistości społeczno-politycznej. Nastąpił rozdział Kościoła od państwa i zgodnie z założeniami ideologicznymi, zapoczątkowano akcję laicyzacji programowej, czyli ateizację społeczeństwa.

Kościół podjął olbrzymi wysiłek odbudowy i zarazem budowy życia religijnego w Polsce. Wszędzie i przez długie lata odczuwano dotkliwy brak księży, a szczególnie na ziemiach odzyskanych, gdzie napływająca ludność polska chciała mieć za wszelką cenę własny kościół parafialny z własnym księdzem. Najtrudniejsza sytuacja była w ówczesnej wielkiej administracji gorzowskiej, gdzie w końcu 1945 r. było zaledwie ok. 60 księży diecezjalnych i 60 zakonnych, a w 1950 r. — 400 księży (w tym 160 zakonnych). Tytułem przykładu warto podać, że w 1950 r. w diecezji tej jeden ksiądz obsługiwał przeważnie po 2—3 parafie, a nierzadko zdarzało się, że sprawował opiekę duszpasterską nad 6 i więcej kościołami.

W skali ogólnopolskiej następowała powoli poprawa sytuacji i w wyniku rosnącej liczby powołań kapłańskich liczba księży wzrosła. W 1945 r. było w Polsce ok. 8,8 tys. księży diecezjalnych i 1,5 tys. księży zakonnych.

Tabl. 7. Księża diecezjalni Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce według diecezji w latach 1946—1987

Diecezje	1946	1958	1971	1978	1982	1987
	księża diecezjalni					
Ogółem	.	**12713**	**14122**	**14972**	**15348**	**17270**
W Białymstoku	.	190	231	283	286	281
Chełmińska	.	639[d]	730	745	757	791
Częstochowska	353	464	594	648	716	751
W Drohiczynie	.	66	75	82	85	120
Gdańska	.	44	164	152	176	207
Gnieźnieńska	.	428	559	570	598	657
Gorzowska	.	474	565	288	329	393
Katowicka	.	668	734	799	835	974
Kielecka	387	475[b]	529	542	570	589
Koszalińsko-kołobrzeska	—	—	—	263	299	347
Krakowska	609	631	835	977	947	1105

b 1959 r. *d* 1961 r.

Tabl. 7. Księża diecezjalni Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce według diecezji w latach 1946—1987 (dok.)

Diecezje	1946	1958	1971	1978	1982	1987
	księża diecezjalni					
W Lubaczowie	.	757[f]	54	126	120	80
Lubelska	400	602	840	697	741	950
Łomżyńska	257	310[b]	323	337	316	382
Łódzka	.	393[e]	392	404	411	451
Opolska	.	627[b]	644	666	653	757
Płocka	.	311	436	455	468	522
Poznańska	.	883	851	865	848	913
Przemyska	720	782	798	904	877	1057
Sandomiersko-radomska	476	533	578	603	626	678
Siedlecka	407	359[a]	429	471	466	503
Szczecińsko-kamieńska	—	—	—	218	225	297
Tarnowska	658	821[b]	907	1006	1029	1133
Warmińska	.	285	415	466	474	560
Warszawska	600	614	1058	951	960	1069
Włocławska	.	522[d]	473	510	536	570
Wrocławska	.	835[b]	908	944	1000	1133

a 1956 r. *b* 1959 r. *c* 1960 r. *d* 1961 r. *e* 1963 r. *f* Według danych z Kurii w Lubaczowie liczba ta obejmuje wszystkich księży w Polsce i poza granicami diecezji.

Tabl. 8. Księża diecezjalni według diecezji urodzenia i zamieszkania w 1985 r.

Diecezje	Diecezja		Diecezje	Diecezja	
	urodzenia	zamieszkania		urodzenia	zamieszkania
W Białymstoku	268	262	Łódzka	313	438
Chełmińska	887	756	Opolska	513	708
Częstochowska	633	682	Płocka	604	492
W Drohiczynie	106	93	Poznańska	977	880
Gdańska	82	196	Przemyska	1346	1015
Gnieźnieńska	651	618	Sandomiersko-radomska	846	625
Gorzowska	172	396	Siedlecka	588	498
Katowicka	1039	888	Szczecińsko-kamieńska	74	246
Kielecka	678	564	Tarnowska	1563	1080
Koszalińsko-kołobrzeska	124	319	Warmińska	183	511
Krakowska	1221	1100	Warszawska	622	1033
W Lubaczowie	12	69	Włocławska	482	542
Lubelska	771	847	Wrocławska	465	980
Łomżyńska	566	362			

LICZBA KSIĘŻY NA 10 tys. LUDNOŚCI WEDŁUG WOJEWÓDZTW W 1979 R.

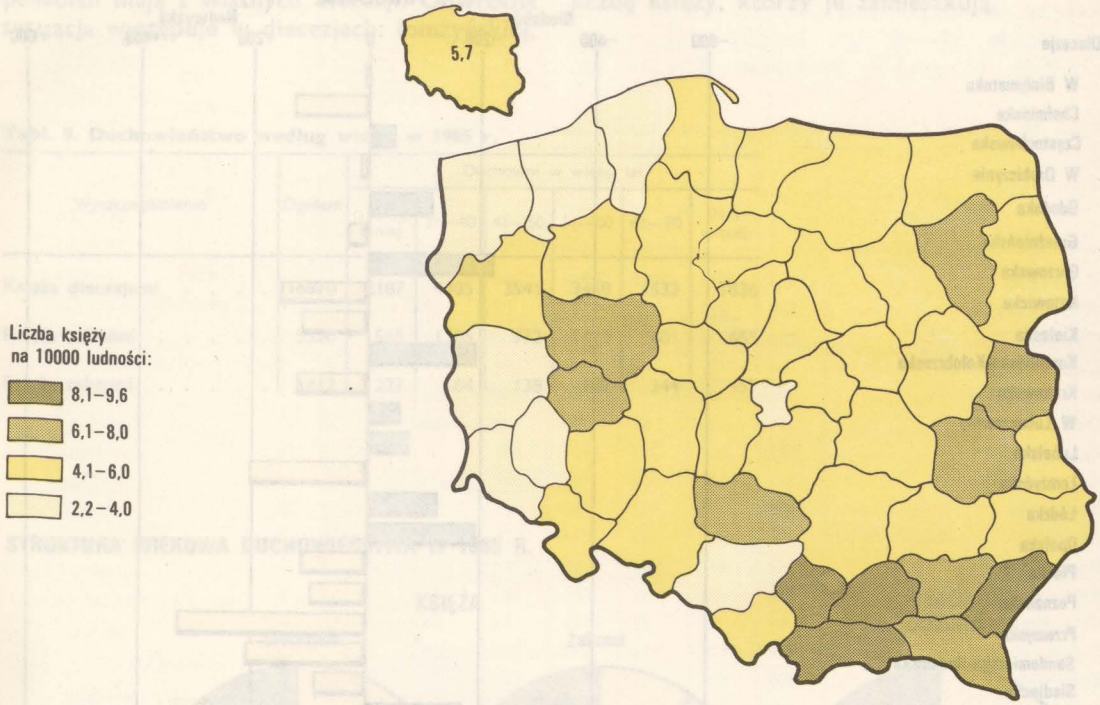

Wskaźnik liczby księży diecezjalnych i zakonnych w poszczególnych województwach w stosunku do 10 tys. mieszkańców danego województwa w 1979 r. mieścił się w przedziale 2,9—9,6, a **średnia dla Polski** wynosiła **5,7.** Najniższy wskaźnik występował w woj. zielonogórskim (2,8) i łódzkim (2,9), a najwyższy w woj. tarnowskim (9,6) i w nowosądeckim (9,2). W 1985 r. przedziały dla województw wynosiły 3,2—10,1, a średnia krajowa — 5,8. W skali krajowej był to wzrost niewielki (0,1), jednak w niektórych województwach był on większy, na przykład w woj. tarnowskim wzrósł z 9,6 do 10,1. Najniższy wskaźnik odnotowano w woj. szczecińskim i słupskim (3,2 i 3,9).

Na przykładzie księży diecezjalnych, uwzględniając ich liczbę według diecezji urodzenia i zamieszkania można przedstawić „nadmiar" lub „niedobór" powołań z własnej diecezji.

ZRÓŻNICOWANIE POWOŁAŃ WEDŁUG DIECEZJI W 1985 R.

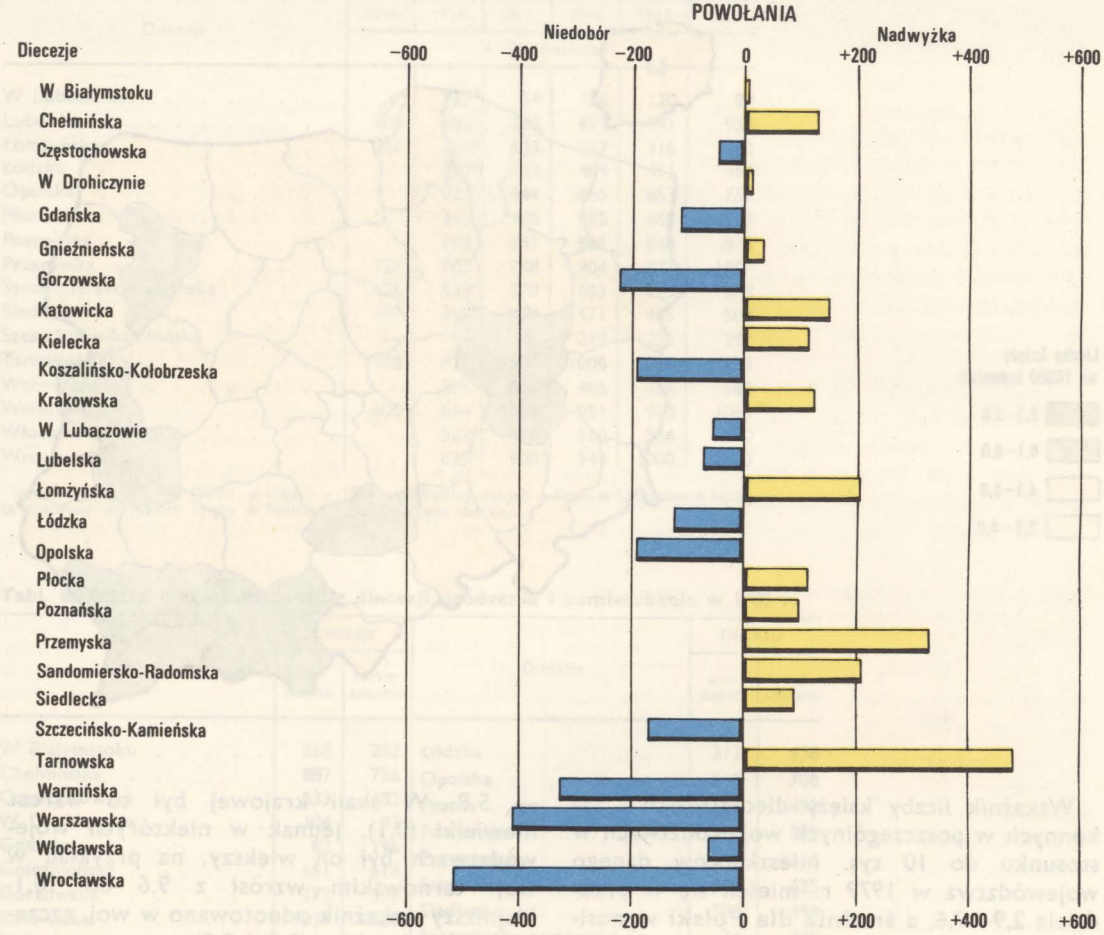

Na przykład diecezje: koszalińsko-kołobrzeska, warszawska i wrocławska tylko połowę powołań mają z własnych diecezji. Odwrotna sytuacja występuje w diecezjach: łomżyńskiej, przemyskiej i tarnowskiej, gdzie liczba powołań pochodzących z danej diecezji przewyższa liczbę księży, którzy je zamieszkują.

Tabl. 9. Duchowieństwo według wieku w 1985 r.

Wyszczególnienie	Ogółem	Duchowni w wieku lat					
		30 i mniej	31—40	41—50	51—60	61—70	71 i więcej
Księża diecezjalni	16870	2187	4305	3541	3468	1533	1836
Księża zakonni	5520	565	1305	972	1422	601	655
Bracia zakonni	1412	227	164	138	182	244	457

STRUKTURA WIEKOWA DUCHOWIEŃSTWA W 1985 R.

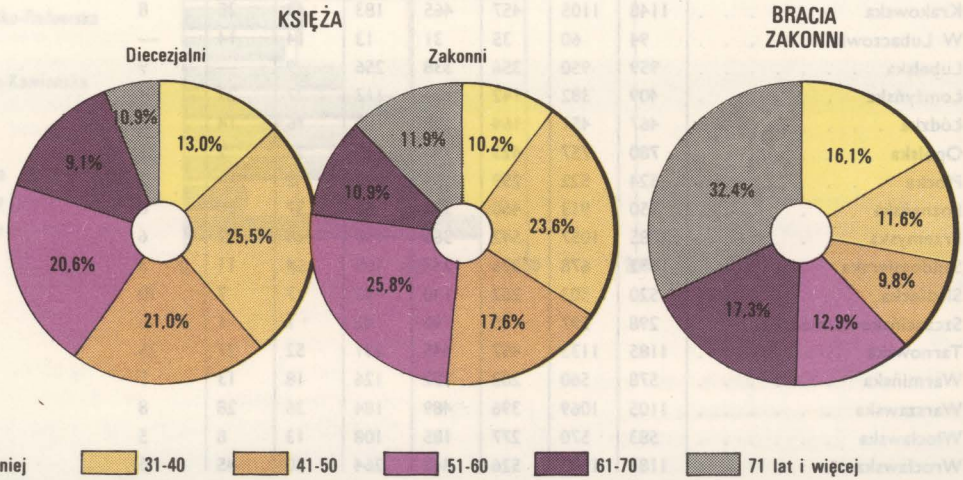

Przedstawione kategorie duchowieństwa są zróżnicowane wiekowo. Największy procent **księży diecezjalnych** (25,5%) mieści się w przedziale 31—40 lat, **księży zakonnych** (25,8%) w grupie wiekowej 51—60 lat. Najliczniejszą grupę **braci zakonnych** (32,4%) stanowią zakonnicy powyżej 70 roku życia. Można powiedzieć, że „najmłodsi" są księża diecezjalni.

Tabl. 10. Księża diecezjalni według sprawowanych funkcji w 1987 r.

Diecezje	Ogółem	W kraju				Za granicą		
		razem	proboszczowie	wikariusze	inni	razem	duszpasterze	misjonarze
Ogółem	**17819**	**17270**	**7910**	**5969**	**3391**	**549**	**370**	**171**
W Białymstoku	308	281	75	134	72	27	21	6
Chełmińska	820	791	427	246	118	29	24	5
Częstochowska	764	751	342	250	159	13	8	5
W Drohiczynie	120	120	40	42	38	—	—	—
Gdańska	217	207	89	80	38	10	8	2
Gnieźnieńska	673	657	313	204	140	16	10	6
Gorzowska	395	393	203	139	51	2	—	2
Katowicka	1006	974	413	350	211	32	12	20
Kielecka	607	589	289	174	126	18	16	2
Koszalińsko-kołobrzeska	349	347	187	96	64	2	—	2
Krakowska	1148	1105	457	465	183	43	35	8
W Lubaczowie	94	60	35	31	13	14	14	—
Lubelska	959	950	356	338	256	9	—	9
Łomżyńska	409	382	142	127	113	27	23	4
Łódzka	467	451	164	198	89	16	14	2
Opolska	780	757	425	193	139	23	2	21
Płocka	524	522	259	135	128	2	—	2
Poznańska	950	913	460	303	150	37	29	8
Przemyska	1085	1057	542	365	150	28	22	6
Sandomierska	692	678	326	247	105	14	11	3
Siedlecka	520	503	262	148	93	17	7	10
Szczecińsko-kamieńska	298	297	165	90	42	1	1	—
Tarnowska	1185	1133	457	445	231	52	27	25
Warmińska	578	560	282	152	126	18	13	5
Warszawska	1105	1069	396	489	184	36	28	8
Włocławska	583	570	277	185	108	13	8	5
Wrocławska	1183	1133	526	343	264	50	45	5

DIECEZJE WEDŁUG PRZYROSTU KSIĘŻY DIECEZJALNYCH W LATACH 1982—1987

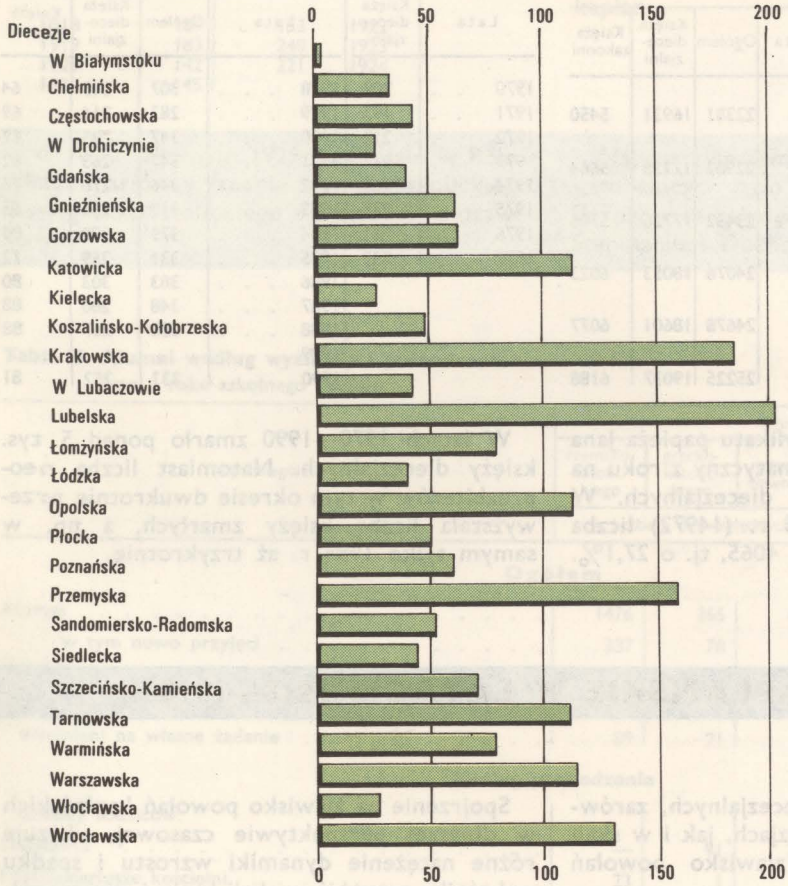

Tabl. 11. Księża w Polsce w czasie pontyfikatu papieża Jana Pawła II

Lata	Ogółem	Księża diecezjalni	Księża zakonni	Lata	Ogółem	Księża diecezjalni	Księża zakonni
1978	19179	14972	4207	1985	22381	16931	5450
1979	20198	15305	4893	1986	22902	17238	5664
1980	20234	15486	4748	1987	23432	17726	5706
1981	20676	15626	5050	1988	24076	18053	6023
1982	21059	15942	5117	1989	24678	18601	6077
1983	21643	16200	5443	1990	25225	19037	6188
1984	21925	16463	5462				

W okresie trwania pontyfikatu papieża Jana Pawła II, zauważa się systematyczny z roku na rok wzrost liczby księży diecezjalnych. W stosunku do stanu z 1978 r. (14972) liczba księży w 1990 r. wzrosła o 4065, tj. o 27,1%.

Tabl. 12. Księża zmarli w Polsce w latach 1970—1990

Lata	Księża diecezjalni	Lata	Ogółem	Księża diecezjalni	Księża zakonni
1970 . .	207	1978 . . .	307	243	64
1971 . .	193	1979 . . .	283	214	69
1972 . .	212	1980 . . .	347	285	62
1973 . .	217	1981 . . .	347	265	82
1974 . .	234	1982 . . .	346	270	76
1975 . .	233	1983 . . .	318	252	66
1976 . .	231	1984 . . .	379	299	80
1977 . .	235	1985 . . .	331	259	72
		1986 . . .	383	303	80
		1987 . . .	348	260	88
		1988 . . .	355	267	88
		1989 . . .	.	.	.
		1990 . . .	333	252	81

W latach 1970—1990 zmarło ponad 5 tys. księży diecezjalnych. Natomiast liczba neoprezbiterów w tym okresie dwukrotnie przewyższała liczbę księży zmarłych, a np. w samym tylko 1988 r. aż trzykrotnie.

POWOŁANIA KAPŁAŃSKIE W LATACH 1918—1990

Z liczebnością księży diecezjalnych, zarówno w poszczególnych diecezjach, jak i w skali całego kraju, łączy się zjawisko powołań kapłańskich.

Powołanie kapłańskie jest pojęciem teologicznym. Przez „powołania" rozumiemy kandydatów do kapłaństwa i samych księży.

Spojrzenie na zjawisko powołań kapłańskich w dłuższej perspektywie czasowej, ukazuje różne natężenie dynamiki wzrostu i spadku wskaźnika powołań w skali kraju i poszczególnych diecezji, jak również kierunki rozwoju lub kryzysu powołań.

W latach 1918—1924 z ogólnej liczby 1273 święceń kapłańskich w Kościele katolickim obrządku łacińskiego na poszczególne lata tego okresu przypadało:

lata	neoprezbiterzy		lata
1918	189	153	1922
1919	183	240	1923
1920	142	221	1924
1921	145		

Neoprezbiter jest to nowo wyświęcony kapłan.

W roku szkolnym 1923/24 istniało w Polsce 18 seminariów wyznania rzymskokatolickiego, 3 — greckokatolickiego i 2 seminaria prawosławne.

Najstarszym seminarium wyznania rzymskokatolickiego było wówczas seminarium w Poznaniu, a największą liczbę alumnów liczyło Seminarium Duchowne w Wilnie (145).

Tabl. 13. Alumni według wyznania i pochodzenia
Stan z roku szkolnego 1923/24

Wyszczególnienie	Alumni wyznania					
	rzymsko-katolickiego	grecko-katolickiego	prawo-sławnego	rzymsko-katolickiego	grecko-katolickiego	prawo-sławnego
	w liczbach bezwzględnych			w odsetkach		
Ogółem						
Alumni	1476	365	602	100,0	100,0	100,0
w tym nowo przyjęci	337	78	194	22,8	21,4	32,2
w tym:						
usunięci z końcem roku	37	7	66	2,5	1,9	11,0
zwolnieni na własne żądanie	89	21	40	6,0	5,8	6,6
Według pochodzenia						
zawody rodziców:						
Duchowni	—	91	258	—	24,9	42,9
Funkcjonariusze kościelni	23	1	16	1,6	0,3	2,7
Obywatele ziemscy	15	—	—	1,0	—	—
Właściciele i rolnicy drobni	798	211	172	54,1	57,8	28,6
Urzędnicy i oficjaliści rolni	18	1	—	1,2	0,3	—
Robotnicy rolni	8	1	—	0,5	0,3	—
Przemysłowcy	10	—	—	0,7	—	—
Rzemieślnicy	134	6	10	9,1	1,7	1,6

Tabl. 13. Alumni według wyznania i pochodzenia (dok.)
Stan z roku szkolnego 1923/24

Wyszczególnienie	Alumni wyznania					
	rzymsko-katolickiego	grecko-katolickiego	prawosławnego	rzymsko-katolickiego	grecko-katolickiego	prawosławnego
	w liczbach bezwzględnych			w odsetkach		
Według pochodzenia (dok.)						
zawody rodziców:						
Urzędnicy fabryczni i przemysłowi	18	—	—	1,2	—	—
Robotnicy	57	—	1	3,9	—	0,2
Kupcy i przedsiębiorcy handlowi	37	—	6	2,5	—	1,0
Urzędnicy handlowi i bankowi	7	—	—	0,5	—	—
Robotnicy i służba handlowa	10	—	—	0,7	—	—
Urzędnicy kolei, poczty i telegrafu	17	6	—	1,1	1,7	—
Służba i robotnicy kolei, poczty i telegrafu	54	5	8	3,7	1,4	1,3
Wojskowi stopni oficerskich	9	—	—	0,6	—	—
Wojskowi stopni oficerskich niższych	1	2	15	0,1	0,5	2,5
Urzędnicy państwowi i komunalni (bez nauczycieli)	36	14	13	2,4	3,8	2,1
Służba i robotnicy państwowi i komunalni	5	3	26	0,3	0,8	4,3
Inteligencja i zawody wyzwolone	23	2	3	1,6	0,5	0,5
Profesorowie i nauczyciele	46	15	5	3,1	4,1	0,8
Kapitaliści, rentierzy i właściciele nieruchomości miejskich	34	4	9	2,3	1,1	1,5
Wyrobnicy	8	3	—	0,5	0,8	—
Inne zawody	108	—	60	7,3	—	10,0

Ponad połowa alumnów zarówno wyznania rzymskokatolickiego — 54,1%, jak greckokatolickiego — 57,8%, była pochodzenia chłopskiego. Natomiast prawie połowa alumnów wyznania prawosławnego pochodziła z rodzin duchownych (42,9%).

Najniższy wskaźnik (1,9%) usunięcia z seminarium z końcem roku dotyczył alumnów wyznania greckokatolickiego, a najwyższy (11,0%) alumnów wyznania prawosławnego.

DIECEZJE WEDŁUG LICZBY ALUMNÓW W 1925 R.
Stan w dniu 1 I

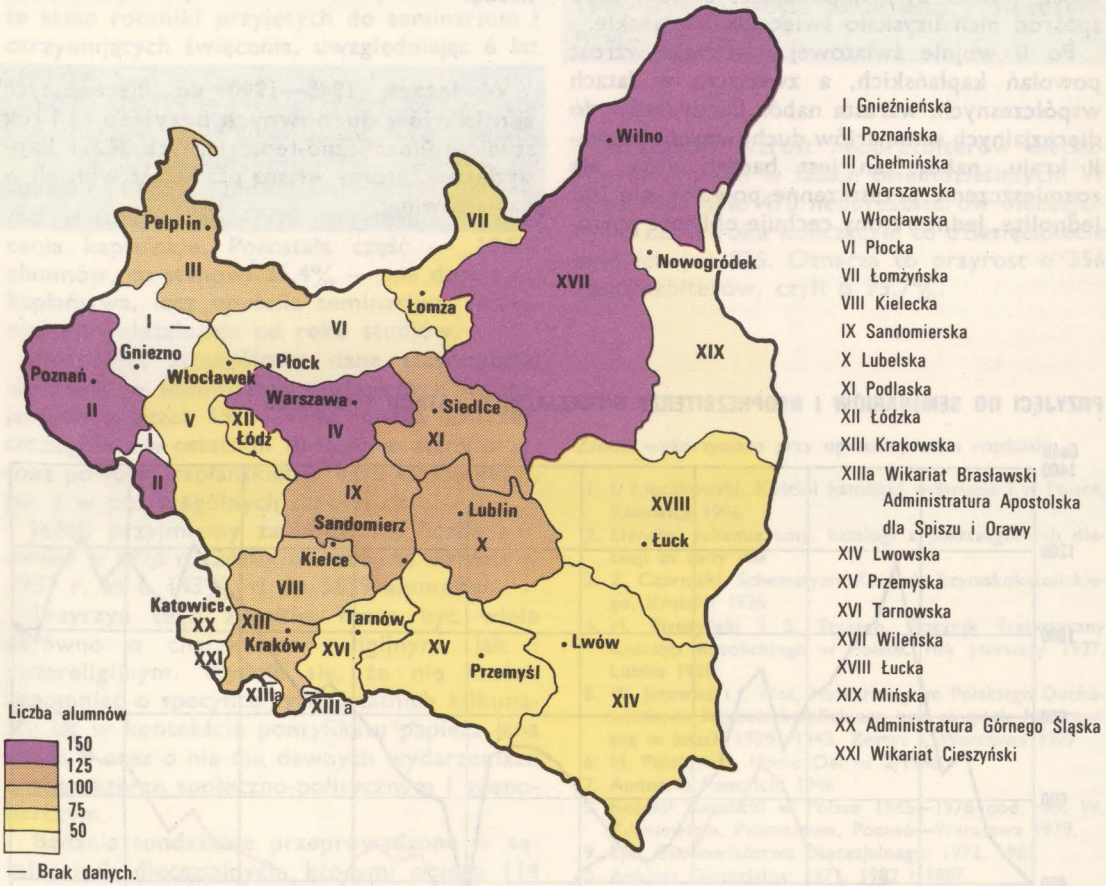

Szybkie tempo przyrostu powołań kapłańskich w okresie międzywojennym ulega poważnemu zmniejszeniu w latach II wojny światowej.

W Generalnej Guberni, gdzie Polacy zachowali większą możliwość działania w okresie okupacji hitlerowskiej, podjęto między innymi konspiracyjny czy półkonspiracyjny wysiłek

kształcenia kleryków. Pomimo wielkich trudności, wyniki były imponujące, bo ok. 1200 spośród nich uzyskało święcenia kapłańskie.

Po II wojnie światowej następuje wzrost powołań kapłańskich, a zwłaszcza w latach współczesnych, wzrasta nabór kandydatów do diecezjalnych seminariów duchownych. W skali kraju, nabór ten jest bardzo duży, ale rozmieszczenie przestrzenne powołań nie jest jednolite. Jedne rejony cechuje obfitość powołań, w innych daje się zuważyć mniejszą ich liczbę.

W **latach 1945—1990** do diecezjalnych **seminariów duchownych przyjęto** na I rok studiów filozoficzno-teologicznych **36251 kandydatów,** którzy własną przyszłość widzieli w kapłaństwie.

PRZYJĘCI DO SEMINARIÓW I NEOPREZBITERZY DIECEZJALNI W LATACH 1945—1990

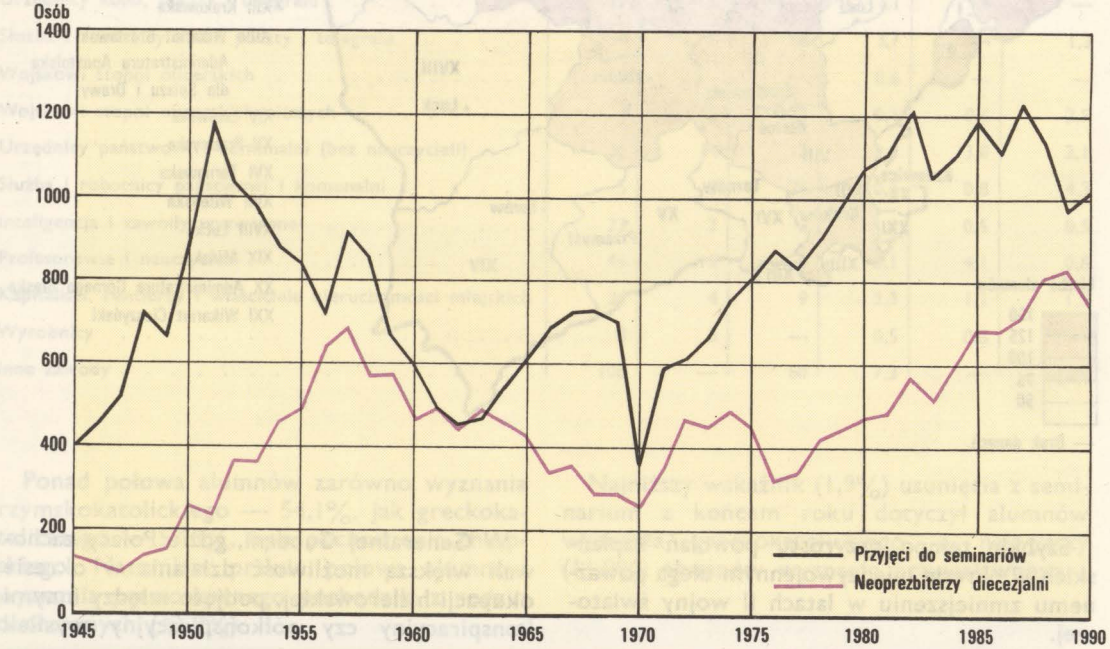

Chcąc ocenić zjawisko realizacji powołań kapłańskich w tym okresie należy obserwować te same roczniki przyjętych do seminarium i otrzymujących święcenia, uwzględniając 6 lat studiów.

W latach 1945—1984 przyjęto na pierwszy rok studiów 29594 kandydatów. Tylko pewna część tej zbiorowości — 19120 alumnów, co stanowi 64,6% — zrealizowała swoje zamiary, tzn. w latach 1951—1990 otrzymali oni święcenia kapłańskie. Pozostała część — 10474 alumnów, co stanowi 35,4% — nie doszła do kapłaństwa, lecz opuściła seminarium wcześniej i to niezależnie od roku studiów.

Analizując szczegółowo dane statystyczne alumnów w seminariach duchownych diecezjalnych w latach 1971—1990, można dostrzec, szczególnie w ostatnim 10-leciu, znaczny przyrost powołań kapłańskich w skali całego kraju, jak i w poszczególnych diecezjach.

Jeżeli przyjmiemy za podstawę liczbę alumnów w 1976 r. (2410), to liczba ta wzrosła w 1987 r. aż o 143%, tj do 5859 alumnów.

Przyczyn tego zjawiska może być wiele zarówno o charakterze religijnym, jak i pozareligijnym. Wydaje się, że nie można zapomnieć o specyfice tych ostatnich kilkunastu lat w kontekście pontyfikatu papieża Jana Pawła II oraz o nie tak dawnych wydarzeniach o charakterze społeczno-politycznym i gospodarczym.

Badania sondażowe przeprowadzone w seminariach diecezjalnych, którymi objęto 114 alumnów, wykazały, że wśród licznych motywów, które skłoniły ich do wyboru kapłaństwa, 37,1% respondentów wskazało na fakt wyboru, a następnie sprawowanie urzędu papieskiego przez kardynała Karola Wojtyłę.

W wyniku święceń kapłańskich w latach **1945—1990** przybyło **20028 księży diecezjalnych.**

Szczególny wzrost neoprezbiterów diecezjalnych nastąpił w latach osiemdziesiątych. W roku 1980 było 470 neoprezbiterów diecezjalnych, zaś w roku kończącym to dziesięciolecie było ich już 826. Oznacza to przyrost o 356 neoprezbiterów, czyli o 75,7%.

Źródła wykorzystane przy opracowywaniu rozdziału

1. I. Kłoczkowski, Kościół katolicki w świecie i w Polsce, Katowice 1986
2. Elenchy, schematyzmy, katalogi z poszczególnych diecezji za dany rok
3. Z. Czernicki, Schematyzm Kościoła Rzymskokatolickiego, Kraków 1925
4. M. Pirożyński i S. Szczęch, Rocznik Statystyczny Kościoła Katolickiego w Polsce, rok pierwszy 1937, Lublin 1938
5. W. Jacewicz i J. Woś, Martyrologium Polskiego Duchowieństwa Rzymskokatolickiego pod okupacją hitlerowską w latach 1939—1945, Zeszyt I, Warszawa 1977
6. M. Pirożyński, Homo Dei nr 2/1946
7. Annuario Pontificio 1946
8. Kościół Katolicki w Polsce 1945—1978 pod red. W. Zdaniewicza, Pallottinum, Poznań—Warszawa 1979.
9. Spis Duchowieństwa Diecezjalnego: 1972, 1985
10. Ankieta Diecezjalna: 1971, 1982 i 1987
11. Materiały Biura Prasowego Episkopatu Polski
12. Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1924, Warszawa 1925
13. J. Baniak, Powołania kapłańskie i zakonne w Polsce w okresie pontyfikatu papieża Jana Pawła II (1978—1983) w: Materiały problemowe, 1984, nr 7—8

Rozdział VII

ks. Witold ZDANIEWICZ SAK

Instytuty Życia Konsekrowanego i Stowarzyszenia Życia Apostolskiego prowadzą stały sposób życia wspólnego, w którym oprócz wspólnych wszystkim przykazań, przyjmują nadto obowiązek zachowania rad ewangelicznych przez śluby czystości, posłuszeństwa i ubóstwa.

Dane liczbowe ujęto odrębnie dla okresu międzywojennego oraz dla lat po II wojnie światowej. W tabl. 5 przedstawiono straty duchowieństwa zakonnego w czasie II wojny światowej. Ofiary wojny stanowiły ok. 9% stanu zakonów męskich, w tym ok. 20% księży oraz ok. 2% stanu sióstr zakonnych.

OKRES MIĘDZYWOJENNY (1918—1939)

Tabl. 1. Duchowieństwo i domy zakonów męskich w Polsce w 1937 r.

Zakony	Duchowni				Domy
	ogółem	ojcowie	klerycy	bracia	
Ogółem	**7125**	**1853**	**1316**	**2956**	**382**
Obrządek łaciński	**6430**	**1663**	**2141**	**2626**	**341**
Jezuici	793	242	332	219	31
Bracia Mniejsi	713	226	175	312	54
Franciszkanie Konwentualni	674	101	136	437	23
Salezjanie	629	188	261	180	35
Misjonarze	378	132	180	66	18
Pallotyni	272	46	78	148	6
Oblaci NMP	265	55	148	62	8
Kapucyni	247	69	84	94	13
Chrystusowcy	189	4	89	96	5
Misjonarze Świętej Rodziny	188	59	73	56	5
Werbiści	169	25	30	114	4
Dominikanie	164	74	28	62	13
Redemptoryści	160	66	37	57	7
Bonifratrzy	129	12	—	117	8

Tabl. 1. Duchowieństwo i domy zakonów męskich w Polsce w 1937 r. (dok.)

Zakony	Duchowni				Domy
	ogółem	ojcowie	klerycy	bracia	
Obrządek łaciński (dok.)					
Karmelici Bosi	125	44	39	42	8
Zmartwychwstańcy	122	35	49	38	8
Michalici	116	21	56	39	8
Marianie	109	29	47	33	7
Paulini	101	25	30	46	4
Karmelici Trzewiczkowi	88	28	31	29	9
Albertyni	82	—	—	82	15
Pijarzy	80	22	39	19	5
Salwatorianie	76	16	36	24	3
Saletyni	72	26	24	22	6
Orioniści	69	10	45	14	4
Bracia Serca Jezusowego	42	—	—	42	6
Cystersi	40	17	11	12	2
Pasjoniści	40	7	15	18	2
Augustianie	37	11	18	8	2
Kameduli	36	10	6	20	1
Kamilianie	36	6	22	8	1
Bracia Szkolni	35	—	—	35	4
Misjonarze Ducha Świętego	29	9	2	18	2
Filipini	28	16	8	4	3
Kanonicy Lateraneńscy	17	7	6	4	1
Ojcowie Misji Afryki[a]	16	5	—	11	1
Benedyktyni	14	6	—	8	1
Bracia św. Józefa	12	—	—	12	2
Samarytanie	10	—	—	10	1
Sercanie	9	8	—	1	1
Krzyżowcy	8	2	4	2	1
Stanisławici	6	1	2	3	1
Instytut Marianum	5	3	—	2	1
Towarzystwo św. Pawła	w stadium organizacji				
Obrządek grecko-ruski	**609**	**159**	**145**	**305**	**32**
Bazylianie	375	120	103	147	20
Studyci	158	13	19	126	8
Redemptoryści	76	26	18	32	4
Obrządek bizantyjsko-słowiański	**86**	**31**	**30**	**25**	**9**
Jezuici	46	14	23	9	3
Kapucyni	17	5	5	7	1
Studyci	12	4	1	6	4
Redemptoryści	8	5	—	3	1
Bazylianie	2	2	—	—	—
Oblaci NMP	1	1	—	—	—

a Dane dotyczą 1936 r.

Tabl. 2. Duchowieństwo i domy zakonów męskich obrządku łacińskiego według diecezji w 1937 r.

Diecezje	Duchowni				Domy	Diecezje	Duchowni				Domy
	ogółem	ojcowie	klerycy	bracia			ogółem	ojcowie	klerycy	bracia	
Ogółem	**6430**	**1663**	**2141**	**2626**	**341**	Chełmińska	159	37	—	122	6
Krakowska	1512	354	710	448	53	Tarnowska	148	56	53	39	13
Gnieźnieńsko-poznańska	1159	191	519	449	41	Pińska	142	19	78	45	7
Warszawska	792	156	93	543	27	Płocka	127	29	48	50	7
Lwowska	638	239	201	198	57	Łódzka	106	38	11	57	12
Przemyska	428	148	91	189	31	Częstochowska	104	34	9	61	12
Wileńska	296	92	106	98	22	Podlaska	94	24	21	49	6
Śląska	237	77	29	131	14	Kielecka	43	16	8	19	4
Włocławska	203	56	85	62	14	Sandomierska	21	13	—	8	3
Lubelska	193	75	75	43	9	Łomżyńska	16	5	—	11	1
						Łucka	12	4	4	4	2

Tabl. 3. Siostry i domy zakonów żeńskich w Polsce w 1937 r.

Zakony	Siostry			Domy
	ogółem	I chóru	II chóru	
Ogółem	**17930**	.	.	**1832**
Obrządek łaciński	**16820**	**2811**	**2515**	**1686**
Szarytki	2487	—	—	214
Służebniczki NMP ze Starej Wsi	1472	—	—	309
Franciszkanki Rodziny Maryi[a]	1042	—	—	153
Elżbietanki	1018	—	—	114
Felicjanki	801	534	267	76
Boromeuszki	729	—	—	65
Urszulanki Serca Jezusa Konającego	641	173	468	22
Urszulanki Unii Rzymskiej	516	210	306	16
Serafitki	464	422	42	38
Nazaretanki	437	172	265	16
Albertynki	433	—	—	46
Służebniczki NMP z Dębicy	414	—	—	98
Służebniczki NMP z Pleszewa	399	—	—	59
Służebniczki NMP z Panewnika	389	—	—	47
Służebnice Najśw. Serca Jezusowego	382	—	—	38
Niepokalanki	351	152	199	12
Józefitki	344	—	—	41

a Dane dotyczą 1935 r.

Tabl. 3. Siostry i domy zakonów żeńskich w Polsce w 1937 r. (cd.)

Zakony	Siostry			Domy
	ogółem	I chóru	II chóru	
Obrządek łaciński (cd.)				
Siostry Niepokalanego Serca Maryi	308	—	—	31
Siostry Matki Bożej Miłosierdzia	279	149	130	14
Zmartwychwstanki	268	—	—	20
Benedyktynki	213	121	92	6
Dominikanki czynne	204	127	77	29
Siostry de Notre Dame	193	93	100	12
Misjonarki Świętej Rodziny	189	118	71	27
Pasjonistki	182	—	—	20
Siostry Sacré-Coeur	161	71	90	4
Samarytanki	161	—	—	8
Bernardynki	149	87	62	7
Siostry św. Jadwigi	143	—	—	15
Wizytki	140	81	59	4
Córki Miłości Bożej	138	—	—	6
Siostry Opatrzności	131	—	—	14
Franciszkanki Misjonarki Maryi	125	24	101	3
Pasterki	122	—	—	9
Franciszkanki Służebnice Krzyża	112	—	—	2
Franciszkanki od Najśw. Sakramentu	108	58	50	3
Salezjanki	106	—	—	8
Karmelitanki Bose	102	79	23	6
Michalitki	100	—	—	11
Franciszkanki od Pokuty	87	—	—	6
Sakramentki	79	33	46	2
Stowarzyszenie Duszy Chrystusowej	77	—	—	6
Klaryski	71	49	22	2
Norbertanki	60	42	18	2
Kanoniczki Ducha Świętego	57	39	18	9
Loretanki[a]	51	—	—	3
Dominikanki klauzurowe	50	35	15	2
Misjonarki Benedyktynki	45	—	—	4
Siostry od Niepokalanego Poczęcia[a]	40	—	—	5
Kapucynki	37	20	17	1
Pallotynki	34	—	—	1
Karmelitanki Dzieciątka Jezus	30	—	—	3
Augustianki	29	22	7	3
Zakon św. Elżbiety	28	—	—	1
Prezentki	27	—	—	4
Franciszkanki-Pielęgniarki	25	—	—	1

a Dane dotyczą 1935 r.

Tabl. 3. Siostry i domy zakonów żeńskich w Polsce w 1937 r. (dok.)

Zakony	Siostry			Domy
	ogółem	I chóru	II chóru	
Obrządek łaciński (dok.)				
Siostry Świętej Rodziny z Bordeaux[a]	12	.	.	1
Dominikanki-Misjonarki	10	—	—	1
Instytut Marianum[a]	6	—	—	1
Orionistki	6	—	—	2
Sodalicja św. Piotra Klawera	6	—	—	1
Salwatorianki	w stadium organizacji	—	—	1
Towarzystwo św. Pawła		—	—	1
Obrządek grekokatolicki	**1060**	.	.	**139**
Służebniczki NMP	449	—	—	87
Bazylianki[a]	274	.	.	14
Siostry św. Józefa[a]	75	—	—	9
Mironosyce[a]	65	—	—	1
Siostry Najśw. Rodziny	73	—	—	12
Studytki[a]	61	—	—	4
Siostry św. Józefata[a]	42	—	—	10
Siostry św. Wincentego à Paulo[a]	21	—	—	2
Obrządek ormiański	**11**	.	.	**1**
Benedyktynki[a]	11	.	.	1
Obrządek bizantyjsko-słowiański	**39**	—	—	**6**
Misjonarki Serca Jezusowego	13	—	—	3
Dzieci Maryi	17	—	—	1
Córki Serca NMP[a]	9	—	—	2

a Dane dotyczą 1935 r.

Tabl. 4. Siostry i domy zakonów żeńskich obrządku łacińskiego według diecezji w 1937 r.

Diecezje	Siostry	Domy	Diecezje	Siostry	Domy
Ogółem	**16820**	**1686**	Częstochowska	423	43
Lwowska	2545	295	Łódzka	406	50
Krakowska	2337	174	Lubelska	322	31
Warszawska	2183	122	Włocławska	309	38
Gnieźnieńsko-poznańska	2075	199	Płocka	290	24
Śląska	1717	146	Kielecka	211	37
Przemyska	1317	185	Pińska	193	21
Tarnowska	823	126	Łucka	130	15
Chełmińska	726	84	Podlaska	117	23
Wileńska	525	43	Łomżyńska	92	13
			Sandomierska	79	17

Tabl. 5. Straty duchowieństwa zakonnego w czasie II wojny światowej

A. Zakony męskie

Zakony	Ogółem		Przyczyny śmierci				
			obozy koncentracyjne			rozstrzelania	inne
	ogółem	w tym księża	razem	w tym Dachau	w tym Oświęcim		
Ogółem	**580**	**289**	**239**	**94**	**68**	**218**	**123**
Albertyni	8	—	7	5	2	—	1
Augustianie	5	4	5	1	4	—	—
Bazylianie	2	1	—	—	—	—	2
Benedyktyni	6	6	3	3	—	—	3
Bernardyni	11	8	4	3	1	5	2
Bonifratrzy	2	—	—	—	—	—	2
Bracia Sercanie	2	—	1	1	—	—	1
Bracia Szkolni	3	—	1	—	—	2	—
Chrystusowcy	21	2	9	1	—	4	8
Dominikanie	16	10	1	1	—	12	3
Duchacze	7	3	2	2	—	—	5
Filipini	3	3	1	—	1	1	1
Franciszkanie Konwentualni	60	24	14	2	9	24	22
Franciszkanie Śląscy	15	7	2	2	—	2	11
Jezuici	79	48	32	23	5	36	11
Kameduli	5	4	4	2	1	1	—
Kanonicy	2	1	1	—	1	—	1
Kapucyni	22	10	17	4	12	4	1
Karmelici Bosi	7	5	—	—	—	7	—
Karmelici	10	7	5	4	1	1	4
Lazaryści	28	20	12	—	3	7	9
Marianie	7	3	1	—	1	4	2
Michalici	11	5	2	—	1	8	1
Misjonarze Świętej Rodziny	47	13	9	4	—	34	4
Oblaci	27	12	13	3	4	10	4
Orioniści	2	2	2	2	—	—	—
Pallotyni	28	11	12	2	9	6	10
Pasjoniści	8	4	8	1	—	—	—
Paulini	1	1	1	—	—	—	—
Pijarzy	5	2	—	—	—	3	2
Redemptoryści	33	18	1	—	—	32	—
Reformaci	4	2	4	4	—	—	—
Saletyni	3	3	—	—	—	—	3
Salezjanie	62	39	43	9	13	11	8
Sercanie	1	1	—	—	—	1	—
Werbiści	23	8	21	8	—	2	—
Zmartwychwstańcy	4	2	1	1	—	1	2

Tabl. 5. Straty duchowieństwa zakonnego w czasie II wojny światowej (dok.)

B. Zakony żeńskie

Zakony	Ogółem	W tym przyczyny śmierci			
		obozy koncentracyjne	bombardowania	więzienia	rozstrzelania
Ogółem	**289**	**32**	**121**	**7**	**62**
Albertynki	2	—	—	—	—
Benedyktynki	1	—	1	—	—
Dominikanki	1	1	—	—	—
Elżbietanki	12	7	3	—	2
Felicjanki	1	—	1	—	—
Franciszkanki	1	—	—	—	1
Franciszkanki Służebnice Krzyża	2	—	2	—	—
Jadwiżanki	3	—	—	—	—
Józefitki	4	—	—	—	—
Kapucynki	3	2	—	—	—
Klaryski	1	1	—	—	—
Marianki	13	—	8	—	3
Misjonarki Świętej Rodziny	3	—	1	—	2
Nazaretanki	12	—	—	—	11
Niepokalanki	5	—	—	—	4
Oblatki	1	—	—	—	1
Pasjonistki	7	—	3	3	—
Pasterki	5	1	—	1	—
Sakramentki	36	—	36	—	—
Samarytanki	7	—	7	—	—
Salezjanki	2	—	2	—	—
Salwatorianki	2	—	—	—	2
Sercanki	5	—	3	—	2
Siostry Matki Bożej Miłosierdzia	6	2	—	—	3
Siostry Szkolne	6	—	—	—	—
Sługi Jezusa	3	—	—	—	1
Służebnice Dębickie	4	—	2	—	2
Służebnice Pleszewskie	7	3	—	—	3
Służebnice Starowiejskie	8	3	—	—	5
Służebnice Śląskie	16	—	6	—	—
Służki	9	4	—	—	—
Szarytki	66	6	31	1	14
Urszulanki Szare	8	—	—	1	4
Urszulanki	7	1	—	—	2
Wizytki	3	—	2	—	—
„Wspólna Praca"	5	1	1	1	—
Zmartwychwstanki	12	—	12	—	—

OKRES PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ

Tabl. 6. Księża zakonni w 1971 r.

Diecezje	Ogółem	Zatrudnieni						Pozostali
		w parafiach				w duszpasterstwie		
		diecezjalnych		inkorporowanych do zakonu				
		proboszczowie	wikariusze	proboszczowie	wikariusze	diecezjalnym	przy kościele zakonnym	
Ogółem	**4629**	**334**	**601**	**83**	**184**	**721**	**810**	**1896**
W Białymstoku	7	1	3	—	—	—	—	3
Chełmińska	173	4	7	10	46	20	43	43
Częstochowska	127	5	7	—	—	2	85	28
W Drohiczynie	2	1	1	—	—	—	—	—
Gdańska	100	3	13	1	6	38	22	17
Gnieźnieńska	85	6	21	—	—	5	48	5
Gorzowska	440	78	176	—	—	149	14	23
Katowicka	168	—	4	12	33	19	11	89
Kielecka	72	6	13	—	—	8	12	33
Krakowska	741	30	45	2	3	102	64	495
W Lubaczowie	6	—	—	1	3	—	—	2
Lubelska	198	—	1	1	5	2	87	102
Łomżyńska	11	—	—	—	—	—	—	11
Łódzka	148	—	2	5	11	14	60	56
Opolska	216	34	50	—	—	4	—	128
Płocka	64	3	7	—	—	19	19	16
Poznańska	282	12	23	—	—	28	2	217
Przemyska	173	5	2	3	—	5	30	128
Sandomiersko-radomska	67	3	6	5	13	2	18	20
Siedlecka	53	2	3	7	7	20	6	8
Tarnowska	150	4	3	6	9	11	5	112
Warmińska	188	38	39	5	13	9	32	52
Warszawska	522	4	23	22	32	55	215	171
Włocławska	180	8	12	3	3	—	33	121
Wrocławska	456	87	140	—	—	209	4	16

INSTYTUTY ŻYCIA KONSEKROWANEGO I STOWARZYSZENIA ŻYCIA APOSTOLSKIEGO

VII

Tabl. 7. Udział księży zakonnych w ogólnej liczbie księży diecezjalnych i zakonnych według diecezji

Diecezje	1971	1978	1987	Diecezje	1971	1978	1987
	w %				w %		
Ogółem	**24,7**	**21,0**	**20,3**	Łomżyńska	3,3	4,8	6,6
W Białymstoku	2,9	2,1	0,3	Łódzka	27,4	23,5	20,6
Chełmińska	19,2	14,4	15,9	Opolska	25,1	24,1	25,9
Częstochowska	17,6	12,1	16,0	Płocka	12,8	11,8	8,4
W Drohiczynie	2,6	1,2	0,8	Poznańska	24,9	21,7	21,8
Gdańska	37,9	35,3	31,9	Przemyska	17,8	10,8	10,7
Gnieźnieńska	13,2	12,3	12,2	Sandomiersko-radomska	10,4	11,6	11,9
Gorzowska	43,3	33,0	27,7	Siedlecka	11,0	9,6	9,2
Katowicka	18,6	11,6	12,3	Szczecińsko-kamieńska	—	35,9	31,8
Kielecka	11,9	8,8	10,0	Tarnowska	14,2	12,4	39,7
Koszalińsko-kołobrzeska	—	29,5	24,7	Warmińska	31,1	29,8	25,4
Krakowska	47,0	40,0	32,1	Warszawska	33,0	33,3	32,6
W Lubaczowie	10,0	5,3	4,7	Włocławska	27,6	17,9	15,9
Lubelska	19,1	17,6	17,7	Wrocławska	33,4	31,6	25,7

Tabl. 8. Instytuty Życia Konsekrowanego i Stowarzyszenia Życia Apostolskiego (męskie)

Instytuty i Stowarzyszenia[a]	1982	1989						
	duchowieństwo ogółem		w kraju					za granicą
			księża	klerycy	bracia	nowicjusze		
						klerycy	bracia	
Ogółem	**9799**	**12813**	**5009**	**3137**	**1595**	**689**	**203**	**2180**
Albertyni	33	52	3	—	40	—	9	—
Augustianie	12	19	7	3	1	1	—	7
Bazylianie	21	21	10	4	3	1	—	3
Benedyktyni	43	61	29	11	12	9	—	—
Bonifratrzy	92	99	9	4	60	—	18	8
Chrystusowcy	318	522	138	109	47	28	2	198
Cystersi	134	152	81	29	22	10	3	7
Doloryści	16	17	2	1	13	—	1	—
Dominikanie	240	342	155	115	26	18	1	27
Filipini	80	113	65	19	8	5	1	15
Franciszkanie	1037	1186	504	314	156	61	11	140
Franciszkanie Konwentualni	818	1051	324	245	260	44	20	159

a Nazwy i uszeregowanie według wykazu Sekretariatu Konferencji Wyższych Przełożonych.

Tabl. 8. Instytuty Życia Konsekrowanego i Stowarzyszenia Życia Apostolskiego (męskie) (dok.)

Instytuty i Stowarzyszenia[a]	1982	1989					
	duchowieństwo ogółem		w kraju				za granicą
			księża	klerycy	bracia	nowicjusze	
						klerycy	bracia	
Jezuici	707	761	374	152	90	69	8	68
Oblaci św. Józefa	34	50	10	12	9	3	4	12
Kameduli	36	55	9	4	19	5	6	12
Kamilianie	58	87	27	24	17	5	2	12
Kanonicy Regularni	71	86	54	14	4	6	—	8
Kapucyni	344	517	172	153	81	40	10	61
Karmelici	73	82	36	23	13	4	2	4
Karmelici Bosi	188	266	93	68	26	21	5	53
Klaretyni	44	98	26	39	9	13	2	9
Marianie	192	275	110	93	30	13	5	24
Michalici	235	315	104	90	23	11	2	85
Misjonarze	325	409	224	70	6	13	—	96
Misjonarze Ducha Świętego	44	74	18	30	5	3	—	18
Misjonarze Oblaci M.N.	413	458	180	113	47	35	7	76
Misjonarze Świętej Rodziny	165	227	91	61	14	9	2	50
Orioniści	123	132	72	22	16	11	1	10
Pallotyni	544	629	278	157	67	61	10	56
Pasjoniści	70	74	33	17	9	3	1	11
Paulini	326	368	137	92	51	12	10	66
Pijarzy	95	92	52	14	8	5	1	12
Redemptoryści	344	494	228	105	27	21	1	112
Saletyni	139	207	92	74	9	15	1	16
Salezjanie	1058	1347	616	417	65	58	2	198
Salwatorianie	302	403	175	106	25	17	5	75
Sercanie	252	331	177	66	11	12	1	64
OO. Najświętszych Serc	46	70	18	22	9	5	2	14
BB. Serca Jezusowego	49	70	—	—	52	—	11	7
BB. Sługi NMP.	30	23	—	—	20	—	3	—
OO. Szensztaccy	6	14	2	3	—	8	—	1
BB. Szkolni	69	140	—	—	110	—	23	7
Werbiści	360	681	161	149	47	9	7	308
Zmartwychwstańcy	200	239	101	54	10	12	—	62
Towarzystwo św. Pawła	13	53	6	19	3	9	—	16
Misjonarze Krwi Chrystusowej	—	14	2	3	3	3	2	1
BB. Pocieszyciele	—	26	3	8	12	1	1	1
Stowarzyszenie Misji Afrykańskich	—	11	1	9	—	—	—	1

a Nazwy i uszeregowanie według wykazu Sekretariatu Konferencji Wyższych Przełożonych.

KSIĘŻA DIECEZJALNI I ZAKONNI NA 10 tys. WIERNYCH WEDŁUG DIECEZJI W 1987 R.

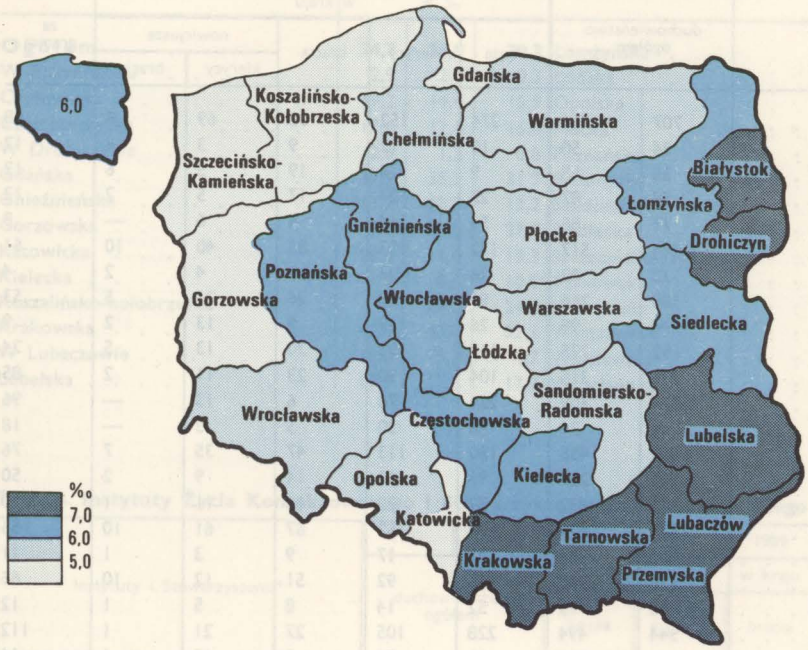

LICZBA KSIĘŻY I BRACI W ZAKONACH MĘSKICH W POLSCE W LATACH 1960—1989

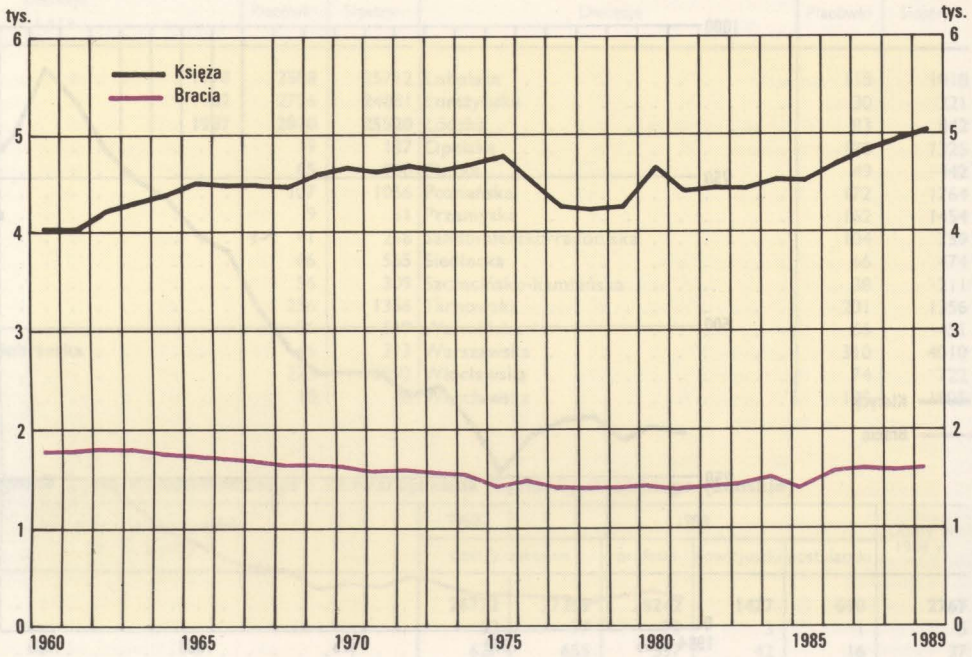

LICZBA NOWICJUSZY W ZAKONACH MĘSKICH W LATACH 1964—1985

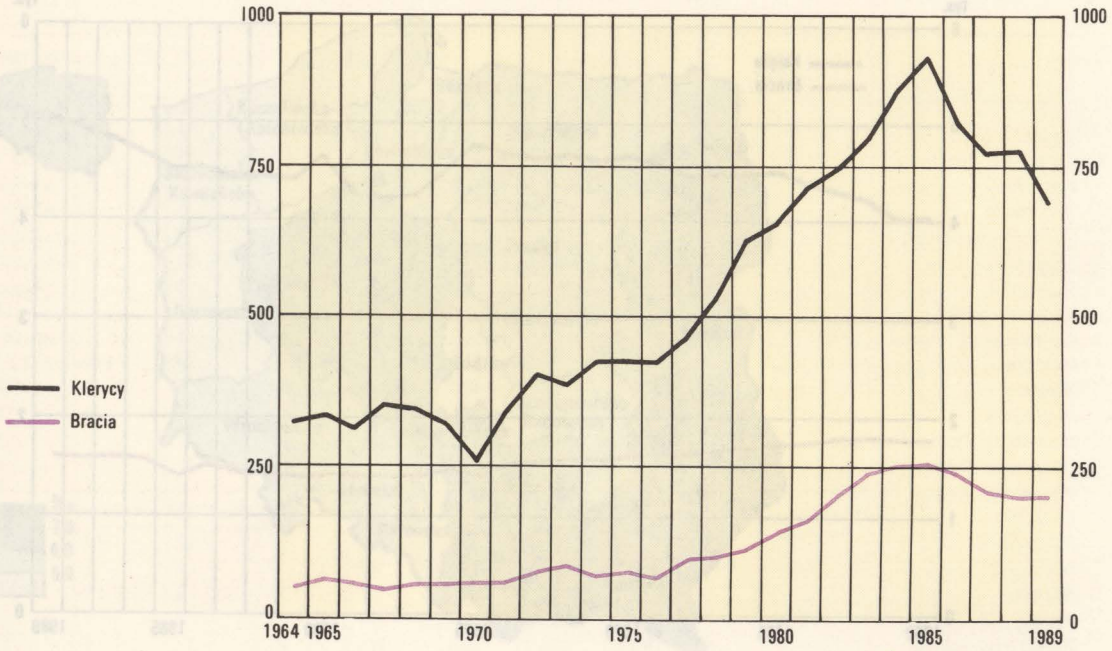

INSTYTUTY ŻYCIA KONSEKROWANEGO I STOWARZYSZENIA ŻYCIA APOSTOLSKIEGO

VII

Tabl. 9. Placówki i siostry zakonne według diecezji

Diecezje / Lata		Placówki	Siostry
Ogółem	1978	2588	25712
	1982	2726	24881
	1987	**2810**	**25520**
W Białymstoku		19	137
Chełmińska		85	960
Częstochowska		107	1066
W Drohiczynie		9	51
Gdańska		41	258
Gnieźnieńska		66	565
Gorzowska		56	309
Katowicka		256	1356
Kielecka		86	519
Koszalińsko-kołobrzeska		46	313
Krakowska		273	2992
W Lubaczowie		10	40

Diecezje	Placówki	Siostry
Lubelska	118	1018
Łomżyńska	30	221
Łódzka	83	842
Opolska	188	1325
Płocka	49	442
Poznańska	172	1764
Przemyska	162	1454
Sandomiersko-radomska	104	759
Siedlecka	66	474
Szczecińsko-kamieńska	38	211
Tarnowska	201	1356
Warmińska	66	451
Warszawska	310	4010
Włocławska	74	722
Wrocławska	195	1905

Tabl. 10. Instytuty Życia Konsekrowanego i Stowarzyszenia Życia Apostolskiego (żeńskie)

Instytuty i Stowarzyszenia[a] SS. — Siostry	1982	1988				Domy w 1988 r.
	siostry zakonne		profeski	nowicjuszki	postulantki	
Ogółem	**26722**	**27359**	**25242**	**1427**	**690**	**2767**
SS. Adoratorki	62	77	73	3	1	5
SS. Albertynki	627	655	597	42	16	37
SS. Augustianki	69	68	64	2	2	6
SS. od Aniołów	58	81	68	8	5	9
SS. Antoninki	76	89	77	6	6	11
SS. Antonianki	33	37	33	2	2	3
SS. Benedyktynki-Sakramentki	110	111	101	5	5	4
SS. Benedyktynki	179	168	158	6	4	8
SS. Benedyktynki-Loretanki	181	191	175	11	5	14
SS. Benedyktynki-Misjonarki	171	205	185	11	9	20
SS. Bernardynki	205	220	208	2	10	9
SS. Boromeuszki — Mikołów	529	466	450	16	—	47
SS. Boromeuszki — Trzebnica	275	224	210	14	—	24
SS. Betanki	73	94	78	8	8	18
SS. Bożego Serca Jezusa	20	22	16	—	22	3
SS. Córki Bożej Miłości	270	264	242	15	7	20
SS. Córki Maryi Niepokalanej	159	217	203	10	4	25
SS. Córki Najczystszego Serca Maryi	277	315	300	7	8	26

a Nazwy i uszeregowanie według wykazu Wydziału Spraw Zakonnych przy Sekretariacie Prymasa Polski; w wykazie dla 1988 r. nie ujęto Sióstr Misjonarek Miłości (z Kalkuty).

Tabl. 10. Instytuty Życia Konsekrowanego i Stowarzyszenia Życia Apostolskiego (żeńskie) (cd.)

Instytuty i Stowarzyszenia[a] SS. — Siostry	1982	1988				Domy w 1988 r.
	siostry	zakonne	profeski	nowicjuszki	postulantki	
SS. Córki św. Franciszka	65	86	75	9	2	9
SS. Dominikanki	306	332	321	11	—	46
SS. Dominikanki (Kraków, św. Anna)	65	71	62	5	4	2
SS. Dominikanki-Misjonarki	43	47	40	6	1	6
SS. Elżbietanki	1657	1549	1496	19	34	210
SS. Elżbietanki — Cieszyn	49	54	48	4	2	6
SS. Eucharystki	76	99	91	1	7	12
SS. Felicjanki	962	944	900	35	29	104
SS. Franciszkanki Misjonarki Maryi	271	324	251	42	31	20
SS. Franciszkanki Klaryski od Wiecznej Adoracji	183	179	159	13	7	7
SS. Franciszkanki od Pokuty i Miłości Chrześcijańskiej	149	162	145	10	7	16
SS. Franciszkanki Rodziny Maryi	1040	964	906	38	20	84
SS. Franciszkanki Służebnice Krzyża	225	228	212	14	2	8
SS. Franciszkanki MB Niepokalanie Poczętej	68	63	55	8	—	5
SS. Franciszkanki od Cierpiących	247	238	220	18	—	21
SS. Franciszkanki Szpitalne	284	236	221	11	4	30
SS. Honoratki	203	202	194	7	1	22
SS. Imienia Jezus	165	191	174	12	5	25
SS. Jadwiżanki	305	291	278	12	1	27
SS. Józefitki	426	438	392	26	20	41
SS. Kanoniczki Ducha Świętego	168	190	173	9	8	17
SS. Kamedułki	17	20	15	2	3	1
SS. Kapucynki	48	68	58	4	6	4
SS. Karmelitanki Bose	294	362	304	36	22	18
SS. Karmelitanki Dzieciątka Jezus	248	320	285	15	20	24
SS. Katarzynki	124	141	124	6	11	25
SS. Klaryski	77	80	73	2	5	2
SS. Klawerianki	23	27	21	3	3	3
SS. Karmelitanki MB z Góry Karmel	34	28	27	—	1	6
SS. Kamilianki	—	8	8	—	—	1
SS. Matki Bożej Miłosierdzia	361	398	362	28	8	17
SS. Michalitki	210	242	213	17	12	27
SS. Misjonarki Świętej Rodziny	295	306	282	18	6	32
SS. Miłosierdzia	1701	1544	1467	51	26	133
SS. Maryi Niepokalanej	325	331	312	17	2	56
SS. Jezusa Miłosiernego	22	44	32	9	3	6
SS. Szensztackiego Instytutu SS. Maryi	90	128	111	17	—	15
SS. Misjonarki Chrystusa Króla	71	106	77	18	11	14
SS. Magdalenki	43	46	43	3	—	7
SS. Najśw. Duszy Chrystusa	131	140	127	11	2	16
SS. Nazaretanki	518	691	569	101	21	42
SS. Niepokalanki	219	219	202	14	3	11

a Nazwy i uszeregowanie według wykazu Wydziału Spraw Zakonnych przy Sekretariacie Prymasa Polski; w wykazie dla 1988 r. nie ujęto Sióstr Misjonarek Miłości (z Kalkuty).

Tabl. 10. Instytuty Życia Konsekrowanego i Stowarzyszenia Życia Apostolskiego (żeńskie) (dok.)

Instytuty i Stowarzyszenia[a] SS. — Siostry	1982	1988				Domy w 1988 r.
	siostry zakonne		profeski	nowicjuszki	postulantki	
SS. Niepokalanego Serca Maryi	40	40	39	1	—	4
SS. Norbertanki	63	59	55	2	2	3
SS. Notre Dame	294	277	262	10	5	23
SS. Narodzenia Najśw. Maryi Panny	38	34	32	1	1	7
SS. Opatrzności Bożej	273	270	246	18	6	35
SS. Orionistki	156	171	153	13	5	18
SS. Oblatki	102	90	83	5	2	8
SS. Obliczanki	130	123	6	1	—	12
SS. Pallotynki	225	276	232	26	18	24
SS. Pasjonistki	302	253	236	7	10	32
SS. Pasterki	290	279	265	10	4	28
SS. Prezentki	121	138	129	6	3	15
SS. Pocieszycielki Najśw. Serca Jezusa	56	31	30	1	—	5
SS. Sacrè-Coeur	122	142	121	15	6	4
SS. Salezjanki	401	477	409	40	28	42
SS. Salwatorianki	63	80	74	6	—	15
SS. Samarytanki	204	191	179	5	7	14
SS. Serafitki	656	747	682	36	29	79
SS. Sercanki	536	527	503	24	—	47
SS. Służebnice Ducha Świętego	112	200	142	43	15	11
SS. Służebniczki NMP. Wlkp.	453	428	398	20	10	58
SS. Służebniczki NMP. Dęb.	587	611	587	24	—	89
SS. Służebniczki NMP. Stara Wieś	1317	1306	1237	44	25	208
SS. Służebniczki NMP. Śl.	960	909	864	18	27	119
SS. Służebnice NMP.	76	77	72	4	1	10
SS. Służebniczki Serca Jezusowego	12	19	9	7	3	3
SS. Sługi Jezusa	335	351	330	17	4	24
SS. Służki NMP.	847	805	775	23	7	99
SS. Służebnice Matki Dobrego Pasterza	83	92	75	14	3	12
SS. św. Józefa Oblubieńca NMP.	36	25	25	—	—	10
SS. Świętej Rodziny z Bordeaux	82	77	72	3	2	10
SS. św. Teresy od Dzieciątka Jezus	77	87	75	7	5	10
SS. Bazylianki	—	23	22	1	—	6
SS. Urszulanki UR	485	460	416	37	7	18
SS. Urszulanki SJK	887	883	853	23	7	70
SS. Uczennice Boskiego Mistrza	56	65	52	8	5	5
SS. Westiarki	80	83	82	1	—	10
SS. Wizytki	138	126	116	5	5	4
SS. „Wspólna Praca"	292	307	280	20	7	33
SS. Wspomożycielki Dusz Czyśćcowych	85	90	85	5	—	11
SS. Zmartwychwstanki	405	402	379	15	8	36
SS. Zgromadzenie Jedność	84	80	80	—	—	13

a Nazwy i uszeregowanie według wykazu Wydziału Spraw Zakonnych przy Sekretariacie Prymasa Polski; w wykazie dla 1988 r. nie ujęto Sióstr Misjonarek Miłości (z Kalkuty).

ZAKONY ŻEŃSKIE W 1939 I W 1980 ROKU WEDŁUG DIECEZJI

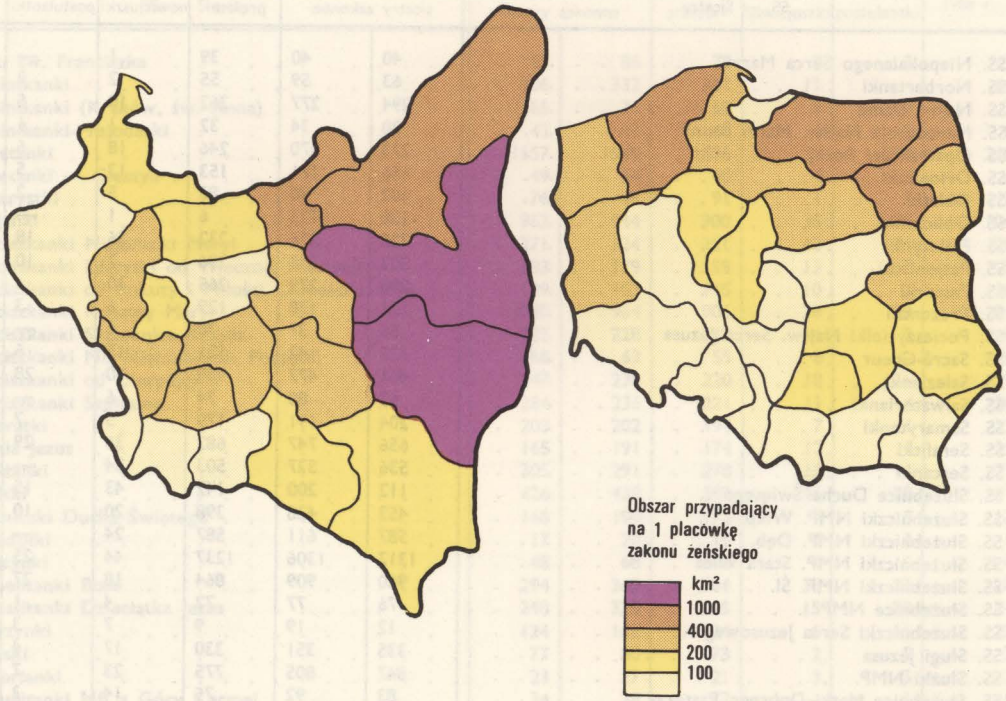

INSTYTUTY ŻYCIA KONSEKROWANEGO I STOWARZYSZENIA ŻYCIA APOSTOLSKIEGO

VII

1988 r.		
Liczba: zakonów: klauzurowych	—	12
czynnych	—	91
domów: klauzurowych	—	62
zakonów czynnych	—	1767

Zakon klauzurowy to zakon poświęcony całkowicie Służbie Bożej przez modlitwę, ofiarę, odosobnienie i milczenie, bez czynnego apostolstwa.

Zakon czynny to zakon, który prowadzi życie poświęcone Bogu przez działalność apostolską i dobroczynną.

Źródła wykorzystane przy opracowywaniu rozdziału

1. M. Pirożyński, S. Szczęch, Rocznik Statystyczny Kościoła Katolickiego w Polsce, rok pierwszy 1937, Lublin 1938
2. Kościół katolicki na ziemiach Polski w czasie II wojny światowej, T. II: ks. Wiktor Jacewicz SDB, ks. Jan Woś SDB, Martyrologium polskiego duchowieństwa rzymsko-katolickiego pod okupacją hitlerowską w latach 1939—1945, Zeszyt I Straty osobowe, ATK Warszawa 1977
3. Kościół katolicki w Polsce 1945—1972 (oprac. ks. W. Zdaniewicz SAK) Poznań—Warszawa 1978
4. Kościół katolicki w Polsce 1945—1978 (oprac. ks. W. Zdaniewicz SAK) Poznań—Warszawa 1979
5. Kościół katolicki w Polsce 1982 (oprac. ks. W. Zdaniewicz SAK), Poznań—Warszawa 1983
6. Kościół katolicki w Polsce 1987 (oprac. ks. W. Zdaniewicz SAK), Poznań—Warszawa 1989
7. Spis duchowieństwa diecezjalnego i zakonnego w Polsce 1985 (oprac. ks. A. Orszulik SAK, ks. W. Zdaniewicz SAK), Poznań—Warszawa 1986
8. Materiały Biura Prasowego Episkopatu (Pismo okólne), Materiały Wydziału do Spraw Zakonnych Sekretariatu Prymasa Polski, Ankiety parafialne i diecezjalne

Rozdział VIII

Lucjan ADAMCZUK, ks. Janusz MARIAŃSKI,
ks. Witold ZDANIEWICZ

W ujęciu statystycznym życie religijne i jego przejawy można przedstawić za pomocą pewnych mierników, nazwanych **wskaźnikami religijności**, obejmujących m.in.:

A — stosunek do religii (wiary) i praktyk religijnych,

B — chrzty,

C — śluby kościelne,

D — religijne praktyki niedzielne (msza św. w niedziele i święta oraz komunia św.),

E — aktywność religijną.

A. STOSUNEK DO RELIGII

Stosunek do religii

Mówiąc o stosunku do religii bierzemy pod uwagę ogólny stosunek do religii (pozytywny, negatywny, obojętny) i stopień własnej wiary (głęboko wierzący, wierzący, niezdecydowany). Podobnie badamy odniesienie do praktyk religijnych. Pytamy najpierw ogólnie, by określić praktykujących i niepraktykujących, a następnie, jak praktykujących: regularnie, nieregularnie, uznających tylko niektóre praktyki religijne itp.

Bardziej precyzyjne dla opisu religijności jest ukazanie osobno stosunku do wiary i praktyk religijnych, chociaż w niektórych badaniach te sprawy potraktowano łącznie (wierzący i praktykujący).

Tabl. 1. Stosunek dorosłej ludności do religii OBOP, 1960

Miejsce zamieszkania	Badana zbiorowość ogółem	Głęboko wierzący	Wierzący	Właściwie niewierzący, ale przywiązani do tradycji	Obojętni	Niewierzący	Brak danych
	w odsetkach						
Wieś	100,0	26,1	57,7	8,3	6,3	1,1	0,5
Miasta	100,0	19,4	56,2	12,1	9,2	3,1	—
o liczbie mieszkańców:							
do 10 tys.	100,0	20,5	59,1	11,4	4,8	3,6	0,6
10— 20 tys.	100,0	20,3	57,7	10,2	9,1	2,7	—
20—100 tys.	100,0	17,6	58,8	11,6	9,6	2,4	—
ponad 100 tys.	100,0	19,9	53,7	12,5	10,5	3,4	—

Tabl. 2. Praktyki religijne dorosłej ludności OBOP, 1960

Miejsce zamieszkania	Badana zbiorowość ogółem	Regularnie praktykujący	Nieregularnie praktykujący	Przestrzegający niektórych praktyk	Niepraktykujący	Brak danych
	w odsetkach					
Wieś	100,0	46,7	33,3	12,8	6,3	0,9
Miasta	100,0	35,6	34,0	17,9	12,3	0,2
o liczbie mieszkańców:						
do 10 tys.	100,0	37,3	37,3	17,6	7,8	—
10— 20 tys.	100,0	36,9	35,3	16,6	10,7	0,5
20—100 tys.	100,0	38,0	32,8	15,6	12,8	0,8
ponad 100 tys.	100,0	33,8	33,3	18,9	14,0	—

Tabl. 3. Środowisko parafialne a autodeklaracje wiary KUL, 1967—1984

Typ środowiska parafialnego	Liczba badanych parafian	Stosunek respondentów do wiary			Zasięg wskaźników autodeklaracji wiary	
		głęboko wierzący	wierzący	inni	głęboko wierzący	wierzący
		w % badanej zbiorowości				
Parafie w wielkich miastach	1378	13,9	72,5	12,8	12,4—15,7	68,0—75,6
Parafie w średnich miastach	2360	19,9	69,2	9,6	10,6—27,6	64,1—71,8
Parafie w małych miastach	2003	21,3	70,5	7,3	13,4—32,8	54,5—83,6
Parafie miejsko-wiejskie	2085	25,9	68,3	5,6	16,4—47,5	50,0—77,5
Parafie podmiejskie	2427	18,7	77,6	3,3	14,2—26,3	70,5—84,0
Parafie w ośrodkach pgr	710	15,9	79,0	3,7	2,0—28,5	59,2—94,0
Parafie wiejskie	2693	32,8	64,7	2,0	10,6—62,8	37,4—89,4

Tabl. 4. Stosunek dorosłej ludności do religii i praktyk religijnych CBOS, 1984—1985

Wyszczególnienie	1984	1985		
	grudzień	marzec	październik	grudzień
	w % ogółu badanej zbiorowości			
Religia				
Głęboko wierzący	20,5	20,5	20,2	23,7
Wierzący	62,0	63,0	64,7	59,9
Niezdecydowani	9,0	8,0	8,8	7,8
Niewierzący	7,0	8,0	5,8	7,2
Praktyki religijne				
Regularnie praktykujący	42,0	39,5	41,7	41,4
Nieregularnie praktykujący	37,0	36,0	36,3	34,3
Uznający tylko najważniejsze praktyki	15,0	15,0	13,0	14,0
Zupełnie niepraktykujący	5,0	7,0	7,3	7,2

Tabl. 5. Postawy młodzieży wobec religii IFiS PAN

Wyszczególnienie	1972	1977	1980
	w % ogółu badanej zbiorowości		
Głęboko wierzący	12,4	12,8	19,8
Wierzący	59,0	43,7	49,2
W zasadzie wierzący, ale mający wątpliwości	17,6	20,9	17,0
Niezdecydowani	3,1	4,5	3,5
Obojętni	2,5	4,6	3,0
W zasadzie niewierzący, lecz przywiązani do tradycji	2,4	5,0	3,0
Niewierzący	2,5	7,3	3,9
Zdecydowani przeciwnicy religii	0,3	1,1	0,5

Uwaga do tablic 3, 4, 5. Po zsumowaniu danych, różnica między sumą a 100% oznacza „brak odpowiedzi".

Tabl. 6. Autoidentyfikacje religijne młodzieży polskiej w 1988 r. Zakład Socjologii Religii SAK

Wyszczególnienie	Badana zbiorowość ogółem	Kobiety	Mężczyźni	Uczniowie	Studenci	Wieś	Miasta
W liczbach bezwzględnych							
Ogółem	**1130**	**533**	**586**	**780**	**350**	**296**	**825**
W odsetkach							
Ogółem	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Głęboko wierzący	17,9	20,3	16,0	17,8	18,0	26,4	14,8
Wierzący	61,7	64,0	59,6	64,3	56,2	63,8	61,0
Niezdecydowany, ale przywiązany do tradycji religijnej	15,3	12,9	17,2	14,6	16,9	7,8	18,1
Obojętny	2,4	0,9	3,8	1,5	4,3	1,0	2,9
Niewierzący	2,4	1,7	3,1	1,4	4,6	1,0	2,9
Brak danych	0,3	0,2	0,3	0,4	—	—	0,3

Tabl. 7. Autodeklaracje praktyk religijnych młodzieży polskiej w 1988 r. Zakład Socjologii Religii SAK

Wyszczególnienie	Badana zbiorowość ogółem	Kobiety	Mężczyźni	Uczniowie	Studenci	Wieś	Miasta
W liczbach bezwzględnych							
Ogółem	**1130**	**533**	**586**	**780**	**350**	**296**	**825**
W odsetkach							
Ogółem	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Praktykujący systematycznie	49,5	59,3	41,1	48,0	52,9	59,4	45,9
Praktykujący niesystematycznie	32,7	28,3	36,0	37,4	22,3	32,8	32,6
Praktykujący rzadko	10,3	7,5	13,0	9,4	12,3	4,7	12,4
Niepraktykujący wcale	6,5	3,8	9,0	4,4	11,1	2,4	8,0
Brak danych	1,0	1,1	0,9	0,8	1,4	0,7	1,1

Tabl. 8. Stosunek młodzieży do religii według wykształcenia GUS, 1987

Wyszczególnienie	Badana zbiorowość ogółem	Z wykształceniem							
		wyższym	pomaturalnym (policealnym)	średnim ogólnokształcącym lub zawodowym ukończonym	średnim nie ukończonym	zasadniczym zawodowym ukończonym	zasadniczym zawodowym nie ukończonym	podstawowym ukończonym	pozostałym
W liczbach bezwzględnych									
Ogółem	4167	94	117	827	99	1382	44	1503	101
W odsetkach									
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
uważający siebie za:									
Wierzących i systematycznie praktykujących	57,2	44,7	51,3	54,3	49,5	55,5	59,1	61,6	59,0
Wierzących, ale praktykujących nieregularnie	33,9	33,0	34,2	35,6	39,4	36,0	36,4	31,1	28,0
Wierzących, ale niepraktykujących	5,5	11,7	6,8	5,3	10,1	5,9	—	4,5	9,7
Niewierzących, ale praktykujących	0,2	—	1,7	0,2	—	0,2	—	0,1	1,1
Niewierzących i niepraktykujących	1,0	—	3,4	1,8	—	0,7	—	1,0	—
Mających inaczej określony stosunek do religii	2,2	10,6	2,6	2,8	1,0	1,7	4,5	1,7	2,2

Tabl. 9. Stosunek młodzieży do wiary i praktyk religijnych CBOS, 1990

Wyszczególnienie	Wierzący i praktykujący regularnie	Wierzący i praktykujący nieregularnie	Wierzący i niepraktykujący	Niewierzący i praktykujący	Niewierzący i niepraktykujący
	w % danej zbiorowości				
Ogółem	**56**	**29**	**11**	**1**	**3**
Płeć					
Kobiety	71	22	6	—	1
Mężczyźni	47	34	14	1	4
Wiek					
Do 17 lat	68	23	7	2	—
18—20 lat	56	29	11	1	3
Powyżej 20 lat	50	28	9	—	13

Tabl. 9. Stosunek młodzieży do wiary i praktyk religijnych (dok.) CBOS, 1990

Wyszczególnienie	Wierzący i praktykujący regularnie	Wierzący i praktykujący nieregularnie	Wierzący i niepraktykujący	Niewierzący i praktykujący	Niewierzący i niepraktykujący
	w % danej zbiorowości				
Typ szkoły					
Liceum ogólnokształcące	68	21	7	1	3
Technikum	54	27	14	1	4
Liceum zawodowe	73	23	3	—	1
Zasadnicza szkoła zawodowa	51	34	12	1	2
Miejsce zamieszkania					
Wieś	70	24	5	—	1
Miasta o liczbie mieszkańców:					
do 20 tys.	51	36	7	2	4
20—100 tys.	53	31	13	1	3
ponad 100 tys.	43	31	20	1	5
Wykształcenie ojca					
Podstawowe	63	28	7	1	1
Zasadnicze zawodowe	57	29	11	—	3
Średnie	59	27	10	1	3
Ponadśrednie	47	31	16	1	5
Wykształcenie matki					
Podstawowe	64	26	8	1	1
Zasadnicze zawodowe	63	25	10	—	2
Średnie	52	31	12	1	4
Ponadśrednie	48	34	13	2	3
Przynależność ojca do grupy społeczno-zawodowej					
Specjaliści	41	31	18	2	8
Pozostali umysłowi	60	27	9	2	2
Robotnicy wykwalifikowani	56	28	12	1	3
Robotnicy niewykwalifikowani	56	34	6	2	2
Rolnicy	71	23	6	—	—
Prywatni właściciele	54	31	13	—	2
Emeryci, renciści	44	33	18	—	5
Inne grupy zawodowe	51	37	10	—	2
Ocena warunków materialnych					
Złe	52	30	13	1	4
Średnie	58	27	11	1	3
Dobre	56	31	10	1	2

Tabl. 11. Liczba małżeństw zawartych w Kościele w latach 1972—1988

Lata	Małżeństwa zawarte				Lata	Małżeństwa zawarte			
	między katolikami	między katolikami i nie-katolikami	ogółem	na 1000 katolików		między katolikami	między katolikami i nie-katolikami	ogółem	na 1000 katolików
1972 . . .	251303	914	252217	8,2	1983 . . .	329280	1396	330676	9,6
1976 . . .	267697	2155	269852	8,4	1984 . . .	309726	1201	310927	8,9
1978 . . .	290099	2413	292512	8,9	1985 . . .	250912	1056	251968	7,2
1979 . . .	290984	1105	292089	8,8	1986 . . .	237784	1115	238899	6,7
1980 . . .	297857	1295	299152	9,0	1987 . . .	229994	1212	231206	6,4
1981 . . .	308083	1102	309185	9,2	1988 . . .	227691	1322	229013	6,3

Tabl. 12. Liczba małżeństw zawartych w Kościele na świecie w 1988 r.

Wyszczególnienie	Małżeństwa zawarte			
	między katolikami	między katolikami i nie-katolikami	ogółem	na 1000 katolików
Świat	**3812856**	**333738**	**4146594**	**4,7**
Kontynenty:				
Afryka	196404	35494	231898	2,8
Ameryka	2021814	145411	2167225	4,9
Azja[a]	393472	47204	440676	5,6
Europa[b]	1181215	90770	1271985	4,6
Oceania	19951	14859	34810	5,1
Kraje o najwyższym % katolików:				
Włochy	280519	1050	281569	5,0
Hiszpania	185568	753	186321	4,9
Meksyk	528830	1784	530614	6,7
Polska	**227691**	**1322**	**229013**	**6,3**
Argentyna	128275	2129	130404	4,5
Belgia	38184	472	38656	4,4
Brazylia	568067	10938	579005	4,6
Francja	135680	8840	144520	3,0
Austria	25637	2190	27827	4,4
Czechosłowacja	28204	2564	30768	2,9

a Bez Chin, Kampuczy, Korei Pn., Laosu, Mongolii, Wietnamu oraz azjatyckiej części ZSRR.
b Bez Albanii oraz Republik ZSRR: Białoruskiej, Estońskiej, Litewskiej i Rosyjskiej.

B. CHRZTY

Chrzest

Przyjęcie chrztu jest zasadniczym kryterium zaliczenia do grupy wyznaniowej. Jest to wskaźnik, który zachowuje swoje znaczenie niezależnie od stosunku do wiary i praktyk religijnych.

Tabl. 10. Urodzenia żywe i chrzty

Lata	Urodzenia żywe			Chrzty	
	ogółem	małżeńskie	pozamałżeńskie	ogółem	w tym do 7 roku życia na 1000 katolików
1969	531135	504378	26757	481753	17,2
1970	545973	518733	27240	516984	16,8
1971	562341	534836	27505	508414	16,4
1972	575725	547770	27955	535247	17,3
1973	598559	570263	28296	547979	17,5
1974	621080	591487	29593	553825	17,5
1975	643772	613265	30507	596326	18,6
1976	670140	637643	32497	606914	18,8
1977	662582	630395	32187	612777	18,7
1978	666336	634724	31612	622429	18,8
1979	688293	656057	32236	658656	19,8
1980	692798	660015	32783	685037	20,5
1981	678696	647212	31484	711351	21,0
1982	702351	669863	32488	727058	21,2
1983	720756	687921	32835	747646	21,6
1984	699041	666054	32987	741766	21,2
1985	677576	643754	33822	637606	18,1
1986	634748	602450	32298	635843	17,8
1987	605492	572757	32735	604282	16,8
1988	587741	553876	33865	582028	16,1

C. ŚLUBY KOŚCIELNE

Śluby kościelne

Zawarcie małżeństwa w Kościele wymaga świadomej decyzji i dlatego akt ślubu jest jednym z ważniejszych wskaźników religijności.

Ogółem zawarto małżeństw w Polsce:
w 1980 r. — 307373,
w 1985 r. — 266816,
w 1988 r. — 246791,
z tego zawarte równocześnie w Kościele stanowią odpowiednio: w 1980 r. — 97,3%, w 1985 r. — 94,4%, w 1988 r. — 92,8%.

D. RELIGIJNE PRAKTYKI NIEDZIELNE

Religijne praktyki niedzielne

Przez praktyki niedzielne rozumiemy mszę św. w niedziele i święta jako obowiązkowe, a także komunię św. Udział (%) obecnych na obowiązkowej mszy św. w liczbie wszystkich zobowiązanych (powyżej 7 roku życia) określa wskaźnik tzw. **„dominicantes"**. Natomiast **„communicantes"** oznacza % przystępujących do komunii św. w stosunku do aktualnie obecnych na mszy niedzielnej.

Tabl. 13. Dominicantes i communicantes w diecezjach w 1980 r. i 1984 r.

Diecezje	Dominicantes		Communicantes	
	1980	1984	1980	1984
	w % ogółu badanej zbiorowości			
W Białymstoku	56,2	51,9	12,1	12,0
Chełmińska	51,0	66,7	15,4	16,6
Częstochowska	40,0	37,5	15,3	17,5
W Drohiczynie	50,5	48,1	16,4	17,9
Gdańska	46,6	52,3	16,9	19,7
Gnieźnieńska	54,0	53,9	16,7	17,0
Gorzowska	45,2	44,8	19,7	22,0
Katowicka	56,2	58,1	17,2	21,1
Kielecka	50,3	49,0	14,8	16,9
Koszalińsko-kołobrzeska	43,6	45,3	19,0	22,6
Krakowska	65,7	60,6	12,3	13,3
W Lubaczowie	71,4	66,1	14,6	12,0
Lubelska	39,2	44,6	15,9	17,0
Łomżyńska	52,0	52,3	14,4	26,3
Łódzka	35,3	36,5	15,4	16,8
Opolska	57,6	56,0	18,2	19,8
Płocka	40,3	44,6	13,8	14,9
Poznańska	52,5	54,0	18,3	20,1
Przemyska	61,9	75,1	10,2	10,0
Sandomiersko-radomska	53,9	45,1	14,1	14,6
Siedlecka	57,6	59,2	14,2	14,5
Szczecińsko-kamieńska	36,6	38,7	18,2	20,7
Tarnowska	73,2	85,3	12,2	11,9
Warmińska	42,6	38,7	17,0	19,3
Warszawska	42,1	42,7	17,3	14,8
Włocławska	41,0	49,7	14,0	15,5
Wrocławska	51,6	50,6	16,5	17,8

Dane opracowano na podstawie badań przeprowadzonych w 1980 r. i 1984 r. Wyniki tych badań pochodzą z ogólnopolskiej ankiety przekazywanej przez wszystkie parafie w Polsce i opracowanej przez Zakład Socjologii Religii SAK.

UCZESTNICTWO WIERNYCH W NIEDZIELNYCH MSZACH ŚWIĘTYCH WEDŁUG DIECEZJI

1980

Dominicantes — udział obecnych na mszy świętej w % wszystkich zobowiązanych

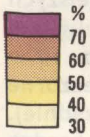

1984

E. AKTYWNOŚĆ RELIGIJNA W BADANIACH GŁÓWNEGO URZĘDU STATYSTYCZNEGO

Dane statystyczne zamieszczone w tym dziale pochodzą z trzech badań przeprowadzonych w latach 1969, 1976 i 1984 przez Główny Urząd Statystyczny pod nazwą „Badania budżetu czasu". Badania te miały na celu ustalenie w jaki sposób różne kategorie ludności wykorzystują czas jakim dysponują w ciągu doby, tygodnia, miesiąca i roku, obejmowały więc w zasadzie wszystkie dni roku oraz wszystkie podstawowe kategorie dorosłej ludności Polski, tj. w wieku 18 i więcej lat. W trakcie badań zarejestrowano czas trwania ok. 50 zajęć i czynności związanych z wypoczynkiem, pracą, nauką, zajęciami domowymi i czasem wolnym. Zajęcia religijne objęte zostały wspólną nazwą praktyki religijne zgodnie z definicją ks. W. Piwowarskiego, stanowiąc podstawowy empiryczny wskaźnik ogólnej aktywności religijnej. Zaliczono tu więc takie zajęcia, jak: udział w mszy św., pacierze, spowiedź, komunia św., ślub, pogrzeb, czytanie Pisma Świętego, książek oraz czasopism religijnych, przyjmowanie księdza po kolędzie. Suma czasu trwania tego rodzaju czynności rejestrowanych z dokładnością do 15 min. wyznacza miejsce zajęć religijnych wśród wszystkich innych zajęć człowieka w ramach dobowego budżetu czasu (24 godziny).

Fakt odnotowania w indywidualnych budżetach czasu ludzi wymienionych wyżej zajęć pozwalał równocześnie określić liczbę osób aktywnych religijnie: w ciągu każdej godziny doby, powszednich dni tygodnia, w niedziele i święta w ciągu roku, co dało ogromne możliwości analityczne, np. określenia rytmów praktyk religijnych.

Statystycznego opisu aktywności religijnej dokonuje się przy pomocy dwóch miar statystycznych: odsetka (%) osób praktykujących oraz przeciętnego czasu trwania praktyk w minutach. Ponieważ czas trwania praktyk wykazuje małe zróżnicowanie, za podstawowy wskaźnik uznano odsetek osób praktykujących. Analiza wykresów 3A i 3B pozwala empirycznie stwierdzić, że do najważniejszych składników wskaźnika aktywności religijnej należy udział w mszy św. (szczyt o godz. 10 w niedziele i święta) oraz pacierze wieczorne (szczyt w godz. 21—22 w dni powszednie). Wskaźnik praktykujących jest więc bardzo bliski wskaźnikowi dominicantes, nie może jednak być z nim utożsamiany ze względu na inną podstawę odniesienia (mniejszą — przy obliczaniu dominicantes) oraz zakres (większy — przy obliczaniu praktykujących, wlicza się tu bowiem nie tylko mszę św., ale i inne zajęcia religijne).

Aktywność religijna jest więc sumą wszystkich rodzajów praktyk religijnych znajdujących wyraz w zachowaniach rzeczywistych (fizycznych), tzn. wykonywanych w określonych odcinkach czasu w życiu każdego człowieka.

DOBOWY RYTM PRAKTYK RELIGIJNYCH WYBRANYCH GRUP SPOŁECZNYCH LUDNOŚCI W 1984 R.

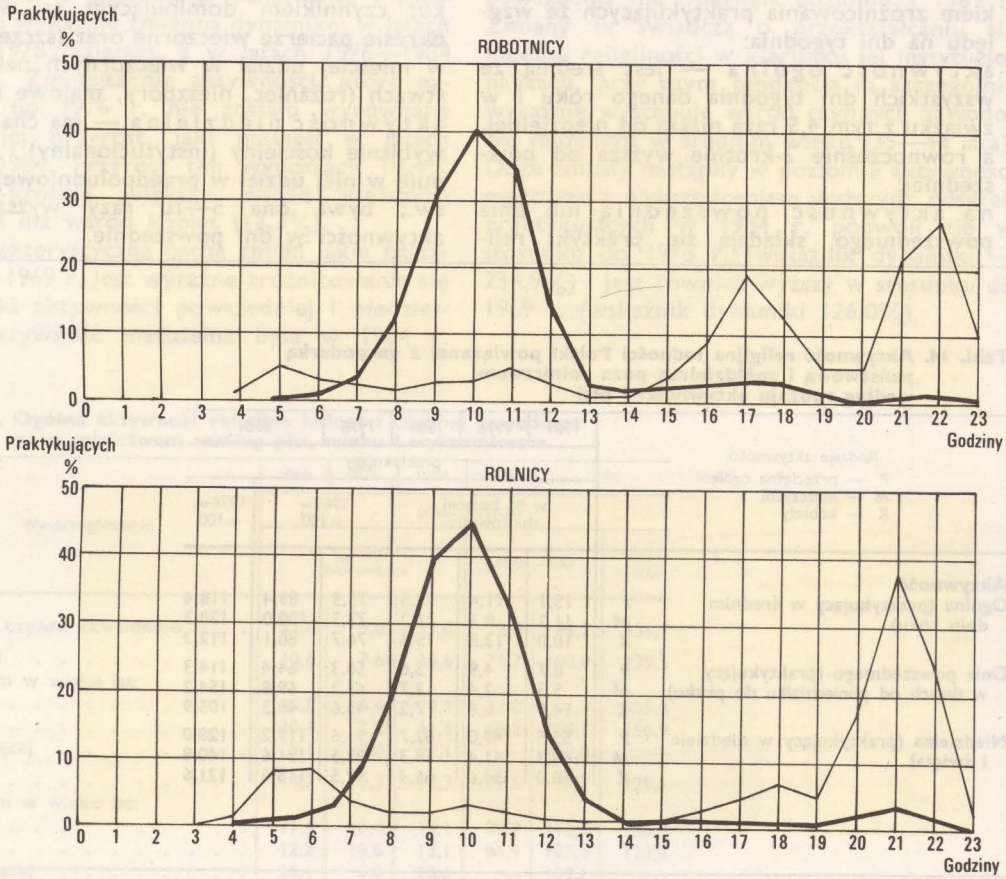

Rodzaje aktywności religijnej są wynikiem zróżnicowania praktykujących ze względu na dni tygodnia:
aktywność ogólna — jest średnią ze wszystkich dni tygodnia danego roku i w związku z tym 4,5 raza niższa od niedzielnej, a równocześnie 2-krotnie wyższa od powszedniej;
na aktywność powszednią lub dnia powszedniego, składają się praktyki religijne wykonywane od poniedziałku do piątku; czynnikiem dominującym są w tym okresie pacierze wieczorne oraz (szczególnie w mieście) udział w wieczornych nabożeństwach (różaniec, nieszpory, majowe itp.);
aktywność niedzielna — ma charakter wybitnie kościelny (instytucjonalny) i dominuje w niej udział w przedpołudniowej mszy św.; bywa ona 5—10 razy wyższa od aktywności w dni powszednie.

Tabl. 14. Aktywność religijna ludności Polski powiązanej z gospodarką państwową i spółdzielczą poza rolnictwem według rodzaju aktywności i płci

Rodzaje aktywności P — przeciętna ogółem M — mężczyźni K — kobiety		1969	1976	1984	1976	1984	
		praktykujący					
		w % badanej zbiorowości			1969=100		1976=100
Aktywność:							
Ogólna (praktykujący w średnim dniu roku)	P	15,1	11,4	13,5	75,5	89,4	118,4
	M	11,2	8,1	11,2	73,3	100,0	138,3
	K	18,0	13,8	15,5	76,7	86,1	112,3
Dnia powszedniego (praktykujący w dniach od poniedziałku do piątku)	P	8,7	4,9	5,6	56,3	64,4	114,3
	M	5,3	2,4	3,7	45,3	69,8	154,2
	K	14,9	6,8	7,2	45,6	48,3	105,9
Niedzielna (praktykujący w niedziele i święta)	P	53,5	49,0	62,7	91,6	117,2	128,0
	M	44,3	41,4	58,3	93,5	131,6	140,8
	K	56,0	54,6	66,4	97,5	118,6	121,6

Ludność powiązaną z gospodarką państwową i spółdzielczą stanowią wszystkie osoby wchodzące w skład gospodarstw domowych, w których przynajmniej jedna (najczęściej głowa gospodarstwa domowego) utrzymuje się z pracy w jednostkach państwowych lub spółdzielniach poza rolnictwem. Kategoria ta nie obejmuje rolników indywidualnych. Dla celów porównawczych ludność tę wyodrębniono w badaniach ogólnopolskich budżetu czasu przeprowadzonych w 1976 r. i 1984 r.

Ogólna aktywność religijna ludności Polski powiązanej z gospodarką państwową i spółdzielczą wykazuje zmienną dynamikę: w latach 1969—1976 malejącą, a w latach 1976—1984 rosnącą. Zmniejszenie aktywności, które nastąpiło do 1976 r. nie zostało wyrównane przez jej przyrost, jaki nastąpił w latach 1976—1984. Przyrost ten wynoszący 18,4% jest 2-krotnie większy wśród mężczyzn (38,3%) niż wśród kobiet (12,3%).

Charakterystyczną cechą zmian jakie nastąpiły od 1969 r. jest wyraźne zróżnicowanie się dynamiki aktywności powszedniej i niedzielnej. Aktywność niedzielna była w 1984 r. wyższa niż w 1976 r. i 1969 r., podczas gdy powszednia nie osiągnęła poziomu z 1969 r. Zmiany te świadczą o przekształcaniu się modelu religijności w kierunku jej instytucjonalizacji, przy czym tendencja ta szczególnie wyraźnie występuje wśród czynnych zawodowo mężczyzn w średnim wieku (35—44 lata). Duże zmiany nastąpiły w poziomie aktywności mężczyzn z wykształceniem wyższym: odsetek praktykujących w 1984 r. podwoił się w stosunku do 1976 r. (wskaźnik dynamiki — 234,9%) i jest również wyższy w stosunku do 1969 r. (wskaźnik dynamiki 126,0%).

Tabl. 15. Ogólna aktywność religijna ludności czynnej zawodowo poza rolnictwem według płci, wieku i wykształcenia

Wyszczególnienie	1969	1976	1984	1976	1984	
	praktykujący					
	w % badanej zbiorowości			1969=100		1976=100
Ogółem czynni zawodowo	**12,4**	**9,0**	**11,8**	**72,6**	**95,2**	**131,1**
Mężczyźni	10,6	7,6	10,6	71,7	100,0	139,5
w tym w wieku lat:						
18—24	10,8	9,4	9,9	87,0	91,7	105,3
35—44	10,4	7,2	11,3	69,2	108,7	156,9
65 i więcej	9,1	0,0	11,1	—	122,0	—
Kobiety	14,2	10,3	13,3	72,5	93,7	129,1
w tym w wieku lat:						
18—24	11,6	10,4	13,1	89,7	112,9	126,0
35—44	12,2	10,6	13,1	86,9	107,4	123,6
65 i więcej	26,1	0,0	28,6	—	109,6	—
Mężczyźni z wykształceniem:						
wyższym	8,0	4,3	10,1	53,7	126,2	234,9
średnim	10,5	6,7	10,7	63,8	101,9	159,7
podstawowym	10,5	8,8	11,1	83,8	105,7	126,1
Kobiety z wykształceniem:						
wyższym	12,0	7,0	12,2	58,3	101,7	174,3
średnim	12,9	8,8	13,4	68,2	103,9	152,3
podstawowym	16,1	11,9	13,8	73,9	85,7	116,0

PRAKTYKUJĄCY W LATACH 1969—1984 WEDŁUG WYKSZTAŁCENIA

KOBIETY CZYNNE ZAWODOWO

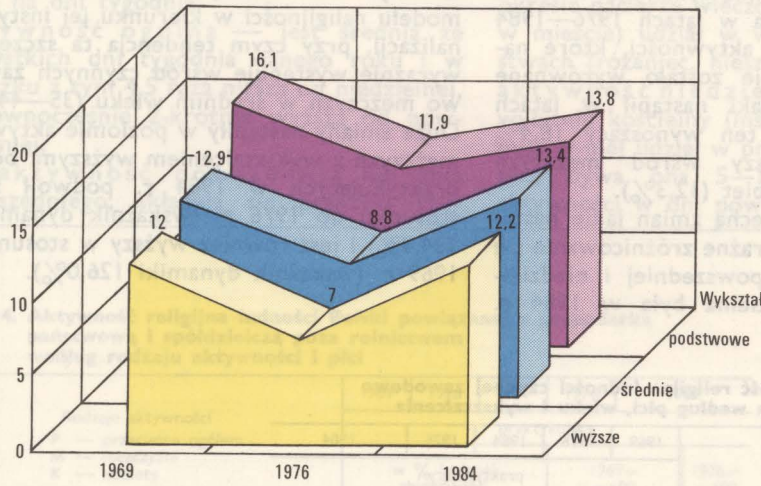

MĘŻCZYŹNI CZYNNI ZAWODOWO

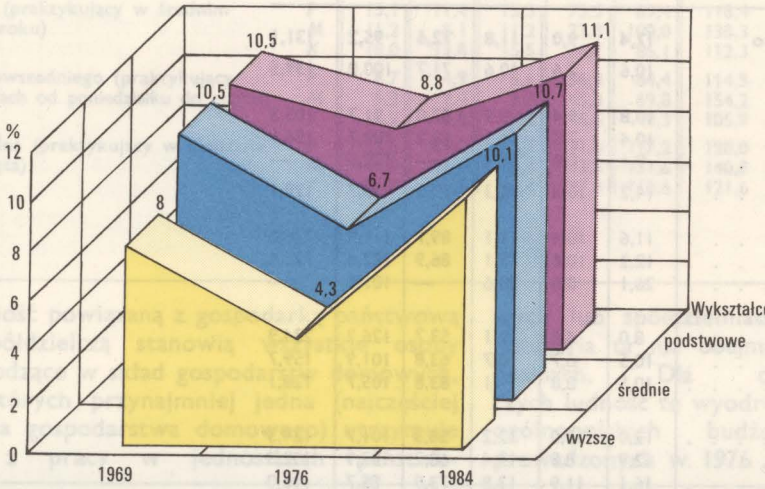

Czynni zawodowo są to osoby wykonujące pracę przynoszącą zarobek lub dochód, tj. pracujące, dla których praca stanowi główne lub wyłączne źródło utrzymania oraz osoby utrzymujące się głównie z niezarobkowego źródła (np. emerytura, renta), lecz dodatkowo pracujące, w odróżnieniu od biernych zawodowo — niepracujących, utrzymujących się lub utrzymywanych z niezarobkowych źródeł utrzymania (głównie — uczniowie, studenci, nie pracujący emeryci i renciści). Do czynnych zawodowo zalicza się również bezrobotnych, poszukujących pracy po raz pierwszy, odbywających służbę wojskową.

Tabl. 16. Ogólna aktywność religijna ludności utrzymującej się z pracy w jednostkach państwowych i spółdzielniach poza rolnictwem według płci i grup społeczno-zawodowych

Wyszczególnienie	1969	1976	1984	1976	1984	
	praktykujący					
	w % badanej zbiorowości			1969=100		1976=100
Mężczyźni						
Specjaliści nietechniczni	9,8	6,1	6,5	62,2	66,3	106,6
Specjaliści inżynieryjno-techniczni	8,6	7,5	11,9	87,2	138,4	158,7
Robotnicy przemysłowi	11,2	8,5	10,9	75,9	97,3	128,2
Robotnicy wykonujący prace proste	12,0	7,9	9,5	65,8	79,2	126,7
Kobiety						
Specjalistki nietechniczne	13,3	7,8	13,1	58,6	98,5	167,9
Specjalistki inżynieryjno-techniczne	10,5	9,0	12,9	85,7	122,9	143,3
Robotnice przemysłowe	13,1	11,2	13,9	85,5	106,1	124,1
Robotnice wykonujące prace proste	18,2	11,9	14,7	65,4	80,8	123,5

Wskaźnik ogólnej aktywności religijnej obliczony dla całej ludności Polski wynosił w 1984 r. 18,1% i był wyższy niż analogiczny wskaźnik obliczony dla ludności powiązanej z pracą w jednostkach państwowych i spółdzielczych poza rolnictwem, który wynosił 13,5%. Jest to spowodowane wyższą aktywnością religijną ludności wiejskiej (19,6%) niż miejskiej (13,6%). Porównanie wskaźników aktywności z lat 1976 i 1984 pozwala stwierdzić, że aktywność ogólna Polaków wzrosła w tym okresie o 10,4%. Przeciętny czas poświęcony na praktyki religijne nie ulegał w tym okresie większym zmianom, utrzymując się w grani-

cach 57—63 minut, tj. ok. 1 godziny. Wskaźnik praktyk religijnych różni się jednak bardzo wyraźnie w poszczególnych dniach tygodnia, przy czym praktyki niedzielne nabierają coraz większego znaczenia (przyrost praktykujących o 27,7%), podczas gdy praktyki w dni powszednie wykazują stabilizację (przyrost o 2,1%), a w soboty robocze ulegają nawet zmniejszeniu.

Procent praktykujących w niedzielę osiągnął w 1984 r. 70,1% ogółu dorosłej ludności Polski i był 7-krotnie większy niż w dni powszednie (9,8%).

Tabl. 17. Aktywność religijna ludności według dni tygodnia

Wyszczególnienie	1976	1984		1976	1984
	praktykujący			przeciętny czas praktyk religijnych w minutach	
	w % badanej zbiorowości		1976=100		
Ogółem — wszystkie dni tygodnia . .	**16,4**	**18,1**	**110,4**	**57**	**63**
Dni powszednie — od poniedziałku do piątku	9,6	9,8	102,1	40	53
Soboty robocze . .	10,3	7,7	74,6	43	39
Soboty wolne . . .	7,7	11,4	148,1	44	57
Niedziele i święta	54,9	70,1	127,7	72	71

Tabl. 18. Aktywność religijna ludności według płci i wieku

Wyszczególnienie	1976	1984		1976	1984	
	praktykujący w dni powszednie			praktykujący w niedziele i święta		
	w % badanej zbiorowości		1976=100	w % badanej zbiorowości		1976=100
Mężczyźni . . .	**5,3**	**6,2**	**117,0**	**50,5**	**66,0**	**130,7**
w wieku lat:						
18—24	2,4	4,1	170,8	49,7	64,5	129,8
25—34	2,2	3,1	140,9	41,8	56,6	135,4
35—44	3,2	4,6	143,8	42,0	63,9	152,1
45—54	4,7	5,4	115,0	42,7	69,2	162,1
55—64	7,0	7,7	110,0	55,0	73,6	133,8
65 i więcej	16,0	16,2	101,3	66,9	77,4	115,7
Kobiety	**12,8**	**12,6**	**98,4**	**63,7**	**73,3**	**115,1**
w wieku lat:						
18—24	5,0	5,8	116,0	52,7	64,9	123,2
25—34	4,8	4,9	102,1	48,1	62,6	130,1
35—44	6,9	6,8	98,6	54,6	72,7	133,1
45—54	11,8	12,0	101,7	61,2	76,3	124,7
55—64	19,2	16,9	88,0	72,9	85,1	116,7
65 i więcej	35,4	35,5	100,3	81,0	83,5	103,1

Z punktu widzenia wieku największy przyrost praktykujących w niedzielę wystąpił wśród mężczyzn liczących od 45—54 lat (wskaźnik dynamiki 162,1%). W dni powszednie przyrost praktykujących był znacznie mniejszy, a wśród kobiet nawet zmalał, szczególnie w grupach wieku 35—44 i 55—64 lata. Na tle ogólnej dynamiki wzrostu niedzielnej aktywności religijnej bardzo wyraźnie zaznaczył się jej przyrost wśród inteligencji „humanistycznej" (dynamika 195,4%) oraz technicznej (dynamika 175,5%).

MĘŻCZYŹNI PRAKTYKUJĄCY W NIEDZIELE WEDŁUG GRUP WIEKU

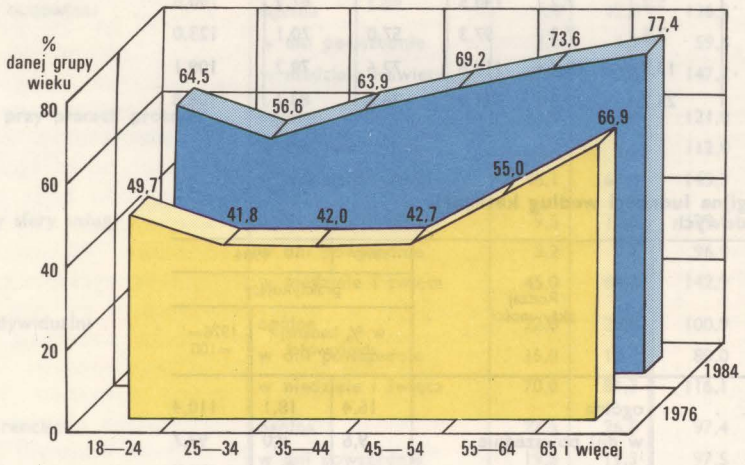

Tabl. 19. Aktywność religijna ludności według płci i poziomu wykształcenia

Wyszczególnienie	1976	1984		1976	1984	
	praktykujący w dni powszednie			praktykujący w niedziele i święta		
	w % badanej zbiorowości		1976=100	w % badanej zbiorowości		1976=100
Mężczyźni	**5,3**	**6,2**	**117,0**	**50,5**	**66,0**	**130,7**
z wykształceniem:						
Wyższym	2,0	4,3	215,0	22,0	50,0	227,3
Średnim	2,8	4,0	142,9	35,5	59,1	166,5
Zasadniczym zawodowym	3,0	4,9	163,3	51,8	66,5	128,4
Podstawowym	6,3	7,4	117,5	57,9	72,5	125,2
Niepełnym podstawowym	11,0	18,1	164,5	62,2	77,3	124,3
Kobiety	**12,8**	**12,6**	**98,4**	**63,7**	**73,3**	**115,1**
z wykształceniem:						
Wyższym	6,3	7,1	112,7	33,3	54,6	164,0
Średnim	5,2	7,2	138,5	48,3	67,9	140,6
Zasadniczym zawodowym	7,5	7,3	97,3	57,0	70,1	123,0
Podstawowym	13,3	15,4	115,8	72,6	79,2	109,1
Niepełnym podstawowym	25,2	30,5	121,0	76,4	83,1	108,8

Tabl. 20. Aktywność religijna ludności według kategorii społeczno-zawodowych

Kategorie społeczno-zawodowe	Rodzaj aktywności	1976	1984	
		praktykujący		
		w % badanej zbiorowości		1976=100
Ogółem ludność Polski	ogólna	16,4	18,1	110,4
	w dni powszednie	9,6	9,0	93,7
	w niedziele i święta	54,9	70,1	127,7
Specjaliści nietechniczni	ogólna	7,8	11,7	150,0
	w dni powszednie	3,7	3,7	100,0
	w niedziele i święta	30,2	59,0	195,4

Tabl. 20. Aktywność religijna ludności według kategorii społeczno-zawodowych (dok.)

Kategorie społeczno-zawodowe	Rodzaj aktywności	1976	1984	
		praktykujący		
		w % badanej zbiorowości		1976= =100
Specjaliści inżynieryjno-techniczni	ogólna	8,0	12,3	153,7
	w dni powszednie	2,3	2,8	121,7
	w niedziele i święta	34,3	60,2	175,5
Pracownicy administracyjno-biurowi	ogólna	9,4	12,4	131,9
	w dni powszednie	3,5	3,3	94,3
	w niedziele i święta	40,1	63,1	157,3
Robotnicy przemysłowi	ogólna	9,9	12,4	125,2
	w dni powszednie	3,0	3,0	100,0
	w niedziele i święta	51,7	64,5	124,6
Robotnicy budowlani	ogólna	9,4	12,8	136,2
	w dni powszednie	3,2	1,9	59,4
	w niedziele i święta	47,4	70,3	147,7
Robotnicy przy pracach prostych	ogólna	11,9	14,4	121,0
	w dni powszednie	4,7	5,3	112,8
	w niedziele i święta	46,1	67,0	145,3
Pracownicy sfery usług	ogólna	9,5	12,3	129,5
	w dni powszednie	3,2	3,1	96,9
	w niedziele i święta	45,0	64,3	142,9
Rolnicy indywidualni	ogólna	22,8	23,0	100,9
	w dni powszednie	15,0	12,0	80,0
	w niedziele i święta	70,0	81,3	116,1
Emeryci i renciści	ogólna	27,5	26,8	97,4
	w dni powszednie	19,8	19,3	97,5
	w niedziele i święta	69,5	77,8	111,9
Uczniowie i studenci	ogólna	10,3	14,7	142,7
	w dni powszednie	4,1	5,2	126,8
	w niedziele i święta	48,9	66,7	136,4

Tabl. 21. Ogólna aktywność religijna ludności według województw

Województwa	1976	1984	1976	1984	1976	1984
	praktykujący w % badanej zbiorowości					
	ogółem		w miastach		na wsi	
Polska	**16,4**	**18,1**	**13,6**	**16,0**	**19,7**	**20,9**
Warszawskie	9,8	13,1	9,6	13,0	11,5	14,1
Bialskopodlaskie	10,8	24,2	5,9	24,2	16,7	24,2
Białostockie	23,2	29,5	25,5	29,7	22,2	29,3
Bielskie	13,5	16,5	13,8	16,4	12,7	16,6
Bydgoskie	16,6	16,7	12,2	13,1	21,0	23,6
Chełmskie	17,4	25,4	7,7	22,2	18,6	26,7
Ciechanowskie	21,0	22,9	19,2	17,8	21,6	25,7
Częstochowskie	12,9	13,4	16,0	12,3	9,8	14,3
Elbląskie	4,8	13,1	2,8	15,4	6,9	10,2
Gdańskie	20,5	14,4	14,6	13,9	30,7	15,6
Gorzowskie	15,9	21,6	16,8	23,7	15,0	18,8
Jeleniogórskie	9,0	11,3	11,0	14,1	7,4	5,7
Kaliskie	13,3	15,6	14,4	14,3	12,4	16,7
Katowickie	14,3	17,8	12,6	17,0	20,3	23,0
Kieleckie	14,8	18,5	8,1	14,7	17,9	21,2
Konińskie	23,0	15,8	19,1	13,3	25,8	17,1
Koszalińskie	12,1	8,4	13,1	7,3	10,0	9,5
Krakowskie	21,9	19,8	17,9	17,7	28,4	24,4
Krośnieńskie	24,4	21,4	19,0	22,4	26,9	20,8
Legnickie	15,3	12,6	15,3	13,0	.	12,2
Leszczyńskie	10,8	19,4	13,0	21,1	9,5	18,0
Lubelskie	14,7	17,2	11,2	15,4	17,9	18,6
Łomżyńskie	41,5	32,4	27,5	50,0	46,1	27,4
Łódzkie	10,8	12,1	10,6	11,2	13,3	22,6
Nowosądeckie	21,4	45,2	13,1	35,5	28,5	50,5
Olsztyńskie	15,5	14,2	20,2	13,1	12,7	15,7
Opolskie	20,5	17,6	21,2	12,6	20,1	21,0
Ostrołęckie	14,8	21,6	18,2	13,1	8,9	24,0
Pilskie	18,5	13,6	17,5	11,5	19,6	16,2
Piotrkowskie	17,9	24,0	13,5	26,0	25,7	22,7
Płockie	16,2	12,5	13,3	9,2	18,8	15,6
Poznańskie	14,8	16,0	16,1	18,5	13,0	9,9
Przemyskie	24,2	22,0	6,5	20,7	26,2	22,9
Radomskie	10,1	22,1	10,0	22,2	10,1	21,9
Rzeszowskie	27,4	26,2	15,9	20,1	34,3	29,4
Siedleckie	19,6	21,1	23,3	15,6	19,0	23,2
Sieradzkie	22,9	17,2	.	19,3	21,3	16,2
Skierniewickie	10,4	14,4	11,5	16,9	10,2	13,1
Słupskie	23,9	20,2	16,7	16,7	26,5	23,4
Suwalskie	13,2	21,9	15,0	32,0	.	16,8
Szczecińskie	7,8	9,5	7,9	10,0	7,6	8,0

Tabl. 21. Ogólna aktywność religijna ludności według województw (dok.)

Województwa	1976	1984	1976	1984	1976	1984
	praktykujący w % badanej zbiorowości					
	ogółem		w miastach		na wsi	
Tarnobrzeskie	24,7	26,8	16,3	17,6	28,4	30,2
Tarnowskie	29,9	38,0	29,1	28,2	30,2	41,0
Toruńskie	13,7	18,5	13,9	20,7	13,0	16,0
Wałbrzyskie	14,9	11,0	11,4	11,7	19,0	9,3
Włocławskie	17,3	12,6	8,1	3,1	25,5	17,5
Wrocławskie	12,3	15,7	13,2	16,1	8,0	14,9
Zamojskie	19,6	18,8	7,4	10,9	21,8	20,0
Zielonogórskie	11,0	16,2	11,2	15,6	10,8	16,9

Dwa ostatnie badania budżetu czasu (1976 r. i 1984 r.) przeprowadzone były na dostatecznie dużych próbach badawczych, aby podjąć analizę danych w przekroju wojewódzkim lub regionalnym i sporządzić na tej podstawie mapy ukazujące rozkład wskaźników aktywności religijnej na obszarze całego kraju. Próby te nie były jednak wystarczająco duże, aby można było przedstawić dane dla województw w podziale na poszczególne dni tygodnia, z tego też powodu będą to tylko wskaźniki ogólnej aktywności religijnej bez żadnych dalszych podziałów. Wskaźniki ogólnej aktywności religijnej są wyraźnie zróżnicowane w województwach i ze względu na wysokość tego wskaźnika pozwalają na wydzielenie trzech grup województw.

Do pierwszej grupy zaliczono 9 województw, w których wskaźnik aktywności jest wyraźnie niższy od średniej krajowej (18,1%). Tworzą one trzy obszary: **południowo-zachodni** (legnickie, jeleniogórskie i wałbrzyskie), **północno-zachodni** (szczecińskie, koszalińskie, pilskie), **centralny** (warszawskie, łódzkie, płockie i włocławskie). Najniższe

wskaźniki występują w województwach: koszalińskim (8%), szczecińskim (10%) i wałbrzyskim (11%).

Do drugiej grupy — o wyraźnie wyższej niż przeciętna aktywności religijnej (od 24%—45%) — zaliczono **9 województw** tworzących dwa dość zwarte obszary: **wschodni** (łomżyńskie, białostockie, bialskopodlaskie i chełmskie, co odpowiada w przybliżeniu obszarowi diecezji: łomżyńskiej, białostockiej, w Drohiczynie i części siedleckiej), **południowy** (nowosądeckie, tarnowskie, tarnobrzeskie i rzeszowskie).

Trzecią grupę tworzą pozostałe 28 województw, w których wskaźnik aktywności zbliżony jest do przeciętnego w kraju. Układ obszarów o najniższej i najwyższej aktywności religijnej zdaje się wskazywać na historyczno-kulturowe oraz cywilizacyjne uwarunkowania tych różnic.

Tabl. 22. Dynamika ogólnej aktywności religijnej ludności według województw w 1984 r.

Województwa	Ogółem	W miastach	Na wsi
	1976=100		
Polska	**110,4**	**117,6**	**106,1**
Warszawskie	133,7	135,4	122,6
Bialskopodlaskie	224,1	410,2	144,3
Białostockie	127,1	116,5	132,0
Bielskie	122,2	118,8	130,7
Bydgoskie	100,6	107,4	112,4
Chełmskie	146,0	288,3	143,5
Ciechanowskie	109,0	92,7	119,0
Częstochowskie	103,9	76,9	145,9
Elbląskie	272,9	550,0	147,8
Gdańskie	70,2	95,2	50,8
Gorzowskie	135,8	141,1	125,3
Jeleniogórskie	125,5	128,2	77,0
Kaliskie	117,3	99,3	134,7
Katowickie	124,6	134,9	113,3
Kieleckie	125,0	181,5	118,4

Tabl. 22. Dynamika ogólnej aktywności religijnej ludności według województw w 1984 r. (dok.)

Województwa	Ogółem	W miastach	Na wsi
	1976=100		
Konińskie	68,7	69,6	66,3
Koszalińskie	69,4	55,7	95,0
Krakowskie	90,4	98,9	85,9
Krośnieńskie	87,7	117,9	77,3
Legnickie	82,3	85,0	.
Leszczyńskie	179,6	162,3	189,5
Lubelskie	117,0	137,5	103,9
Łomżyńskie	78,1	181,8	59,4
Łódzkie	112,0	105,7	169,9
Nowosądeckie	211,2	271,0	177,2
Olsztyńskie	91,6	64,8	123,6
Opolskie	85,8	59,4	108,9
Ostrołęckie	145,9	72,0	269,7
Pilskie	73,5	65,7	82,6
Piotrkowskie	134,1	192,6	88,3
Płockie	77,2	69,2	83,0
Poznańskie	108,1	114,9	76,2
Przemyskie	90,9	318,5	87,4
Radomskie	218,8	222,0	216,8
Rzeszowskie	95,6	126,4	85,7
Siedleckie	107,6	66,9	122,1
Sieradzkie	75,1	.	76,1
Skierniewickie	138,5	147,0	128,4
Słupskie	84,5	100,0	88,3
Suwalskie	165,9	213,3	.
Szczecińskie	121,8	126,6	105,3
Tarnobrzeskie	108,5	108,0	106,3
Tarnowskie	127,1	96,9	135,8
Toruńskie	135,0	148,9	123,1
Wałbrzyskie	73,8	102,6	48,9
Włocławskie	72,8	38,3	68,6
Wrocławskie	127,6	122,0	186,2
Zamojskie	95,9	147,3	91,7
Zielonogórskie	147,3	139,3	156,5

W latach 1976—1984 nastąpił spadek aktywności w 18 województwach, a wzrost w 31, przy czym w 14 o ponad 30%. Układ obszarów o niskiej i o wysokiej dynamice w 1984 r. był bardziej zróżnicowany niż w przypadku poziomu aktywności. Wojewódz-

twa, w których odnotowano zmniejszenie się odsetka praktykujących, tworzą cztery w miarę zwarte obszary, z których trzy częściowo pokrywają się z obszarami o niskim poziomie aktywności (północno-zachodni, centralny i południowo-zachodni), natomiast czwarty obejmuje 4 województwa południowo-wschodnie: rzeszowskie, krośnieńskie, przemyskie, zamojskie, raczej o wysokiej aktywności religijnej. Najniższe wskaźniki dynamiki aktywności religijnej (zmniejszenie odsetka praktykujących) wystąpiły w województwach: konińskim (o 31,3%), koszalińskim (o 30,6%) i gdańskim (o 29,8%).

Z województw o wysokiej dynamice aktywności religijnej (133,7%—272,9%) także można wydzielić 4 obszary. Największy obejmuje 6 województw (od suwalskiego do piotrkowskiego). Zróżnicowanie wskaźników jest w tej grupie bardzo duże, od 133,7% w województwie warszawskim do 272,9% w województwie elbląskim. Najwyższe wskaźniki dynamiki wystąpiły w województwach: elbląskim, bialskopodlaskim, radomskim, nowosądeckim i suwalskim. W 17 województwach wskaźniki dynamiki zbliżone były do przeciętnej dla kraju (110,4%). Na szczególną uwagę zasługuje sytuacja w województwie nowosądeckim, w którym zarówno dynamika, jak i odsetek praktykujących należą do jednych z najwyższych w kraju.

W badaniach zróżnicowań kulturowych występujących na terenie kraju uwzględnia się często układ przestrzenny w postaci regionów ukształtowanych w okresie kilkuset ostatnich lat. Granice takich regionów nie mogą być oczywiście dokładnie ustalone, pokrywają się jednak w znacznym stopniu z zaborami ziem polskich dokonanymi przez Rosję, Prusy i Austrię w XVIII w. Ponieważ wyniki badania, z którego czerpane są dane o aktywności religijnej, obliczone zostały dla województw, grupowania na regiony można dokonać tylko poprzez łączenie obszarów całych województw. Regionów takich wyodrębniono 5, przy czym z największego obszarowo, tj. północno-zachodniego (13 województw) wydzielono subregion nadmorski (5 województw). Pozostałe regiony obejmują: śląski — 6 województw, centralny — 14 województw, południowy — 7 województw oraz wschodni — 9 województw. Dla każdego z tych regionów obliczono wskaźniki ogólnej aktywności religijnej, które naniesione na mapę dają bardzo wyraźny obraz zróżnicowań regionalnych. Analiza mapy pozwala stwierdzić, że w subregionie nadmorskim wskaźnik aktywności religijnej (12,6%) jest dwukrotnie mniejszy niż w regionie południowym (26,4%). Również w regionie wschodnim wskaźnik ten jest znacznie wyższy (23,3%) niż jego średnia wartość dla całego kraju (18,1%) oraz dla regionów: centralnego (16%), śląskiego (16,1%) i północno-zachodniego (15,1%). Ogólnie można zauważyć, że aktywność religijna ludności Polski zmienia się wyraźnie wzdłuż osi biegnącej od Szczecina do Przemyśla, tzn. im dalej na południowy wschód tym wyższa jest aktywność religijna. Wyraźnie też rysuje się obszar, tzw. „ściany wschodniej" o wysokiej aktywności religijnej, rozciągającej się od Wilna poprzez Białystok, Przemyśl, Koszyce (Słowacja) do Egeru na Węgrzech. Wyodrębnienie się tego obszaru związane jest ze specyficznymi dziejami 4 narodów żyjących na pograniczu wpływów Europy i Azji oraz specjalną rolą Kościoła katolickiego w tym rejonie Europy.

TERYTORIALNE ZRÓŻNICOWANIE OGÓLNEJ AKTYWNOŚCI RELIGIJNEJ LUDNOŚCI POLSKI WEDŁUG WOJEWÓDZTW W 1984 R.

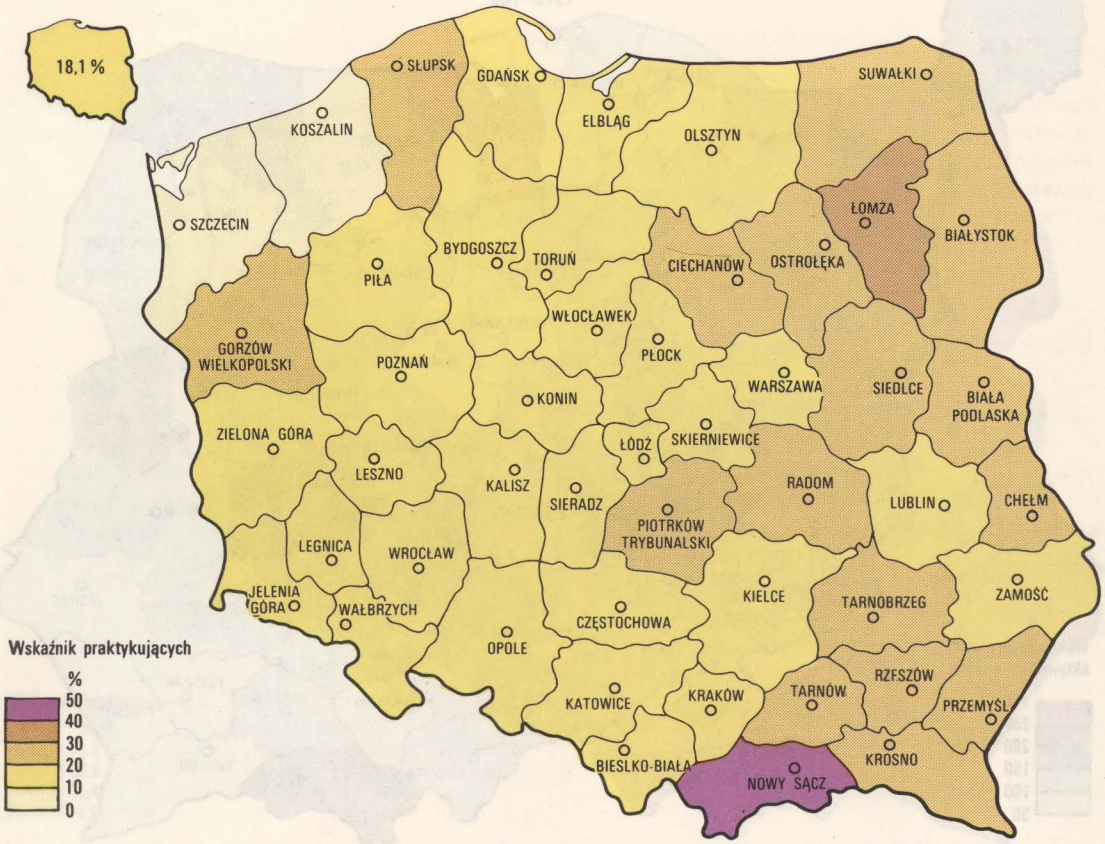

DYNAMIKA OGÓLNEJ AKTYWNOŚCI RELIGIJNEJ LUDNOŚCI WEDŁUG WOJEWÓDZTW W 1984 R.

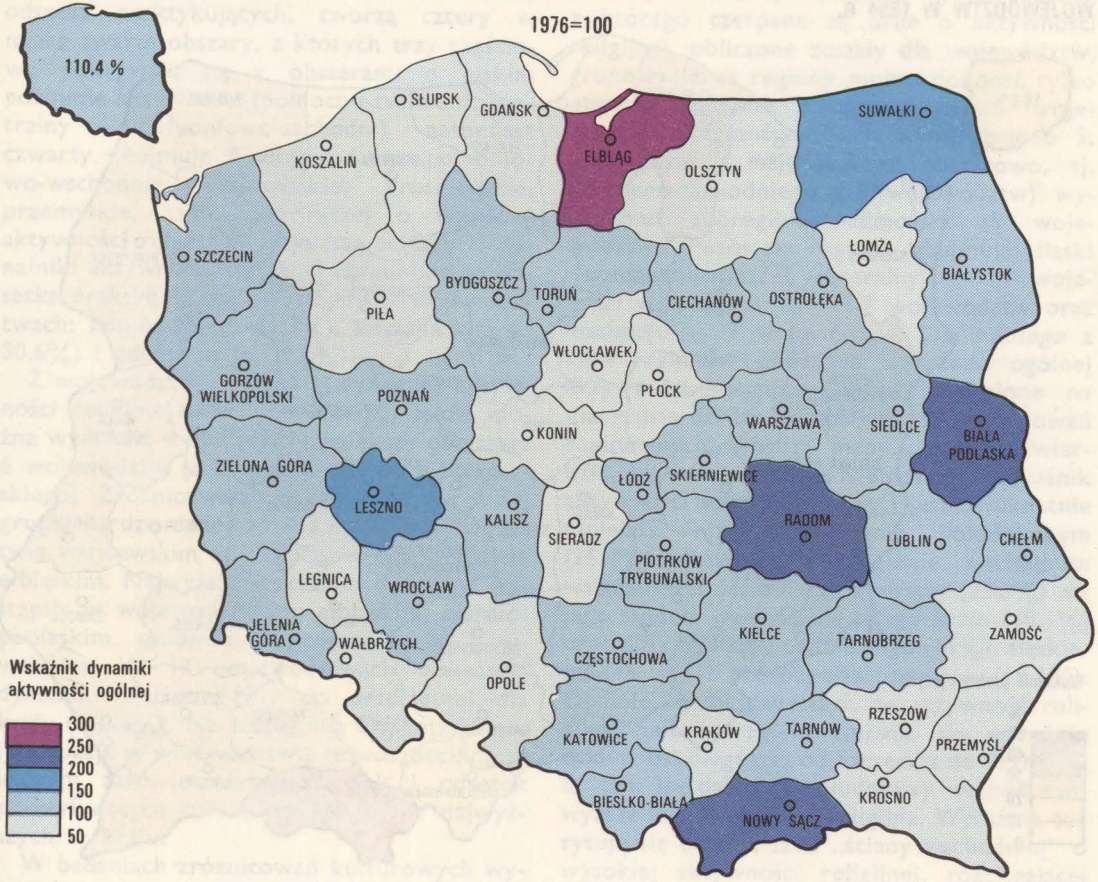

TERYTORIALNE ZRÓŻNICOWANIE OGÓLNEJ AKTYWNOŚCI RELIGIJNEJ LUDNOŚCI WEDŁUG REGIONÓW W 1984 R.

Praktykujący w 1984 r.

Dostatecznie duża liczebność prób badawczych w badaniach budżetu czasu pozwoliła również na obliczenie wskaźników aktywności religijnej dla kilku największych miast: Warszawy, Krakowa, Łodzi, Poznania i Wrocławia.

Okazało się, że wskaźnik praktykujących — zarówno ogólny, jak i w przekroju dni tygodnia — wykazuje znaczne zróżnicowanie — wykresy 9—15.

MIESZKAŃCY 5 MIAST PRAKTYKUJĄCY W NIEDZIELE W 1984 R.

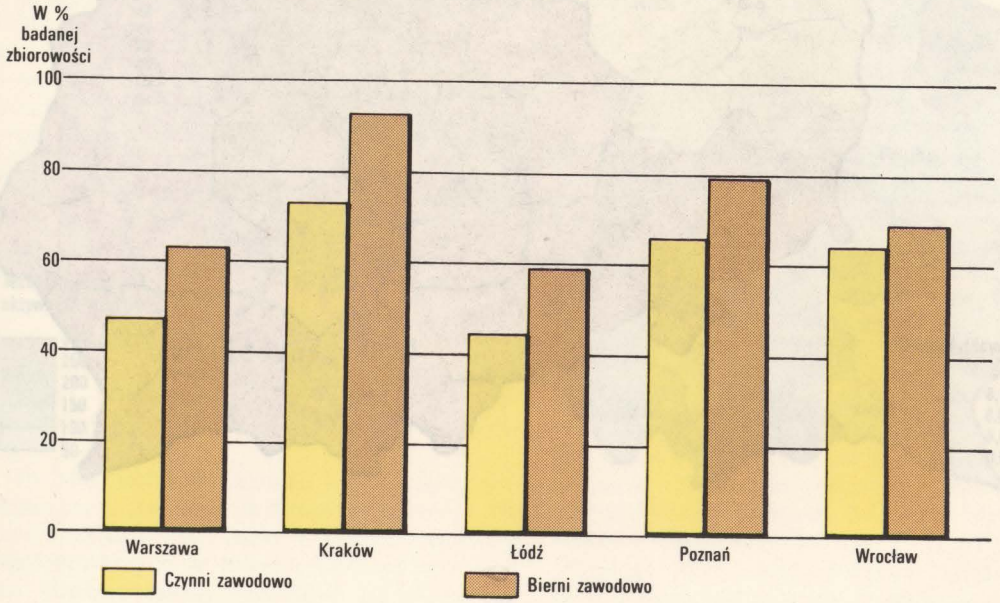

PRAKTYKUJĄCY W WARSZAWIE I KRAKOWIE W 1984 R. WEDŁUG DNI TYGODNIA (CZYNNI ZAWODOWO)

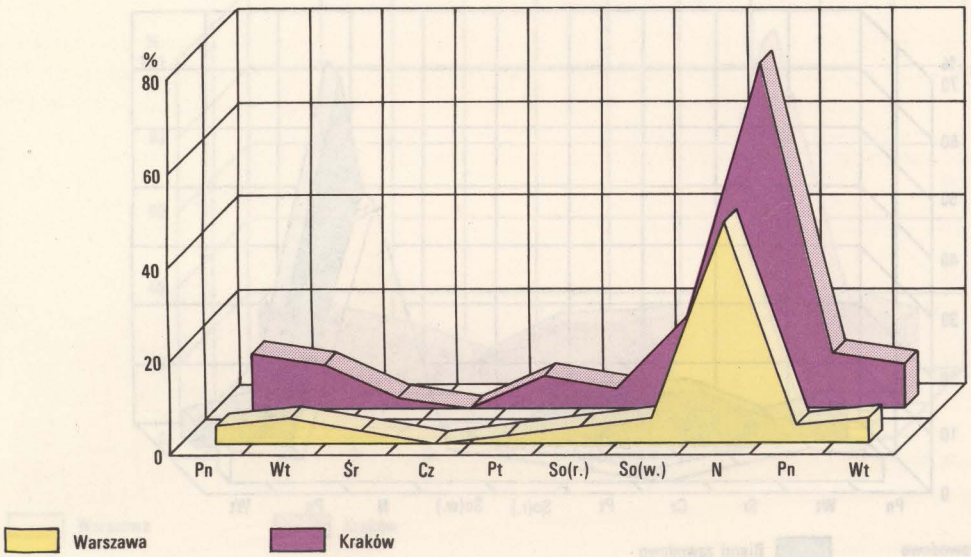

PRAKTYKUJĄCY MIESZKAŃCY WARSZAWY W 1984 R. WEDŁUG DNI TYGODNIA

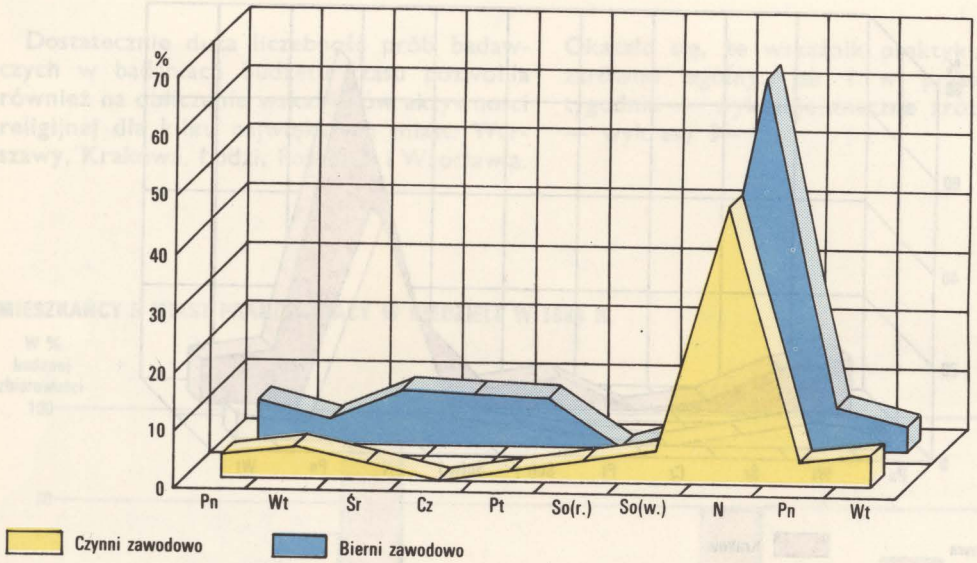

PRAKTYKUJĄCY W WARSZAWIE I KRAKOWIE W 1984 R. WEDŁUG DNI TYGODNIA (BIERNI ZAWODOWO)

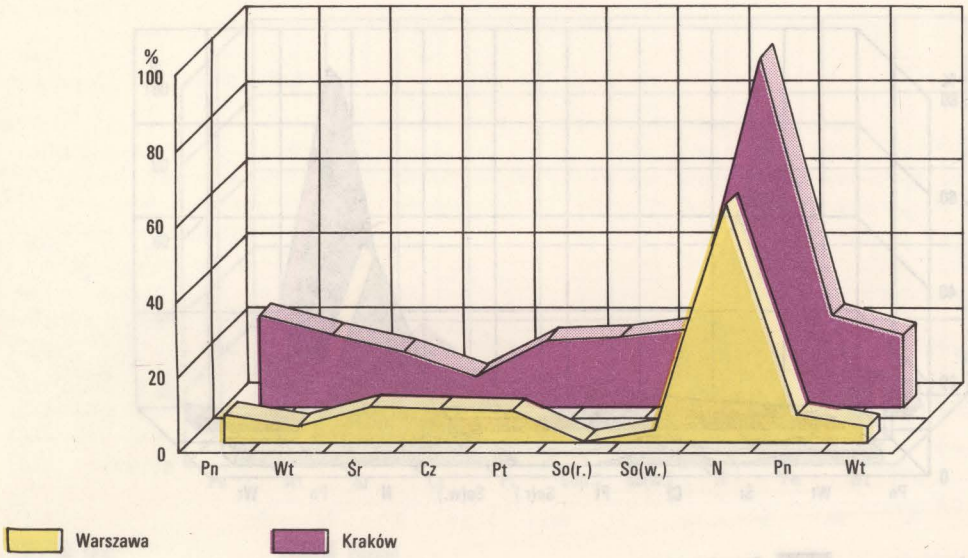

PRAKTYKUJĄCY W ŁODZI I POZNANIU W 1984 R. WEDŁUG DNI TYGODNIA (CZYNNI ZAWODOWO)

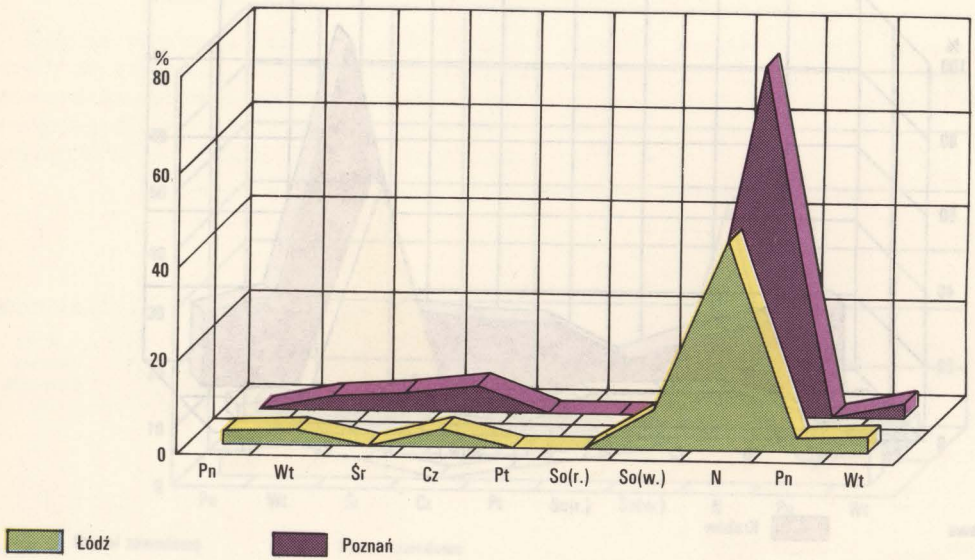

PRAKTYKUJĄCY W ŁODZI I POZNANIU W 1984 R. WEDŁUG DNI TYGODNIA (BIERNI ZAWODOWO)

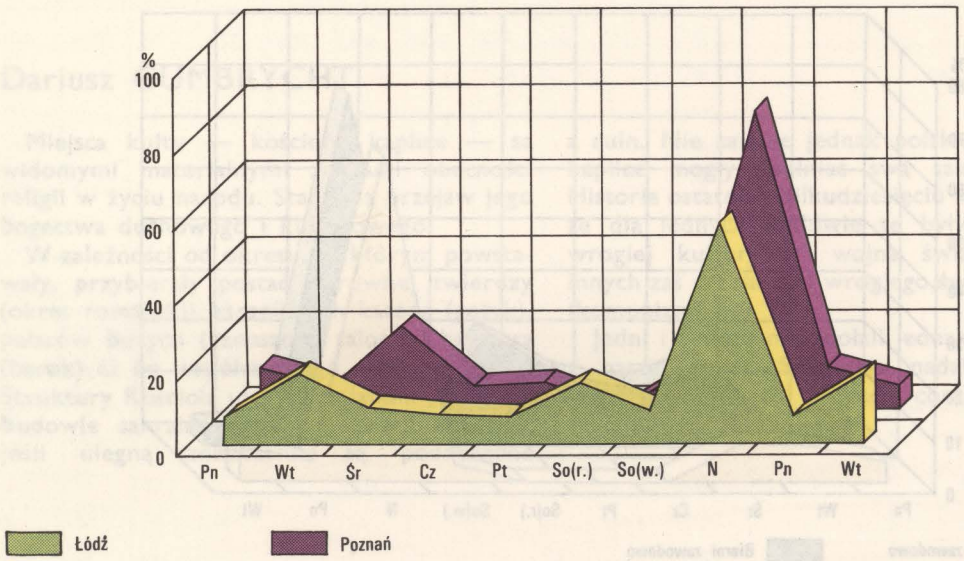

PRAKTYKUJĄCY MIESZKAŃCY WROCŁAWIA W 1984 R. WEDŁUG DNI TYGODNIA

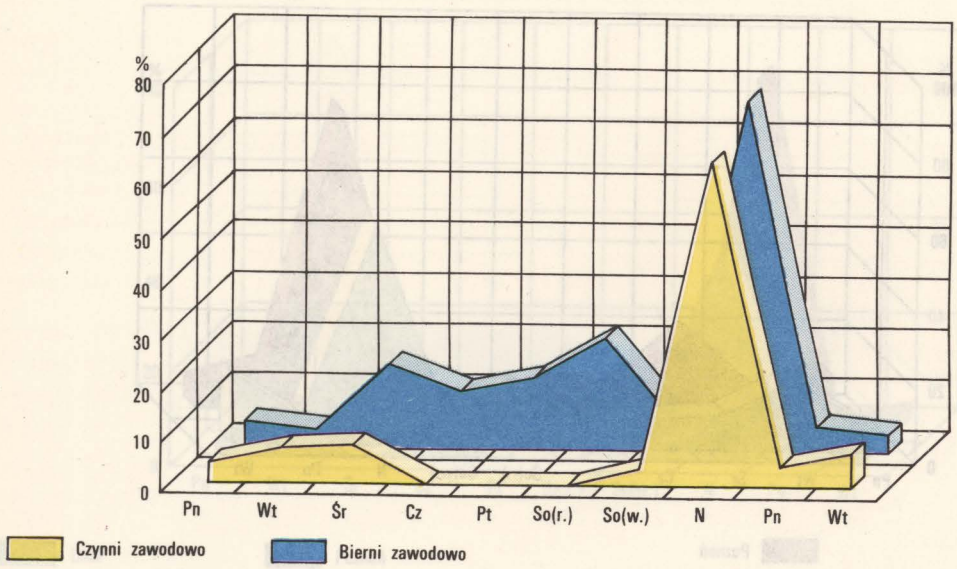

Źródła wykorzystane przy opracowywaniu rozdziału

1. A. Pawełczyńska, Postawy ludności wiejskiej wobec religii, „Rocznik Socjologii Wsi", 1968, t. 8
2. R. Kamiński, Przynależność do parafii katolickiej, Studium pastoralne, Lublin 1987
3. Oblicza religijności polskiej młodzieży pod red. J. Bogusza i G. Nowackiego, Warszawa 1986
4. S. Kwiatkowski, Stosunek do religii a orientacje polityczne Polaków, „Edukacje Polityczne" 1988, t. 11
5. W. Łagodziński, Warunki życia i potrzeby młodzieży, GUS, Statystyka Polski, Materiały Statystyczne, Warszawa 1989
6. Opinie nt. Problemu nauczania religii katolickiej w szkołach publicznych, Komunikat z badań CBOS, BS/163/66/90, Warszawa 1990
7. Annuarium Statisticum Ecclesiae
8. Materiały badań Zakładu Socjologii Religii SAK
9. E. Wnuk-Lipiński, Budżet czasu rodzin pracowniczych 1969, seria: Statystyka Polski — Materiały Statystyczne, GUS, Warszawa 1970
10. L. Adamczuk, Budżet czasu mieszkańców Polski, seria: Statystyka Polski Nr 97, GUS, Warszawa 1978
11. Budżet czasu mieszkańców: Warszawy, Krakowa, Łodzi, Poznania, Wrocławia, seria: Materiały Statystyczne, GUS, DBS, Warszawa 1986
12. L. Adamczuk, J. Mirosław, H. Strzemińska, Analiza budżetu czasu ludności Polski w latach 1976 i 1984, GUS, Warszawa 1987

Rozdział IX

Dariusz GUMBRYCHT

Miejsca kultu — kościoły, kaplice — są widomymi materialnymi znakami obecności religii w życiu narodu. Stanowią przejaw jego bogactwa duchowego i kulturowego.

W zależności od okresu, w którym powstawały, przybierały postać warownej twierdzy (okres romański), strzelistych katedr (gotyk), pałaców Bożych (renesans), salonu Chrystusa (barok) aż do współczesnego namiotu Boga. Struktury Kościoła ulegają zmianom , ale jego budowle sakralne pozostają przez wieki, a jeśli ulegną zniszczeniu są podnoszone z ruin. Nie zawsze jednak polskie kościoły i kaplice mogły spełniać swą sakralną rolę. Historia ostatnich kilkudziesięciu lat wykazała, że dla jednych budowle te były symbolem wrogiej kultury (II wojna światowa), dla innych zaś przejawem wrogiego światopoglądu (komunizm).

Jedni i drudzy nie zdołali jednak usunąć ich z naszej ziemi. Świątynie nadal istnieją i skupiają w swych progach coraz to nowe pokolenia Polaków.

Kościół — oznacza budowlę świętą przeznaczoną dla kultu Bożego, do której wierni mają prawo wstępu w celu wykonywania w niej kultu, zwłaszcza publicznego (KPK kan. 1214).
Kaplica — miejsce przeznaczone za zezwoleniem ordynariusza, do sprawowania kultu Bożego, dla pożytku jakiejś wspólnoty lub grupy wiernych, którzy się w nim zbierają, do którego za zgodą kompetentnego przełożonego mogą przychodzić także inni wierni (KPK kan. 1223).
Bazylika Mniejsza — kościół odznaczający się wartością zabytkową albo użytecznością liturgiczną lub duszpasterską obdarzony honorowym tytułem bazyliki. Po raz pierwszy nadał go papież Pius VI w 1783 r. kościołowi św. Mikołaja w Tolentino.
Kościół filialny — nazwa kościoła zależnego od macierzystego zwykle parafialnego z określonym terytorium i często własnym majątkiem.
Fara — zwyczajowe określenie głównego kościoła parafialnego miasta (rzadziej samej parafii), a w mieście biskupim drugiego po katedrze.
Katedra — kościół biskupi stanowiący ośrodek życia diecezjalnego.
Kolegiata — kościół z siedzibą Kapituły (kolegium kanoników).
Konsekracja — święcenie biskupie.

Tabl. I. Kościoły katolickie w 1972 r. według wieku budowy

Diecezje	Ogółem	Według wieku budowy kościoła									
		XI	XII	XIII	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII	XIX	XX
Ogółem	**8151**	**15**	**75**	**255**	**566**	**441**	**509**	**778**	**1230**	**1728**	**2554**
W Białymstoku	67	—	—	—	—	—	2	2	8	16	39
Chełmińska	424	—	2	26	79	10	10	19	52	89	137
Częstochowska	286	—	3	4	10	13	15	23	31	53	134
W Drohiczynie	48	—	—	—	—	2	2	10	7	6	21
Gdańska	74	—	2	—	21	5	1	4	7	6	28
Gnieźnieńska	339	2	4	7	8	13	13	26	55	104	107
Gorzowska	381	2	2	19	35	33	31	36	68	84	71
Katowicka	343	—	—	5	7	5	13	18	33	67	195
Kielecka	277	1	10	15	30	24	19	46	36	36	60
Koszalińsko-kołobrzeska	291	—	—	5	24	9	19	40	43	87	64
Krakowska	408	1	6	10	17	12	25	43	41	88	165
W Lubaczowie	42	—	—	—	—	—	—	2	8	11	21
Lubelska	272	—	—	—	2	12	11	33	69	58	87
Łomżyńska	134	—	2	—	4	2	7	4	11	50	54
Łódzka	179	—	2	4	6	6	8	17	33	35	68
Opolska	590	2	3	29	21	28	36	63	83	121	204
Płocka	252	—	4	5	18	15	17	16	36	67	74
Poznańska	522	3	7	11	14	28	34	64	113	111	137
Przemyska	63	—	—	1	2	2	3	3	12	11	29
Sandomiersko-radomska	276	1	7	8	11	18	9	40	37	47	98
Siedlecka	252	—	—	—	1	4	5	21	53	59	109
Szczecińsko-kamieńska	304	—	4	30	24	34	25	32	45	73	37
Tarnowska	396	—	2	4	16	19	29	37	40	68	181
Warmińska	347	—	—	7	82	24	18	21	49	73	73
Warszawska	346	1	1	1	6	21	19	35	47	60	155
Włocławska	302	1	5	6	13	19	27	25	58	69	79
Wrocławska	936	1	9	58	115	83	111	98	155	179	127